

PER ANDERSSON

Maximal demokrati



PER ANDERSSON

Maximal demokrati

Om något kan göras mer demokratiskt så ska det. Det är rimligen maximen för varje demokrat. Målet är maximal demokrati.

Sverige är inte en fulländad demokrati – det finns både möjlighet och behov att göra det politiska systemet ännu mer demokratiskt.

Demokratibrister förekommer i systemets alla grundfunktioner och gäller statens tillkomst, alla medborgares likställdhet, hur den offentliga makten fördelas eller koncentreras, vilka intressen staten tillgodoser, medborgarnas ansvarstagande, hur politikens spelregler antas, hur statschef, regering och folkrepresentation utses, medborgarnas delaktighet i den politiska processen och i politiska beslut, lagars utformning och tillämpning, den offentligt beslutade verksamhetens organisation och genomförande, tillsättning av offentliga tjänster, offentliga befattningshavares personliga ansvar, domstolars självständighet, kontroll av den offentliga maktutövningen, allmänmedias oberoende, offentlig tillgång till allmän information, utbildning för att kunna uppfylla medborgarrollen, med mera.

Demokrati bygger på alla människors frihet, likställdhet och samverkan för att vara till gagn för varandra och har som mål ett så gott liv som möjligt för var och en. En hållbar demokrati fordrar att både styrande och medborgare tar ansvar och att det råder balans mellan rättigheter och skyldigheter. Demokrati är investering, inte konsumtion.

Här framförs förslag med sikte på att skapa världens mest demokratiska land, inte bara bättre än alla andra utan så bra som över huvud taget är möjligt. Partiernas Konungariket Sverige kan uppgraderas till medborgarnas Folkriket Midnorden.

PER ANDERSSON

Maximal demokrati



© 2024 Per Andersson

Printed in EU 2024

Per Anderssons Förlag

slekt.se/demokrati

ISBN 978-91-86128-25-8

Innehåll

Sverige är inte en fulländad demokrati	5
Vad är demokrati?	9
Varför demokrati?	13
Demokrati är inte självklart för alla	17
Maximal demokrati – med folket	23
Folkrike i stället för aristokratisk monarki med demokratiska inslag	25
<i>Statsbildningen Sverige är godtycklig</i>	27
<i>Sverige är inte ett adekvat namn på landet</i>	33
<i>Tre kronor är inte en symbol för Sverige</i>	34
<i>Ett gränslöst Norden</i>	38
Medborgarmakt i stället för partimakt	43
Allmänna medborgarintresset politikens enda uppdrag	49
Demokrati är investering, inte konsumtion	51
Folket reglerar samhällsgemenskapen	59
Alla kan välja och väljas till rikets ledare	63
Fritt personval till folkrepresentationen	83
Riksforum där alla medborgare kan delta	91
Beslut om politikens huvudlinjer genom folkomröstning	97
Rättsenlighet och begriplighet	99
Avskaffa kommuner och regioner och renodla staten	103
Tjänst på sakliga meriter	115
Personligt ansvar och tydliga uppdrag	117
Domstolar fria från politiker	121
Maktkontroll i medborgarnas händer	125
Oberoende allmänmedia med folkvald ledning	129
Ovillkorlig offentlighet	133
Utbildning för demokratins alla medspelare	135
Språket tillgängligt för alla	141
Den demokratiska gemenskapens årliga höjdpunkt	149
Sopa inte igen spåren	154
Upptäck, avslöja och omvänd antidemokraterna	157
27 steg för maximal demokrati att bocka av	158

Sverige är inte en fulländad demokrati

Kungen, talmannen och statsministern är de tre högsta företrädarna för det politiska system som kallas Sverige. Ingen av dem har utsetts av folket i fria och allmänna val där alla samhällsmedlemmar på lika villkor kunnat rösta och kandidera, vilket vore ett självklart minimikrav i en demokrati. I stället har alla tre sin befattning på grund av taktiserande och kompromissande bland en handfull privata föreningar, de politiska partierna. Dessa har tillsammans lagt beslag på den svenska statsmakten, tilldelat sig själva privilegier och infört hinder för att utestänga olik-tänkande konkurrenter. Trojkan – statschefen, parlamentsordföranden och regeringschefen – har trots detta talat sig varm för att fira att det var 100 år sedan Sverige blev, med talmannens formulering, "demokratiskt i ordets rätta bemärkelse", något som historiker invänt emot och som haft svårt att vinna genklang i folkdjupet. Tredje statsmakten – medievärlden – står till tjänst med att föra ut kunga- och partimaktens budskap, och en kritisk genomlysning av svensk demokrati letar man förgäves efter.

För ett sekel sedan togs förvisso viktiga steg i demokratisk riktning med parlamentarism 1917 och rösträtt utvidgad till kvinnor 1921 efter ett första beslut 1918 och med en nyvald riksdag som tillträdde 1922. Men något fullfjädrat folkstyre innebar det inte, inte ens allmän och lika rösträtt. Till den riksdag som från 1917 fick utse eller snarare avsätta regering saknade alla kvinnor och en femtedel av alla vuxna män rösträtt. De som dömts till ett straff fick inte rösta förrän 1937, de som var försatta i konkurs eller omhändertagna av fattigvården först 1945 och de omyndigförklarade slutligen 1989. Tidigare var även de som inte gjort sin värnplikt eller inte betalat sin skatt uteslutna från att rösta. Man hade fler röster ju mer man tjänade och ägde, och ända till 1933 måste man nå upp till viss inkomst eller förmögenhet för att kunna bli vald till riksdagens första kammare, där också krav på att ha fyllt 35 år kvarstod till 1953. Fortfarande är valsystemet medvetet utformat så att varken alla röster är lika mycket värda eller alla medborgare fritt kan ställa upp i

valen. Demokrati fordrar dessutom mycket mer av möjligheter till folklig delaktighet än att välja funktionärer. Men i Sverige framstår medborgarens roll i folkstyret snarare som åskådarens än medspelarens.

Sverige rangordnas som ett av de allra mest demokratiska länderna i världen, tillsammans med övriga Norden. Men Sverige är inte en fulländad demokrati. Det finns både möjlighet och behov att göra det politiska systemet ännu mer demokratiskt.

Demokratibrister förekommer i systemets alla grundfunktioner och gäller statens tillkomst, alla medborgares likställdhet, hur den offentliga makten fördelas eller koncentreras, vilka intressen staten tillgodoser, medborgarnas ansvarstagande, hur politikens spelregler antas, hur statschef, regering och folkrepresentation utses, medborgarnas delaktighet i den politiska processen och i politiska beslut, lagars utformning och tillämpning, den offentligt beslutade verksamhetens organisation och genomförande, tillsättning av offentliga tjänster, offentliga befattningshavares personliga ansvar, domstolars självständighet, kontroll av den offentliga maktutövningen, allmänmedias oberoende, offentlig tillgång till allmän information, utbildning för att kunna uppfylla medborgarrollen, med mera.

Demokrati är det odiskutabla idealet i högtidstalen. Men det är långt ifrån självklart för var och en vad demokrati är och varför det är den eftersträfvansvärda formen av samhällsgemenskap. Alla håller inte demokrati för ett kompromisslöst fundament, utan somliga kan se företeelsen som bara ett bland andra medel för att få sina intressen tillgodosedda. Det är kanske inte givet att svensken innerst inne är demokrat. Innebörden av demokrati kan modifieras så att det passar egna syften, vare sig man är makthavare som värnar sin position eller medborgare som använder samhällsorganisationen som försörjningsautomat. Då kan ett demokratibegrepp ses fyllt med närmast valfritt innehåll, med demokratiens kärnvärden förvanskade till oigenkännlighet. Demokratien, med en för alla människor meningsfull innebörd, är hotad från fler håll än de som oftast nämns.

Förutom tillkortakommanden som visar sig vid spegling mot demokratiens ideal, brister det politiska systemet också i effektivitet för att med tillräckligt hög standard leverera vad staten har till uppgift att

åstadkomma. Det rör bland annat äldreomsorg, hälso- och sjukvård, tandvård, socialtjänst, pensionssystem, bostadsbyggande, utbildningsresultat, arbetslöshet, arbetskraftstillgång, integration, bidragsberoende, skuldsättning, drogmissbruk, brottslighet, kriminalvård, försvarsförmåga, krisberedskap, nationell självförsörjning, trafikinfrastruktur, energiproduktion, miljöskydd, administrativa hinder för företagande, näringslivsoligopol, privata bankers vinster av det statliga penningssystemet, stabilt penningvärde, offentlig finansiering av regional, kommunal och privat välfärdsverksamhet, geografiska skillnader i välfärdstillgång, skälig fördelning av ekonomiska resurser och ändamålsenlig utformning av skattesystemet.

Hundraårsminnet av det demokratiska genombrottet firades officiellt 2017–2022. Då hade man kunnat förvänta att en demokratiskt sinnad riksledning tagit tillfället till ett initiativ att göra den svenska demokratin ännu mer robust och då också bjudit in alla medborgare att komma med förslag på hur folkstyret kan förbättras. Men i ett nollsummespel mellan makthavare och medborgare skulle det riskera mindre makt åt de förra och mer åt de senare. Det hela stannade i stället vid att politikerna hyllade den svenska demokratin och sitt egendesignade politiska system, kritiserade andra länder för demokratibrister och beslutade att begränsa yttrandefriheten och stärka monarkin genom att återinföra det kungliga ordensväsendet. Makten att driva fram ett mer demokratiskt tillstånd finns dock alltid ytterst hos folket, vare sig den för tillfället vilar eller används.

När makthavarna talar om demokrati bör medborgarna vara på sin vakt. När medborgarna talar om demokrati har i stället makthavarna anledning att vara på sin vakt.

Jubileumsåren inföll under mandatperioderna 2014–2018 och 2018–2022, då svagheter i det demokratiska systemet blottades på ett inte tidigare skådat sätt. I det första av de två riksdagsvalen blev en kvarts miljon väljares röster bortkastade på grund av valsystemets konstruktion. I båda valen förflyttade sig väljarna markant högerut men parlamentarismens tillämpning ledde till att Alliansregeringen följdes av vänsterstyret under hela åttaårsperioden, med hjälp av Decemberöverenskommelsen och Januariavtalet. När medborgarna gick till valurnorna

visste de inte vad de röstade på i den viktigaste valfrågan: vilken regering landet ska ha. 2018–2019 ställdes landet utan ordinarie regering i närmare ett halvår och hela återstoden av mandatperioden präglades av regeringskriser, misstroendeförklaringar, regeringsavgångar och nyvalshot. 2021 fick Sverige till och med en statsminister som inte ens prövats i något val och dessutom avgick innan hon tillträtt, för att sedan återkomma som regeringschef några dagar senare.

Demokratijubileet avlöstes av ännu ett jubileumsår 2023, då demokratins motsats monarkin firades med långt mer pompa och ståt. 500 år hade gått sedan Gustav Vasas maktövertagande, då han störtade den urgamla och gemensamt nordiska kungaätten från Sveriges tron och lät sig själv utses till kung den 6 juni 1523. Samma jubileumsår hade hans 91-faldiga ättling Carl XVI Gustaf varit kung under en tiondel av det halva årtusendet och hyllades för sina 50 år på tronen. Den utrikespolitiska splittring av Norden som Gustav Vasa förorsakade reparerades först fem århundraden senare, strax efter kungajubileet, i och med Sveriges anslutning till Nato den 7 mars 2024.

Det stora demokratijubileet 2023 gick spårlöst förbi: 300-årsminnet av frihetstidens riksdagsordning 1723. Det var den grundlag där för första gången demokratiska val i Sverige stadgades och likaledes för första gången riksdagens beslutsmakt överordnades monarkens. Dagen före inträdet i Nato inföll 50-årsjubileet – utan märkbart folkligt jubel – av att riksdagen den 6 mars 1974 antog den nuvarande regeringsformen, varmed partimakten även formellt avlöste kungamakten.

Med blick mot framtiden står det klart att Sverige är illa rustat inför ytterligare urholkning av demokratin. Det svenska statskickets utformning innebär en kraftig maktkoncentration. Det eller de partier som lyckas erövra en riksdagsmajoritet kommer i besittning av den samlade statsmakten över allt ifrån grundlag, lag, statsbudget, utrikespolitik och utnämning av myndighetschefer och domare till offentlighetsprincip, maktkontroll, public service och vilka som får möjlighet att bli invalda i riksdagen, ja ytterst över samhällets fundament som demokrati, rättsstat och människors frihet. Det är anmärkningsvärt enkelt att ändra grundlagen och då till och med helt avskaffa demokratin.

Sverige behöver givetvis mer demokrati, inte mindre.

Vad är demokrati?

Demokrati, som ju ordagrant betyder folkstyre eller folkvälde, är en etikett som till synes alla makthavare i dag vill klistra på sitt politiska system, allt ifrån kommunistpartidiktaturen till arvmonarkin. Nordkorea, som lyckats förena dessa båda ytterligheter, framhäver i sitt officiella namn trefalt att det är folket som har makten: Demokratiska Folk-Republiken Korea. Av terminologin att döma borde det vara världens mest demokratiska land.

Om demokrati ska vara meningsfullt som begrepp och samhällsideal måste det definieras av högt ställda krav med utgångspunkt i alla de människor som utgör folket och som demokratin ska vara till för. De enskilda individernas frihet, likställdhet och samverkan för att vara till gagn för varandra är då rimligen grundläggande.

En prototyp för demokratier, vilken den som vill kalla sig demokrat bör ha svårt att motsätta sig, skulle kunna byggas upp så här:

De människor som lever inom ett område av jordens yta går som likvärdiga medlemmar ihop i en samhällsgemenskap för att hantera gemensamma angelägenheter. Samverkan gäller sådant som medlemmarna åstadkommer bättre tillsammans än enskilt, till exempel fredliga relationer med omvärlden, inre ordning och skydd, möjlighet för alla att försörja sig, vård och stöd till dem som behöver, infrastruktur och utbildning. Medlemmarna avtalar om att bilda samhällsgemenskapen och reglerar dess syfte, förutsättningar, omfattning, verkansformer och begränsningar gentemot de enskilda medlemmarna så att gemenskapens styrka inte missbrukas för att inskränka deras grundläggande friheter, exempelvis att uttrycka sina åsikter. Alla medlemmar är likställda till skyldigheter och rättigheter. Den som är medlem i gemenskapen följer det som beslutats i överenskommen ordning. Varje vuxen människa försörjer sig och sina minderåriga barn genom arbete, om inte ålderdom, sjukdom eller liknande hindrar. För att bedriva gemenskapens verksamhet bidrar varje vuxen medlem med en medlemsavgift och vissa arbetsuppgifter. Inom gemenskapen verkar alla för det allmänna medlemsintresset, det vill säga för alla medlemmars likvärdiga skäliga be-

hov och inte för särintressen. Gemenskapen hanterar sina angelägenheter i en process där alla medlemmar har möjlighet att delta med att aktualisera problem, föreslå lösningar och argumentera. Beslut fattas genom omröstning där alla röster väger lika tungt och det förslag som får störst stöd vinner. Vad som ska gälla inom gemenskapen beslutas i form av allmängiltiga och tydliga bestämmelser, som tillämpas lika på lika fall. Det som beslutats genomförs så att avsett resultat nås till lägsta möjliga kostnad.

Om gemenskapen är så stor att medlemmarna inte kan medverka direkt i all verksamhet, deltar de i så mycket som möjligt samt organiserar de funktioner som behövs och utser personer med uppdrag att utföra bestämda uppgifter: ett forum där alla medlemmar kan vara delaktiga i behandlingen av gemenskapens angelägenheter, medlemsomröstning om huvudlinjerna i gemenskapens verksamhet, en beslutande församling som därutöver fattar beslut om vad som ska gälla inom gemenskapen och som består av ombud som medlemmarna utser i val där alla har lika rätt både att rösta och kandidera, en på liknande sätt vald styrande befattningshavare som med ett helhetsperspektiv på gemenskapen tar de initiativ som behövs för att den ska fungera och förelägger de beslutande förslag på lösningar som tillgodoser det allmänna medlemsintresset och kan få ett så stort stöd som möjligt, personer som efter allmän utlysning anställs på grund av kunnskap i sak för att verkställa det som beslutats, en dömande funktion med uppgift att avgöra bestämmelsers tillämpning, en kontrollerande funktion för att granska att det som beslutats blir förverkligat och att de som har uppdrag inom gemenskapen fullgör detta och inte överskrider sina befogenheter samt en kanal för saklig och opartisk information till alla medlemmar med rapportering om vad som sker i samhället, kommentarer och analyser samt granskning av maktbärare. Alla dessa funktioner utgår från medlemmarna och är fristående från varandra. Var och en som har ett uppdrag inom gemenskapen är personligt ansvarig för hur det fullgörs, och uppdragen är tydligt reglerade med en obruten förankring i avtalet om gemenskapens bildande. Varje medlem har tillgång till all information som rör gemenskapens angelägenheter, med endast minsta möjliga undantag för personlig integritet och gemenskapens inre och yttre säkerhet. Alla med-

lemmar ges utbildning för att kunna fungera i gemenskapen.

Det är knappast möjligt att acceptera ett politiskt system som demokratiskt om det saknar något av dessa moment eller rymmer sådant som strider däremot.

Demokrati är alltså inte endast en metod för beslut och val, där alla har var sin röst och majoriteten segrar. För att ett samhälle ska kunna anses vara demokratiskt måste det leva upp till långt fler villkor: erkännande av varje människas fulla värdighet, alla samhällsmedlemmars likställdhet, grundläggande mänskliga och medborgerliga fri- och rättigheter, varje samhällsmedlems ansvarstagande för sina skyldigheter, den offentliga verksamheten inriktad på att tillgodose skäliga intressen för alla samhällsmedlemmar, beslutsformer för att omsätta folkets vilja, respekt för minoriteter, tolerans för majoritetsbeslut, möjligheter för varje samhällsmedlem att delta i politiska processer och påverka politiska beslut, en politisk debatt med sakligt, konstruktivt och respektfullt åsiktsutbyte, fria val där alla får rösta och kandidera på lika villkor, lagstyre (rule of law) och rättssäkerhet med fastställda regler som gäller lika för alla, effektivitet i genomförande av det som beslutats politiskt, självständiga förvaltningsmyndigheter, oberoende domstolar, saklig och opartisk tillsättning av offentliga tjänster utifrån relevanta meriter, personligt ansvar för var och en som har offentligt uppdrag eller tjänst, oberoende kontroll och ansvarsutkrävande av dem som utövar offentlig makt, fri tillgång till information inom offentligt beslutad och finansierad verksamhet, oberoende medier, utbildning för att varje samhällsmedlem ska kunna spela sin roll i demokratin, det politiska systemets funktioner underställda folket och oberoende av varandra, det politiska systemets utformning beslutad av folket, kontinuerlig omprövning för att utveckla samhället, med mera. En fungerande demokrati torde också förutsätta dels en tyglad marknadsekonomi för att med arbete och kreativitet skapa välbefinnande, dels en strävan efter en jämlik resursfördelning.

Demokrati är inte ett privilegium. Formuleringar som "när vi fick demokrati" kan ge ett sådant intryck när de reflekterar att dagens demokratier vanligen inte är förutsättningslöst byggda från grunden utan en modifiering av en fördemokratisk maktordning, som en gång inskränkt människors frihet men till sist förmått släppa ifrån sig – eller

återlämna – inflytande till folket. Demokrati är i stället något som skapas av samhällsmedlemmarna, oavsett utgångsläge. Inte heller individens friheter är privilegier utan grundtillstånd, som i en demokrati värnas för att inte inskränkas av staten eller andra individer. Rättigheter är i likhet med demokrati något som danas och upprätthålls inom ramen för en samhällsgemenskap som en för dess medlemmar ändamålsenlig konstruktion och ett uttryck för framskriden mänsklig civilisation.

En demokrati är i grunden en sammanslutning av människor som vill varandra väl. Det inbegriper att man tar ansvar för sig själv och för andra. Hand i hand med demokrati går fred. För en demokrat är det omöjligt att kuva ett folk eller land såväl som en enskild individ eller att lämna en behövande människa i sticket.

Varför demokrati?

Demokratins utgångspunkt är en värdering om alla människors likställdhet, demokratins mål är ett så gott liv som möjligt för var och en, och i den demokratiska resan deltar varje individ.

Men varför ska alla människor vederfaras denna välgång, när det "naturliga" utfallet är att vissa blir mer dugliga och lyckosamma, andra mindre? Jo, därför att vi har möjlighet att förstå förutsättningarna för ett människoliv och därför att vi är utrustade med förmågan att förbättra tillvaron för oss själva och andra.

Två premisser, en fysisk och en biologisk, är fundamentala för förhållningssättet. För det första råder ingen människa ytterst över sin existens och sitt agerande. Allt är betingat av både samtida orsaker utom hennes kontroll och ett kausalt flöde som pågått sedan långt innan hon föddes. Det utesluter inte att människor agerar för att påverka sig själva och andra. För det andra är varje människa självisk. Allt hon företar sig har funktionen att gynna henne själv. Det innebär inte nödvändigtvis en hänsynslös egoism, utan behovstillfredsställelsen kan lika väl bestå i ett inre välbefinnande av att ha utfört gärningar som varit till nytta och glädje för andra människor, i medvetenhet om att ingen till sist vare sig har förtjänsten av eller bär skulden för sitt livsöde.

Erfarenheten visar att detta närmast altruistiska alternativ faktiskt finns. Att här framföra den normativa utsagan att så bör alla människor kanalisera sin jakt på egen nytta, kan påverka en och annan att göra ideal till sitt och omsätta det i praktisk handling. Att uppmaningen kommit på plats i denna text är naturligtvis också en funktion av den oändliga orsaksström som vi inte förfogar över.

Att tygla den organiska själviskheten till största möjliga gagn för andra är en starkt lysande ledstjärna såväl för relationer mellan enskilda individer som för en organiserad samhällsgemenskap. I praktisk tillämpning upplever vi goda människor och en välfungerande demokrati.

Att detta levnadsideal, som på samhälls nivå formuleras till demokrati, finns i människors tankevärld är begripligt i skenet av den empatiska förmågan att sätta sig in i den sämst lottades belägenhet. "Den gyllene

regeln", med innebörden att man ska behandla andra som man själv vill bli behandlad, har en central plats i världs- och livsåskådningar och finns i olika varianter i bland annat alla de stora religionerna. I Sverige har människorna det senaste årtusendet mötts av både gamla och nya testamentets uppmaning att "du skall älska din nästa som dig själv" respektive "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem".

Med den metafysiska dimensionen frikopplad är det inte långsökt att se Gud som en pedagogisk personifiering av ett idealtillstånd till människors vägledning. Ordlikheten, om än inte etymologiskt grundad, mellan Gud och god är illustrativ. Att tro på godheten, eller demokratin, fordrar inte övernaturliga moment utan kan helt enkelt innebära att man övertygas av idén, gör den till sin och agerar i enlighet med den.

Ideal som är likartade för demokrati, kristendom och andra religioner anas även i uttryck som de tio budorden. Dessa kan få mening också i en demokratisk tappning: 1) Vägledande för människors liv tillsammans ska, framför allt annat, vara allas och envars fulla värdighet, frihet, likställdhet och samverkan till gagn för varandra enligt demokratins principer. 2) Demokrati, med en för alla människor gynnsam innebörd, ska inte förvanskas och missbrukas för andra syften. 3) Varje människa ska engagera sig för att förverkliga demokratins ideal. 4) Var och en ska förhålla sig respektfullt till alla andra människor. 5) Ingen ska skada någon annan människa utan vara andra till hjälp och nytta. 6) Varje människa ska ta ansvar för sina handlingar och vara trogen mot sina närstående. 7) Alla ska respektera varandras rättmätiga egendom. 8) Människor och alla andra företeelser ska behandlas sakligt, sanningsenligt, lojalt, välmående och genom att tyda till det bästa. 9) Ingen ska tillägna sig mer än vad han gjort sig skäligen förtjänt av eller mer än sin likvärdiga andel av det som är gemensamt. 10) Alla ska respektera varje människas frihet att bestämma över sitt liv.

Även de sju dygderna, motsatser till de sju dödssynderna, står i samklang med ett demokratiskt samhälle där individerna då eftersträvar medmännisklighet, generositet, ödmjukhet, flit, måttfullhet och tålmod, medan tiden får omforma kyskhet till trohet i vidare bemärkelse eller kanske tillit, som är en betydande tillgång för ett samhälle.

Samtidigt som Sverige hålls för ett av världens mest demokratiska länder anses det vara det allra mest sekulariserade. Det leder tanken till att svenskarna ingalunda har lämnat kristendomens budskap om människokärleken utan att det fortlever i demokratins form.

Kyrkan var en bärande del av staten fram till sin privatisering vid millennieskiftet. Långt in på 1900-talet fungerade kyrkan som ett av statsmaktens effektivaste instrument för att hålla undersåtarna i schack, inte minst genom att socialisera varje ny generation till att omfatta samhällets kristna värderingar. Det innefattade förvisso att lära sig lyda överheten men inte minst en karaktärsdanande skolning i människokärlekens anda som är högst ändamålsenlig för ett demokratiskt samhälle. Den funktion som kyrkan hade i egenskap av ett slags medmännisklighetens ämbetsverk har nu staten avhänt sig. Skolväsendet, som länge också var en del av den kyrkliga sfären, är i dag ensamt om den offentliga medborgarfostran. Skolans påverkansuppdrag upphör dock vid ungdomsutbildningens slut medan kyrkans åtagande var livslångt.

Grundtemat i varje människas liv är hanteringen av hennes själviskhet. Demokrati är ett civiliserat samhälles sätt att, utifrån insikten att ingen ytterst råder över sina orsaker, exploatera medlemmarnas själviskhet till nytta för dem alla.

Huruvida en individ är medveten om de båda sagda premisserna kan vara avgörande för om han slår in på den altruistiska och demokratiska vägen eller inte. Den som har den uppenbart felaktiga uppfattningen, att en människa själv är yttersta orsak till sina framgångar respektive motgångar, riskerar att hemfalla till både fåfänga och förakt, i kontrast till människors likställdhet och demokrati. Den fåfänge, som är mån om sin status och håller skenet för viktigare än substansen, talar gärna om stolthet. Detta implicerar just en bedräglig tillfredsställelse över att förment vara upphov till något lyckosamt, trots att detta alltid ytterst betingas av faktorer som han eller hon inte kunnat påverka. Motsatsen är en inre förnöjsamhet med att ha fått utträta något som innebär nytta för andra och förbättring av samhället. Att den som är svag har sig själv att skylla är exempel på en föraktfull hållning som också kan härledas till oförståelse för livspremisserna. Det gäller även hederskultur, rasism och andra otvetydiga kontraster till demokratins ideal.

Demokrati är inte självklart för alla

Demokrati har många motsatser, kallade diktatur, autokrati, tyranni, despoti, totalitarism, absolutism, monarki, oligarki, aristokrati, teokrati, hierokrati, plutokrati, militärvälde, partivälde och så vidare. Gemenamt för dem är att alla människor inte är likställda till frihet, inflytande och rättigheter. I stället har en eller ett fåtal personer försett sig med privilegier – politiska, ekonomiska och sociala – på folkflertalets bekostnad. En förkrossande majoritet av jordens invånare lever i länder som inte når upp till ens lågt ställda krav på att vara någon form av demokrati.

Världen och världshistorien rymmer otaliga exempel på att det finns personer som har allt att vinna på frånvaro av demokrati. För de allra flesta människor är i stället demokrati – ihop med arbete och nytänkande – vägen till välstånd och trygghet. En helgjuten demokrat försvarar också demokrati som ett egenvärde, inte bara som nyttigt instrument för sina privata syften när det passar utan som permanent garant för alla människors välgång under även oförutsedda och prövande omständigheter.

En monark som mutat in ett landområde som sin privategendom, liksom varje diktator, tyrann och despot som tillskansat sig makten i en stat, är övertydliga fall av icke-demokrati. Längre kan avståndet knappast vara till en demokratisk samhällsgemenskap där politikerna är medborgarnas tjänare i stället för deras herrar. Förutom artskilda motsatser finns också avarter av demokrati med olika grad av brister, knutna till utformningen eller tillämpningen av det politiska systemet.

Idealtillståndet demokrati utmanas ständigt av särintressen som vill utnyttja det allmännas makt och resurser för att nå egna fördelar. Det kan ske genom allt ifrån att få till stånd en gynnande lagstiftning till att ge och ta muta för att ett önskat förvaltningsbeslut ska fattas. Att missbruka sin ställning i eget intresse, oavsett metod, kallas korrruption, av det latinska ordet för att fördärva. Frestelse därtill hos den som får makt i sina händer har gett upphov till det ingalunda obestyrkta påståendet att makt korrumperar. En revolutionsledare som besegrat diktaturen och infört demokrati riskerar att med tiden bli näste diktator. Privilegier

kan ses som institutionaliserad korruption, vare sig förmånstagaren är ett kungahus eller ett politiskt parti. Båda dessa har också visat sig kunna utdela privilegier, för att köpa lojalitet genom godsfrälningar, adelskap och ordensutmärkelser respektive generösa utfästelser om offentliga medel till potentiella väljare, det vill säga valfläsk. Även i ett välde signerat demokratiskt system gäller det för makthavarna att lägga band på sina svaga sidor för att värna såväl folkstyret och rättsstaten som människors frihet och intjänade tillgångar.

För att bedöma graden av demokrati är det angeläget att utgå från en norm som är oberoende av särintressen. De som har makten i ett politiskt system beskriver gärna detta som demokratiskt. I utbildningen av barn och ungdomar kan en oklar bodelning mellan skolans socialisationsuppdrag och den vetenskapligt grundade ämnesundervisningen få det egna landets tappning av demokrati att framstå som ideal.

Demokrati är inte entydigt något som ett land antingen har eller inte har. Av alla existerande politiska system är inget demokratiskt komplett och de flesta rymmer åtminstone spår av demokrati. Maktsystemens skala är inte dikotom så att man exempelvis kan hävda att Sverige blev demokratiskt vid en viss tidpunkt. I stället har vi haft varierande inslag av demokrati ända sedan medeltiden, och trots det demokratiska genombrottet för drygt hundra år sedan har vi ännu i dag en del brister i demokratin. Ett politiskt systems utformning, funktionssätt och grad av demokrati är vid varje tidpunkt ett uttryck för de positioner som råddande maktförhållanden resulterat i. Den som lyckats skaffa sig makt tenderar att hålla fast vid den, vare sig innehavaren är kung, adelsman, kapitalägare eller partimakthavare. Samtidigt har undersåtarna eller medborgarna alltid en potential att flytta fram demokratis frontlinje.

Populism skulle utifrån både term och begrepps innehåll kunna vara den optimala formen av demokrati. Likt pöbel har benämningen sitt ursprung i latinets ord för folk, och såväl vänster- som högerpopulism är politiska riktningar som säger sig särskilt företräda de oprivilegierade medborgarnas intressen gentemot eliten och ha ambitionen att kanalisera ett folkligt missnöje. Det är väl precis det som är demokrati? Nja, demokrati i sin föredömliga form rymmer även en långsiktig och en brett ansvarstagande dimension, medan populismen brukar klandras

för sina kortsiktiga och enkla lösningar utan hänsyn till konsekvenser i ett vidare perspektiv. Populism framstår därmed snarare som en avart av demokrati. Även alla partiers ständiga jakt på bekräftelse i inte endast val utan även opinionsundersökningar har lett till en alltmer sammanpressad tidshorisont. Det innebär att politiker i stället för att fullborda nödvändigt komplexa lösningar på samhällets problem hellre demonstrerar avsikter och anslår penningbelopp för att nå omedelbar sympati hos väljarna.

Demokratins raka väg är kantad av diken till både vänster och höger. De flesta politiska riktningar gör anspråk på att ge form åt demokratin, men det ideologiska spektrumet har gränser för när demokratins kärnvärden träds för när. Exempelvis framstår kommunism, fascism och nazism som oförenliga med ett demokratiideal byggt på frihet, inflytande och rättigheter i lika mått för alla människor. Innanför ytterligheterna finns utrymme för att söka en utformning av det politiska systemet som på bästa sätt förverkligar demokratins idé.

Allt oftare har hörts varningsrop om att demokratin är hotad. Det är den nog dessvärre, från minst fem olika håll. Extremhöger, extremvänster och religiös fundamentalism brukar framhållas. Däremot talas numera sällan om den klassiska motkraften till medborgarnas inflytande: de etablerade makthavarna, som genom historien närmast undantagslöst tenderat att använda sitt övertag till att stärka den egna positionen. Det femte hotet kommer från medborgarna själva. Av demokratins medspelare krävs mer engagemang och ansvarstagande än att vara passiva mottagare av förmåner från det allmänna.

Det framstår närmast som givet att alla invånare i länder som Sverige är övertygade demokrater. Men olika undersökningar har visat att inte försumbara delar av befolkningen kan tänka sig att begränsa yttrandefriheten för dem som har "fel" åsikter och pausa demokratin för att hantera vissa samhällsproblem. Dessutom är det bland ungdomar en ökande andel som inte anser att demokrati är det bästa statsskicket.

I demokratiskt präglade länder som kommit långt på vägen till ett gott liv för alla människor kan demokrati reflektionslöst tas för något självklart, och det framträder inte ett tydligt behov av att kämpa för eller befästa demokrati som ett egenvärde. När demokrati ändå aktualiseras

kan det vara med innebörden "det som är bra för mig". Om man inte får som man vill är det odemokratiskt.

Svenskarna har bakom sig en längre tid präglad av demokrati och fred än de flesta andra länder i världen. Till skillnad från våra närmaste grannar i Finland, Norge och Danmark finns det inte längre någon kvar med egna erfarenheter av ofred och icke-demokrati i vårt land. Som förklaring till svenskarnas förment distanserade relation till demokrati har framförts att vi är "fredsskadade", alltså inte i mannaminne har behövt kämpa för att fred, frihet och demokrati ska råda.

Det fanns en tid då svenskarna ansågs vara för omogna för demokrati, på grund av deras bristande utbildning. I dag tycks de i stället vara övermogna. De har god ekonomi, trygghet, fred och det mesta man kan önska. Varför ska de då bry sig om något så abstrakt som demokrati?

Med ett demokratiskt förhållningssätt följer en kritisk – och konstruktiv – hållning till sådant som kan och bör förbättras i demokratisk riktning. Men de flesta svenskar accepterar en rad demokratibrister i det politiska systemet. Kan man vara demokrat om man inte protesterar mot avsteg från demokratins ideal, såsom följande?

I Sverige är statsmakten privatiserad till ett fåtal ideella föreningar, partier, där bara ett par procent av medborgarna är medlemmar. Partierna bestämmer själva om spelreglerna i det politiska systemet och har bland annat konstruerat mekanismer för att hålla motståndare borta. Medborgarnas deltagande i politiska processer är minimalt och inskränker sig för de flesta till att en gång vart fjärde år överlämna sitt inflytande genom att i val legitimera partimakten. Den maktindelning som en gång rådde i landet har ersatts av en stark koncentration av den offentliga makten till det eller de partier som erövat störst mandatstöd i riksdagen. Medborgarna kan inte välja eller väljas till landets högsta ämbete, utan det tillsätts genom arv inom en privilegierad familj. Till landets folkrepresentation, riksdagen, kan medborgarna varken rösta eller kandidera fritt. I stället styrs valet i hög grad av de etablerade partierna, och alla röster är inte lika mycket värda. Medborgarna får inte heller välja regeringschef och än mindre ställa upp som kandidat till posten. När de röstar till riksdagen vet de inte vilken regering som de då kom-

mer att stödja, och någon som aldrig förekommit som alternativ i ett val kan bli statsminister. Det politiska systemet saknar former för att involvera medborgarna i folkstyret med att aktualisera problem, föreslå lösningar och argumentera. Till skillnad från andra länder förekommer nästan aldrig att folket får vara med och bestämma genom folkomröstningar. Beslut i politiska frågor fattas i praktiken utanför riksdagen och utan medborgarnas insyn vid överläggningar mellan majoritetens partiföreträdare. Den politiska debatten består inte av ett sakligt och konstruktivt meningsutbyte för att i största möjliga samförstånd lösa samhällsproblem utan av ett politiskt spel där konflikten har ett egenvärde. Grundläggande mänskliga och medborgerliga fri- och rättigheter kan avskaffas genom en relativt enkel ändring av grundlagen. Lagar präglas inte sällan av politisk otydlighet, som både skapar osäkerhet för medborgare som ska följa dem och förskjuter makt till domstolarna. Inom stat, regioner och kommuner förekommer svagheter i tillämpningen av lagar. En föråldrad och splittrad offentlig förvaltning, som till stor del består av lekmannastyrda kommuner och regioner, innebär brister i effektivitet, rättssäkerhet, demokrati och likvärdighet över landet. Offentliga tjänster tillsätts inte alltid på sakliga grunder utan till och med utifrån politiska preferenser. Politiker utser domare och politiker utses till domare. Ett svagt och oklart personligt ansvar för offentliga befattningshavare gör det i hög grad riskfritt för dem att begå fel. Kontrollen av den offentliga maktutövningen är underställd politikerna själva. Public service-medierna är inte oberoende av den politiska makten, bland annat genom att deras ledning ytterst utses av politiker. Allmänna handlingars offentlighet inskränks för att skydda makthavare och ekonomiska intressen. Staten brister i sin förmåga att avkräva medborgarna deras insatser i det demokratiska systemet och att ge dem tillräcklig utbildning för att fullt ut spela medborgarrollen. Det pågår inte heller någon kontinuerlig omprövning för att förbättra demokratin.

Inställningen till monarki – demokratins motsats och med privilegier för en viss familj ett klart avsteg från principen om alla människors lika värde – är ett lackmustest för att avgöra om någon är demokrat eller inte. I SOM-institutets senaste undersökning av förtroendet för kungahuset, publicerad 2023, ville 54 procent av svenskarna behålla monarkin

och endast 20 procent avskaffa den. Bara 11 procent ansåg det som ett bra förslag att införa republik med vald president, medan 68 procent tyckte det var dåligt. 80 procent av svenskarna tog alltså inte ställning för att avskaffa monarkin och 89 procent inte för att införa en vald statschef. (Det finns samtidigt anledning att reflektera över vad som egentligen mättes i undersökningen. Som jämförelse har Medieakademins förtroendebarmeter redovisat betydligt lägre förtroende för kungahuset, så lågt som 35 procent 2011. Under en stor del av den senaste hundraårsperioden har väljarna också röstat fram en riksdagsmajoritet med införande av republik i partiprogrammet, något som av partitaktiska skäl dock inte har realiserats, och i alla partier utom SD finns riksdagsledamöter som återkommande motionerar om att slopa monarkin. I de två nordiska länder som har övergått till republik är andelen som vill ha monarki så gott som obefintlig.)

Var det ett tillräckligt demokratiskt genombrott som skedde i Sverige för hundra år sedan?

Maximal demokrati – med folket

Om något kan göras mer demokratiskt så ska det. Det är rimligen maximen för varje demokrat. Målet är maximal demokrati.

Helt klart finns utrymme för att ytterligare demokratisera Sverige. Det är inte tillräckligt att endast på något formellt sätt härleda den politiska makten till folket, som regeringsformens portalparagraf gör: "All offentlig makt i Sverige utgår från folket". Så skulle även den mest hårdföra diktaturen kunna sägas vara en demokrati, eftersom undersåtarna alltid ytterst har makten att störta diktatorn genom revolution. Nej, demokrati förutsätter att medborgarna kontinuerligt har verkligt inflytande och själva medverkar.

Demokrati inbegriper styre *med* folket, för att med en prepositionsövning anknyta till president Abraham Lincolns berömda tal 1863 under amerikanska inbördeskriget, The Gettysburg Address. Han inledde med att referera till frihet och alla människors likställdhet som grund för nationsbygget och avslutade med de därefter bevingade orden "government of the people, by the people, for the people".

I Sverige är tiden inne för ett nytt demokratiskt genombrott, ett sekel efter det förra. I en genomgripande demokrati- och författningsreform kan statsskicket byggas upp från grunden med alla offentliga funktioner direkt underställda folket – inte vare sig kungamakten eller partimakten – och fristående från varandra. Om man i dag fick tillfälle att starta en helt ny demokratisk stat skulle dess politiska system säkerligen inte se ut som vårt nu gör. Det finns möjlighet för hela befolkningen att förenas i utmaningen att skapa världens mest demokratiska land, inte bara bättre än alla andra utan så bra som över huvud taget är möjligt.

Vi är i Sverige vana vid att bara rösta i ett val på var och en av de fyra nivåerna i vårt politiska sammanhang, till kommunens, regionens, rikets och unionens respektive beslutande församling. Det finns länder där medborgarna aktiveras betydligt mer i demokratin, såsom genom flera val till olika politiker- och även tjänstemannabefattningar, genom rätt att föra upp frågor på den officiella politiska dagordningen, genom att ta ställning till förslag i folkomröstningar och genom att vara med

och besluta om grundlagsändringar. Kontrasten är stor till vårt system, där en medborgares hela inflytande klumpas ihop för att med valsedeln närmast ge carte blanche till ett politiskt parti. Samtidigt tvingas svenskarna till otaliga val på ekonomiska marknader som politikerna avreglerat, rörande allt ifrån elnätsavtal till placering av pensionskapital. På den politiska marknaden är konkurrensen långt ifrån lika fri.

I en oinskränkt demokrati – som den svenska borde vara – kommer folkets makt helt naturligt till uttryck på flera olika sätt. Medborgarna får både kandidera och rösta fritt i direkta personval för att utse folkrepresentationens ledamöter, regeringschef och statschef, motsvarande på regional och kommunal nivå samt även centrala befattningshavare som ska vara oberoende av politiker, såsom ledningar för kontroll av den offentliga maktutövningen, för tillsättning av myndighetschefer och domare respektive för public service. Samhällsmedlemmarna ska också ha möjlighet att delta maximalt i den politiska processen genom att aktualisera samhällsproblem, föreslå lösningar och argumentera samt genom folkomröstning besluta om grundlag och politikens huvudlinjer. För att rättssäkert, likvärdigt och effektivt genomföra det som beslutats i demokratisk ordning fordras en enkel, tydlig och professionell förvaltningsorganisation med klara ansvarsförhållanden och full offentlighet. Alla i samhället ska få utbildning för att fullt ut kunna agera som medborgare. Såväl statens uppdrag och begränsningar som medborgarens fri-, rättig- och skyldigheter behöver entydigt slås fast och samhällsgemenskapens yttersta värden skyddas mot inskränkningar.

Folkrike i stället för aristokratisk monarki med demokratiska inslag

Sverige har inte tillkommit som en demokrati. Konungariket Sverige, som landet heter officiellt, är allt sedan sitt grundande en aristokratisk monarki med demokratiska inslag. Proportionerna mellan kungens, aristokratins och folkets inflytande har växlat, och den mäktiga aristokratin har genom tiderna bytt skepnad från lokala och regionala stormän till frälse, adel, kapitalägare och det senaste århundradet partifunktionärer. En karaktäristik av rollfördelningen i riket med giltighet för betydande delar av Sveriges mer än tusenåriga historia är att kungen äger landet, aristokratin bestämmer och folket betalar och lyder.

Ett samhälle är en större mängd människor som lever tillsammans inom ett visst territorium. Ordet, som bara förekommer i svenska språket, är bildat utifrån 'hålla samman'. En organisation för att styra eller sköta samhället kallas stat, om den har självständighet – suveränitet – gentemot andra sådana. Termen stat kan även avse helheten av folk, landområde och organisation. I den bemärkelsen används också benämningar som rike, land (med betoning på territoriet) och nation (med betoning på folket). Staten är ett politiskt system. Ordet politik, med betydelsen statskonst, härledd till grekiska polis, motsvarande stat, stad eller borg. Följdriktigt studeras stat och politik företrädesvis inom en disciplin som kallas statsvetenskap eller politologi.

Det råder en artskillnad mellan en autokratiskt och en demokratiskt tillkommen stat. I det förra fallet har en person eller grupp av personer lagt beslag på ett territorium och förmått befolkningen att underkasta sig och betala tribut till härskaren, som driver staten som sitt privatägda företag. I det senare fallet har i stället människorna i ett område gått ihop som likvärdiga medlemmar och bildat en samhällsgemenskap för att hantera gemensamma angelägenheter och skapa mervärde för alla och envar, liknande en förening eller samfällighet.

Den autokratiska staten är beroende av att ge privilegier till personer som hjälper härskaren att upprätthålla maktställningen. De flesta stater

har en autokratisk upprinnelse. En del av dem, som Sverige, har efter hand modifierats till långt framskridna demokratier. Men den grundläggande karaktären av överhetssystem består, med bland annat privilegier till både gamla och nya makthavare, såsom kungahus och partier. Demokratiseringen har inte skett genom att förutsättningslöst bygga en demokrati utan genom att riva och ersätta de mest skadliga delarna av dess motsats. Andra stater – exempelvis USA, Frankrike, Schweiz, Finland, Island och Irland – har skapats från grunden utifrån demokratiska premisser, på territorier som tidigare lytt under en autokratisk regim.

För ett fullt demokratiskt genomslag i en statskonstruktion fordras att alla privilegier och andra autokratiska rester avlägsnas och ett renodlat demokratiskt politiskt system utformas och antas av samhällsmedlemmarna. Det kan ske i form av ett folkfördrag varmed den demokratiska staten konstitueras, liknande den amerikanska konstitutionen med inledningsorden "We the people".

Stat är den term som i vetenskapliga och likartade sammanhang används om en självständig politisk enhet. Det hävdvunna ordet i svenskan är dock rike. Rike, som är besläktat med adjektivet rik, har direkta motsvarigheter i alla nordiska och övriga germanska språk och även gemensamt indoeuropeiskt ursprung med exempelvis sanskritiska rajyam, latinska regnum, italienska regno, spanska reino, franska royaume och engelska realm. Rex, med genitivformen regis, är latinets ord för kung som härskare i regnum. Därifrån har bildats adjektivet regalis, varifrån franska och engelska royal kommer. Samma stam återkommer i ord med anknytning till att styra eller utöva den högsta politiska makten i ett land, såsom regera, regering, regent och regim. Inom ordfamiljen framträder den styrande funktionen också i rektor. Trots släktskap med de romanska språkens ord för kung är rike inte reserverat för enbart monarkiska stater. Exempelvis talar Republiken Finlands grundlag om riket, och den formella benämningen på den svenska statsbildningen klargör med sammansättningen Konungariket vilken typ av rike det är fråga om. En för svenska språket passande benämning på en demokratisk stat skulle vara *folkrike*.

Den neutrala termen för samhällsmedlemmar som i rättslig mening tillhör en viss stat är i dag medborgare. Tidigare användes benämningen

undersåte, som tydligt angav relationen till en överhet, medan medborgare signalerade en demokratisk värdering. I andra germanska språk används ord motsvarande statsborgare och i isländskan riksborgare. Beståndsdelen borgare kan vara problematisk eftersom den anspelar på dels stadsbor med privilegier, dels anhängare av en viss politisk riktning. Mer träffande är det nordiska ordet medlem, som får demokratisk mening genom att uttrycka tillhörighet som en del av en organism. Den legala termen för den som tillhör en svensk kommun är kommunmedlem. På motsvarande sätt kan den som omfattas av rättigheter och skyldigheter i riket lämpligen kallas *riksmedlem*.

Med en enhetlig terminologi skulle folkrikets tre huvudelement vara riksmedlemmarna, *riksområdet* (territoriet) och *rikskötseln* (den offentliga organisationen). *Riksstyrelsen* (regeringen) består av *riksföreståndaren* (statsministern) och ett antal *riksråd* (statsråd). Benämningen riksdag ersätts med *riksting*; efterleden dag härrör från de av kungen sammankallade herredagarna, medan det demokratiskt mer passande ting är det urgamla nordiska ordet för en beslutande folkförsamling, såsom i allting, folketing, storting, lagting, landsting, sameting och häradsting (Kristdemokraterna antas vara beredda att till riket återbörda termen riksting, som de kallar sin partikongress). Till rikets beståndsdelar hör vidare *rikskansliet* (regeringskansliet) med *rikssekreterare* (statssekreterare), *riksverk* (förvaltningsmyndigheter) med *riksdirektör* (generaldirektör) och andra *riks tjänare* (statstjänstemän), *riksdomstolen* (högsta domstolen) med *riksdomare* (justitieråd), *rikskontrollen* (sammanslagning av Riksrevisionen, JO och delvis JK) under ledning av en eller flera *rikskontrollörer*, *rikstillsättningen* (övertar regeringens utnämning av myndighetschefer och domare), *rikskanaliseringen* (public service) och *riksforum* (där alla riksmedlemmar kan aktualisera samhällsproblem, föreslå lösningar och argumentera fram till beslut av rikstinget).

Statsbildningen Sverige är godtycklig

Den stat som kallas Sverige är en nyckfull skapelse. Man kan i dag uppfatta landet som naturligt avgränsat till Nordens mellersta halvö, befolkad av just svenskar. Men detta är högst diskutabelt. I ett historiskt per-

spektiv är inte Sveriges omfattning eller ens existens självklar.

Sverige har inte tillkommit som en statsbildning för ett folkslag enligt något slags nationalstatsprincip. I stället har riket vid varje tidpunkt i historien omfattat det territorium som Sveriges kung behärskat. Inom detta lever sedan långt före riksbyggnaden flera etniska grupper, såsom skandinaver, samer och finnar. Dessa är dessutom, oberoende av alla statsgränser, vidare spridda över den del av jordytan som i dag hyser de fem nordiska länderna och även därutöver.

Det var inte givet att Norden skulle bli uppdelat som det har blivit, och under århundradena har gränser och områdets tillhörighet skiftat dramatiskt. Finland och Island är sent tillkomna som självständiga stater, 1917 respektive 1944. I början av medeltiden formades tre skandinaviska kungariket i anslutning till de tre ärkebiskopsdömen som påven inrättade i Lund, Nidaros (Trondheim) och Uppsala: Danmark, Norge och Sverige, vilka möttes vid Göta älvs mynning. Instabiliteten i statsindelningen visar sig inte minst i att alla de tre för respektive riksbyggnad centrala ärkebiskopsätena hamnade inom Sveriges gränser genom Roskildefreden 1658. Kategoriseringen i danskar, norrmän och svenskar är en följd av den politiska uppstyckningen av territoriet och inte grundad i att det skulle ha funnits tre till ursprunget åtskilda folkslag. I stället är Skandinavien befolkning ett sammansmält resultat av flera invandringsvågor under olika perioder efter inlandsisens avsmältning. Dialektala variationer i det gemensamt nordiska språket har med tiden formerats till separata språk för staterna.

På 1300-talet uppstod tillfälle att upphäva den konstlade splittringen av Norden. De tre kungaätter som behärskade var sitt av de nordiska rikena var sammanvävda genom äktenskapsförbindelser och alla tre dog ut på manslinjen. På en grund av arv tillföll då rikena en och samma person, den pommerske hertigen Bogislav, som under namnet Erik kröntes i Kalmar den 17 juni 1397 till kung av Guds nåde över de tre rikena. Därmed etablerades Kalmarunionen, som sträckte sig över hela Norden från Karelen i öst till Grönland i väst och var Europas till ytan största statsbyggnad. Utanför dagens fem nordiska länder med de självstyrande områdena Åland, Färöarna och Grönland ingick även Shetlandsöarna och Orkneyöarna. Gemensamma politiska och ekonomiska

intressen att stå emot tysk expansion norrut var motiv till denna personalunion. Den betraktades som permanent samtidigt som varje land även fortsättningsvis hade egna lagar och riksråd.

Väg för en gemensam monark i Norden började banas när Norges kung Håkon V dog 1319 som sista ättling på manssidan till den norska kungaättens stamfader Harald Hårdråde. Håkons dotter Ingeborg var gift med den svenske kungasonen hertig Erik, och deras son Magnus Eriksson blev kung av både Norge och Sverige, liksom dennes son Håkan Magnusson. Den sista ättlingen på manslinjen till Danmarks kung Sven Estridsson var Valdemar Atterdag, död 1375, och hans dotter Margareta var gift med Håkan Magnusson. Deras enda barn, Olof, var i sin tur sista manliga medlem av den svenska kungliga Bjälboätten med Birger jarl som stamfader. Olof var således arvinge till alla tre rikena och blev kung av Danmark 1376 och Norge 1380 men hann aldrig bli kung av Sverige innan han dog endast 16 år gammal 1387. Hans mor, drottning Margareta, blev då regent över Danmark och Norge och 1389 även Sverige, efter att Magnus Erikssons syster Eufemias son Albrekt av Mecklenburg varit kung där sedan 1364.

Margaretas syster Ingeborg var gift med en annan son till Eufemia, Henrik. Deras dotter Maria hade sonen Bogislav av Pommern, som Margareta alltså under namnet Erik gjorde till sin arvinge och blev kung över det samlade Norden. Han kunde på sin morfars sida åberopa arv till Sverige och Norge och på sin mormors till Danmark. Erik blev dock avsatt och dog barnlös. Kungavärdigheten övergick till hans syster Katarinas son Kristofer av Bayern, som valdes till kung av Danmark 1440, Sverige 1441 och Norge 1442. Även han dog barnlös och tronerna gick vidare via ett tredje barn till Eufemia, Ingeborg, genom hennes son Gerhard VI av Holstein och hans dotter Hedvig till hennes son Kristian av Oldenburg, som valdes till kung av Danmark 1448, Norge 1450 och Sverige 1457. I de båda förra regerade han fram till sin död 1481 och i Sverige till 1464. Han gifte sig med föregångarens drottning och blev stamfader för den kungaätt, Oldenburgska ätten, som med sonen Hans och sonsonen Kristian II regerade i Kalmarunionen ända till dess upplösning. Ätten, som fortsatt innehade Danmarks tron till 2024 och innehar Norges än i dag, härleder sina tronanspråk till alla de tre rikenas gamla

medeltida kungaätter. Unionskungen var inte specifikt dansk, som hans motståndare Gustav Vasas propaganda velat göra gällande, utan lika mycket svensk och norsk. I likhet med de tidigare unionskungarna härstammade Kristian I från svensk-norske Magnus Erikssons syster Eufemia men till skillnad från föregångarna inte från danske Valdemar Atterdag utan först dennes farfar Erik Klipping, som var Danmarks kung 1259–1286 och morfars farmors morfar till Kristian. Huvudstäder i modern bemärkelse förekom inte under medeltiden utan kungarna ambulerade mellan sina slott runt om i rikena. Den plats där unionskungen oftast residerade var Köpenhamns slott, som kom i kungamaktens ägo 1417 under Erik av Pommern.

En medlem av Kristian I:s ätt lanserades utan framgång som ny svensk kung efter Karl XII:s död 1718. I följd av riksdagens tronföljarval 1743 återkom dock ätten på Sveriges tron 1751–1818. År 1809 utsågs den på nytt till framtida svensk kungaätt, men den valde tronföljaren Kristian August avled redan 1810, då namnändrad till Karl August. I dag är en ättemedlem, Charles III, kung av Storbritannien, Nordirland, Kanada, Australien och Nya Zeeland. Andra inom ätten har varit kejsare av Ryssland, kung av Grekland, kung av Island, storhertig av Oldenburg och hertig av Schleswig-Holstein. Norge valde vid sin självständighet från såväl Danmark 1814 som Sverige 1905 en oldenburgare till kung. I Sverige har Kristian I:s ättlingar förpassats från tronen två gånger och ersatts med Vasa 1523 och Bernadotte 1818.

Under närmare hundra år före Kalmarunionens upplösning agerade en del med varandra besläktade medlemmar av det svenska högfrälset för att lämna unionen och utse en ur de egna leden till kung, medan ståndsbröder i andra ätter ville bevara unionen. Växelvis med återinsatta unionskungar blev så Karl Knutsson (Bonde) 1438 riksföreståndare och sedan tre gånger vald till kung, efterföljd som riksföreståndare av Sten Sture den äldre i två omgångar, Svante Nilsson (Sture), Sten Sture den yngre och Gustav Eriksson (Vasa), som valdes till kung 1523 och definitivt tog Sverige ur unionen. Spänningarna inom Kalmarunionen framstår som en kamp mellan aristokrati och kungamakt, med skiftande lojaliteter. Man kan notera att unionskungen Erik utsåg blivande kung Gustav I:s farfars far Kristiern Nilsson (ägare av gården Vasa i upp-

ländska Skepptuna) till drots och blivande kung Karl Knutsson (Bonde) till marsk.

I Sverige avsattes den siste unionskungen Kristian II 1521. Han mötte samma öde i Danmark och Norge två år senare och efterträddes som kung där av sin farbror Frederik I. Personalunionen mellan dessa två länder bestod och snart inlemmades Norge och tillhörande atlantiska öar som en del av det danska riket. Ett samlat Norden förbyttes i en närmare 300-årig uppdelning och fiendskap mellan en dansk och en svensk kungamakt, båda med ambitioner att sluka motparten och återupprätta ett enat Norden under sin egen ledning. Den stora blodspillan som härigenom drabbade Nordens människor var inte betingad av någon osämja mellan ländernas befolkningar utan en maktkamp mellan härskare, på det nordiska folkets bekostnad.

Ett enat Norden hade förmodligen bättre kunnat stå emot tyska och ryska expansionsförsök genom historien, i linje med Kalmarunionens avsikt. En språklig konsekvens av att Gustav Vasa spräckte den nordiska enheten är att nordbor från olika länder i dag har svårt att förstå varandra, inte minst svenskar och danskar. Om unionen bestått hade vi på 1500-talet kunnat få en gemensam bibelöversättning i stället för en svensk och en dansk, vilka blev normerande för två åtskilda skriftspråk. De dialektala skillnaderna inom Norden anses inte som större än inom det tyska språkområdet, varmed det inte framstår som omöjligt med ett enda nordiskt skriftspråk med i sin tur förenande effekt på det talade språket. Språkgemenskapen skulle onekligen också ha stärkts med samma radio och TV i hela Norden. Att kommunicera på ett gemensamt modersmål i unionen hade varit lika självklart som det i dag är inom varje land för sig.

Sverige framträdde som en statsbildning kring Vättern och Mälaren, där befolkningen utgjordes av götar respektive svear. Riket formades under tidig medeltid som en federativ stat av länder nära anslutande till kyrkans stift: Östergötland (Linköping), Västergötland (Skara), Uppland (Uppsala), Västmanland (Västerås), Närke och Södermanland (Strängnäs), med utsträckning till delar av Småland med Öland, Dalsland, Gästrikland, Dalarna respektive Värmland (som räknades till Götaland men senare kom att administreras tillsammans med Närke). De små lan-

den inom Växjö stift anslöt sig till riket först på 1200-talet. Med början på 1100-talet koloniserades Finland, och efter hand utsträcktes riket längs Norrlandskusten och till samernas områden.

Under några få år under stormaktstiden utvidgade Gustav Vasas barnbarns barn Sverige markant genom erövringar i krig mot Danmark: 1645 Jämtland, Härjedalen, socknarna Särna och Idre, Gotland, Ösel (för-lorat till Ryssland 1710) och Halland (på trettio år) samt 1658 Skåne, Blekinge, Halland (permanent) och Bohuslän samt Bornholm och Trondheims län, vilka båda dock återlämnades två år senare. Efter att Sverige tillskansat sig Danmarks östra rikshalva gjorde Ryssland 1809 detsamma med Sveriges i form av Finland. 1814 lade Sverige beslag på Danmarks norra riksdel genom att tvinga Norge i personalunion. Tre områden som flyttats mellan monarkierna förklarade sig med tiden självständiga, Norge 1905, Finland 1917 och Island 1944, medan Sverige har behållit de erövrade danska landskapen i söder och norska i väster. Ingen av de provinser som Sverige skaffade sig utanför Norden, såsom Bremen-Verden, Svenska Pommern, Livland, Estland och Ingermanland, finns kvar sedan Wismar gavs upp som den sista 1903.

Fem länder med var sin del av Nordens kustlinje och innanförliggande landområde har blivit regionens uppsättning av stater. Men historien hade kunnat ta en annan väg. Götarna på ömse sidor av Vättern kunde ha format ett rike, svearna i Mälardalen ett annat, smålänningarna ett kring Växjö, och norröver hade det inte varit omöjligt med ett mellannorrländskt och ett samiskt rike. Om det varit mildare i början av februari 1658 så att Bältens is inte burit hade närmare två miljoner skåningar, blekingar och hallänningar i dag kunnat ta Öresundståg till inte bara ett främmande lands huvudstad utan till sin egen, Köpenhamn. Riksgränsernas dragning skiljer grannar som kan se till varandra över sundet och sammanför samtidigt malmöbor med invånarna i Kummavuopio, dit vägen är 200 mil lång och delvis går genom Finland. Sveriges tidigare danska och norska landskap, liksom Finland och Island, har under klart längre tid tillhört en annan stat än den nuvarande.

Det är dock inte vare sig givet eller enkelt att återställa vad historiens nycker åstadkommit. Efter andra världskriget klövs Tyskland, och den östra delen blev en sovjetrysk satellitstat. Återföreningen 1990 var efter-

längtdad och välkomnad av de flesta. En parallell är Sveriges klyvning 1809, då Ryssland ryckte loss den östra riksdelen Finland, men någon återförening har inte skett och efterfrågas knappast längre. Detsamma gäller Danmarks förlust av sin östra riksdel i ett slag 1658, liksom Islands, Färöarnas och Grönlands separation från Norge. Inte heller suveränitet för Skåneland, som en analogi med Finland, finns på dagordningen. Konflikterna mellan Danmark och Tyskland om Sydslesvig, mellan Finland och Ryssland om Karelen och mellan Sverige och Finland om Åland är också bilagda. Om Sverige skulle hävda överhöghet över allt land som någon gång i historien ingått i riket, skulle Stockholm petas från platsen som Sveriges största stad av Sankt Petersburg, byggd på gammal svensk mark. Samtidigt skulle gasledningen Nordstream inte vara rysk-tysk utan svensk-svensk, gående mellan de båda svenska städerna Viborg och Greifswald. Ingen demokrat motsätter sig självständighet för Norge, Finland och Island. Samtidigt som man kan beklaga den uppstyckning av Norden som maktintressen genom historien orsakat, har det uppstått ett mervärde med fem parallella stater som kan forma de lösningar var och en finner bäst, till inspiration för varandra. Grundläggande är att folkets egen vilja får vara avgörande för självständighet och tillhörighet, i Norden såväl som Ukraina, Taiwan, Skottland och Katalonien.

Sverige är inte ett adekvat namn på landet

Landsnamnet Sverige kommer av fornsvenska Svea rike, som avsåg folkgruppen svearnas område och på 1100-talet skrevs samman till Sverrike för att mot slutet av 1300-talet börja stavas med g. I Beowulfkvädet, återgivet i en handskrift från omkring år 1000, nämns Sweorice. Uppsala framstår som en centralpunkt för svearna, men det är osäkert om de befolkade endast trakterna däromkring i Uppland, hela Mälardalen eller en ännu större yta.

Vid sidan av svearna fanns i alla händelser götarna. Det återspeglas i den svenska kungatiteln från 1278 till 1973: först "svea ok göta konung" och sist "Sveriges, Götes och Vendes konung". Ännu äldre är "Regnum Sweorum et Gothorum" från omkring 1160 för kung Karl Sverkerssons

rike. Dagens Svealand och Götaland är dock utökade formationer som vilar på svag historisk grund och främst förekommer i väderprognoser.

Stora delar av nuvarande Sverige faller helt klart utanför det territorium där svearna levde: götarnas Östergötland och Västergötland, de östgötskt anknutna Småland, Öland och Gotland, de västgötskt anknutna Dalsland och Värmland, de tidigare danska Blekinge, Skåne och Halland, norska Bohuslän, Härjedalen och Jämtland, den stegvis koloniserade Norrlandskusten, Sameland och Tornedalen. För dessa områden – mer än två tredjedelar av alla landskap – som på olika sätt införlivats med det expanderande riket är Sverige inte en adekvat benämning på landet. Jämför hur Holland bara är en mindre del av Nederländerna och inte används som officiellt namn på hela riket.

Relevantare vore ett namn som svarar mot den kraftigt förändrade geografiska utbredningen av riket på den mellersta halvön i Norden. Namnet bör likvärdigt inkludera samtliga invånare, inte bara dem som identifierar sig som svear utan allt ifrån skåningar, smålänningar och västgötar till jämtar, samer och tornedalingar.

Den nordiska förleden *mid*, som i midsommar och midnattssol, är beskrivande för vårt lands läge i Norden, och ett passande namn på landet vore *Midnorden*, där en invånare kallas *midnording*. Folkriket Midnorden kan då få landskoden *MI* och toppdomänen *mi*.

Tre kronor är inte en symbol för Sverige

Tre kronor, som hos många i första hand för tankarna till det svenska ishockeylandslaget, används som officiell symbol för Sverige av kungahuset, riksdagen, regeringen, de högsta domstolarna, försvarsmakten, polisen och andra myndigheter. Men de tre kronorna av guld, ordnade två över en i blått fält, är inte avsedda för Sverige utan är ett unionsvapen med en krona vardera för Sverige, Norge och Skåne. Att det kommit i bruk som Sveriges riksvapen beror på en kombination av missförstånd och hybris.

Det egentliga vapnet för Sverige är ett annat. Riken betecknades under medeltiden med den härskande ättens vapen. Sveriges tron innehades från 1200-talets mitt av kungar tillhörande Bjälboätten – förut i his-

torieskrivningen kallad Folkungaätten – och dess vapen kom att gälla för riket: i blått fält tre ginbalksvis ställda strängar av silver överlagda med ett upprest lejon av guld. Vapnet ses vid olika tider varierat med en öppen krona på lejonets huvud, det blå fältet bestrött med röda hjärtan och strängarna bytta mot kavlar eller ännu bredare strömmar.

Bjälboättens Magnus Eriksson (1316–1374) skrev sig kung av Sverige, Norge och Skåne, den sista enheten tidigare en högst betydande del av Danmark. Sina tre domäner hade han förvärvat genom fädernearv, mödernearv respektive köp. Senast på 1330-talet började han använda tre kronor som vapen för sitt trefaldiga välde. Färgen blått och metallen guld hämtade han antagligen från sitt släktvapen. Hans systerson Albrekt av Mecklenburg efterträdde honom som kung enbart i Sverige men fortsatte ändå att föra trekronorsvapnet. Efter att Albrekt avsatts samlade drottning Margareta hela Norden under sin ledning och hade som bild i sitt sigill från 1390 en sköld med tre kronor. Därmed kan detta vapen ses som en symbol för alla de tre nordiska rikena som hon regerade över: Sverige, Norge och Danmark. Fortsättningsvis fanns tre kronor i alla unionsmonarkers vapen.

Kalmarunionens förste kung, Erik av Pommern, hade i sitt sigill enbart trekronorsskölden. I hans fullständiga heraldiska vapen var dock alla hans domäner representerade. Ett rött kors, som också återfinns i unionens gul-röda korsflagga, delade in skölden i fyra fält: Danmarks vapen, unionens tre kronor, Sveriges vapen i form av Bjälboättens sköldemärke samt Pommerns vapen, som också var hans eget släktvapen. I en hjärtsköld lagd på korsmitten fanns vapnet för Norge, som var det enda arvkungadömet i unionen. Det är alltså uppenbart att trekronorsvapnet inte avser Sverige utan den nordiska unionen.

Förmodligen inspirerad av Eriks vapen införde Karl Knutsson (Bonde) som svensk kung vad som ännu i dag är modellen för Sveriges stora riksvapen: ett kors av guld som delar skölden i fyra fält, det första och fjärde med tre kronor och det andra och tredje med Bjälboättens vapen, samt monarkens släktvapen i en hjärtsköld. Bjälboättens vapen avser Sverige och de tre kronorna kungens vidare nordiska anspråk. Karl blev för en kort tid också Norges kung men aldrig Danmarks. Med anspelning på Kalmarunionen finns tre kronor fortfarande även i Danmarks

riksvapen. Förekomsten där var en av anledningarna till nordiska sjuårskriget 1563–70, varefter Danmark tillerkändes rätt att föra de tre kronorna men utan att hävda dem som symbol för dansk överhöghet över Sverige. I Danmark, som kan sägas vara den enda del som inte utträtt ur Kalmarunionen, har unionskungarnas ättlingar fortsatt att regera oavbrutet, medan den gemensamt nordiska kungaätten störtades i Sverige av Gustav Vasa.

I stället för Sveriges stora riksvapen med dess kvadrerade huvudsköld har en förenklad variant kommit att bli den oftast sedda heraldiska symbolen för riket: det så kallade lilla riksvapnet med enbart tre kronor i skölden. Men Sveriges egentliga vapen är alltså Bjälboättens gyllene lejon i ett blått fält med tre vita ränder, inordnade sig bland lejonvapnen för Danmark, Norge, Finland och Slesvig. Övriga delar av Norden har fått inhemska djur i sina vapensköldar: Åland hjort, Färöarna vädur, Grönland isbjörn och Island falk, vilken dock har bytts mot ett sköldemärke utformat som landets korsflagga. Trekronorsvapnet refererar till en nordisk union, vars största utbredning innefattade alla nutida självständiga stater och självstyrande områden i Norden.

Uppdelningen på svear och götar i kungatiteln från medeltiden och fram till 1973 – "svea ok göta konung" och senare "Sveriges och Götas konung" – är förmodligen bakgrunden till en missuppfattning från Gustav Vasas tid att tre kronor var Svea rikets vapen och Bjälboättens lejon Götas rikets, omtalat som Göta lejon. Bjälboätten var förvisso baserad i Götalandskapen men ättevapnet har aldrig betecknat någon statsbildning omfattande enbart dessa. Lika felaktigt reducerades unionsvapnet tre kronor till att avse endast Svealandskapen.

Föreställningen om ett Göta rike med Bjälboättens vapen bestod, och när Göteborg anlades vid Göta älvs mynning fick staden som sitt sköldemärke denna kungaätts vapen med tillägg av att lejonet på huvudet bär en bygelkrona samt i den ena framtassen håller ett svärd och i den andra en sköld med tre kronor, symboliserande försvaret av Sverige mot väster. Av misstag – troligen en sigillgravyr som inte spegelvänts – har lejonet i Göteborgs vapen kommit att avbildas vänt åt heraldiskt vänster, det vill säga flyende och därmed symboliserande feghet.

De två sköldemärken som ingår i Göteborgs vapen skulle alternativt

kunna ges sin ursprungliga, medeltida innebörd. Då är lejonskölden Sveriges vapen och trekronorsskölden den nordiska unionens. Stadsvapnet rymmer därmed en träffande symbolik för denna svenska stad som är belägen just där Sverige, Norge och Danmark en gång möttes vid älvens utlopp. Under första världskriget fanns de som propagerade för ett nordiskt statsförbund med Gustaf V som kejsare och Göteborg som huvudstad.

Rikets egentliga vapen, Bjälboättens sköldemärke, återvände 1955 till sin hembygd för att bli symbol för en ännu mindre geografisk enhet än Sverige, Göta rike och Göteborg. Då antogs det som vapen för den år 1952 bildade Folkunga landskommun, som rymde Bjälbo socken med det likabenämnda stamsätet för kungaätten och 1971 uppgick i Mjölby kommun. Kommunvapnet var försett med en bärd av guld för att skilja det från släkt- och riksvapnet.

Tre kronor som symbol för Sverige kan möjligen sägas ha blivit mer relevant med frederna vid Brömsebro 1645 och i Roskilde 1658, då riket efter erövringar kraftigt utökades med delar av Danmark (Skåne, Blekinge, Halland och Gotland) och Norge (Bohuslän, Jämtland, Härjedalen, Idre och Särna). Men kronorna rymmer också anspråk på ytterligare landområden, vilket är en problematisk symbolik när Europa så påtagligt bevittnar att en stat anser sig har rätt till en annans territorium. Den ena kronan avsåg Norge med de tidigare norska Island, Färöarna och Grönland, den andra först Skåne men snart hela Danmark och den tredje Sverige med Finland och Åland. Eftersom vi dessbättre inte längre har ambitionen att lägga under oss våra nordiska vänner, är tre kronor inte en optimal symbol för Sverige.

Med Bjälboättens lejon som Sveriges riksvapen skulle unionsvapnet tre kronor kunna återgå till att beteckna hela Norden. I likhet med att Europeiska unionens tolv stjärnor, också gyllene i blått fält, inte förmeras när nya länder ansluter kunde antalet kronor bestå trots att Norden numera rymmer fem stater. Men det skulle nog innebära en alltför tydlig obalans till de tre monarkiernas fördel och de båda republikernas nackdel.

Ett gränslöst Norden

Bortsett från öriket Island vilar Nordens indelning i stater inte på vare sig naturgeografisk eller etnisk grund. Om så varit fallet hade varken skandinaverna under tidig medeltid delats upp på tre riken eller samerna fortfarande saknat en egen stat. I stället är statsgränserna konstruerade och genom tiderna ändrade i takt med segrar och förluster för olika maktintressen. Den uppdelning i fem självständiga stater som historien lämnat som nutida resultat har förvisso fört med sig en nationell identitet i varje land genom lagstiftning, majoritetsspråk och andra uttryck för respektive statsbildning. Men "naturlig" kan uppstyckningen av Norden knappast sägas vara, och i historiens ljus kan exempelvis skåningar, jämtar, tornedalingar, österbottningar och ålänningar fråga sig om de hamnat på rätt sida av gränsen.

Den gemensamma geografin och historien innebär att det är mer som förenar än skiljer nordbor i olika länder. Om det finns någon osökt gränsdragning i området skulle det snarast vara en som sammanför hela Norden. Denna nordligaste del av Europa avskiljs av Nordsjön, Östersjön och däremellan historiskt floden Eider eller i dag den dansk-tyska gränsen några mil norr därom. Den första allnordiska organisationen tillkom år 1103, då Norden blev en egen kyrkoprovins med Lund som ärkestift. Efter Kalmarunionen 1397–1523 har inte någon motsvarighet till Tysklands eller Italiens enande uppnåtts i Norden, även om möjligheter återkommit i sikte vid olika tillfällen. Men trots månghundraåriga politiska konflikter utvecklades Norden med början i 1800-talets skandinavism till en väl sammanhållen enhet med ett mer långtgående samarbete mellan självständiga stater än till och med mellan delstater, förbundsländer, riksdelar och regioner i USA, Tyskland, Storbritannien respektive Spanien. Postunion och myntunion tillkom kring 1870. Pådrivande för fördjupat nordiskt samarbete blev Föreningen Norden, som bildades i vardera Sverige, Danmark och Norge 1919, Island 1922 och Finland 1924. 1952 inrättade Danmark, Island, Norge och Sverige Nordiska rådet som officiellt samarbetsorgan mellan staternas parlament. Finland anslöt 1955, liksom de självstyrande områdena Färöarna och

Åland 1970 och Grönland 1984. Bland rådets tidiga resultat var passunion och gemensam arbetsmarknad i Norden. 1971 tillkom Nordiska ministerrådet för regeringssamarbete mellan Nordens stater och självstyrande områden. I dag är alla de nordiska länderna en del av såväl Nato som Europeiska ekonomiska samarbetsområdet och därmed Europeiska unionens inre marknad. Det innebär den största ekonomiska, politiska och militära enigheten i Norden på ett halvt årtusende eller till och med någonsin. Nordens öde blev en olycklig delning men en lycklig gemenskap.

Samhällssystem och grundläggande värderingar är likartade i hela Norden. Internationella mätningar av demokrati, frihet, rättssäkerhet, välbästand, välfärd, jämställdhet, tillit, lycka och annat eftersträfvansvärt placerar regelmässigt de nordiska länderna i topp.

Trots det goda och omfattande samarbetet i Norden finns möjlighet att sudda gränserna mellan länderna ytterligare till än större osynlighet. Tanken om *Folkriket Norden* – världens mest demokratiska land och ungefär tionde största ekonomi med 28 miljoner invånare – är kanske för tidigt väckt. Men ett nästa steg för en ännu starkare nordisk gemenskap skulle kunna vara att utveckla Nordiska rådet till ett direktvalt nordiskt parlament, *Nordentinget*. Och när Europa har en egen toppdomän, eu, ska självfallet Norden ha sin: *nd*.

Ett synbart tecken för gemenskap och samtidigt särart i Norden är de karaktäristiska korsflaggorna. Denna enhetliga symbolform förenar stater, självstyrande områden och andra regioner i Norden och underlättar för omvärlden att placera dem i rätt område på världskartan. Flaggorna är rektangulära och försedda med ett genomgående kors, vars mitt är placerad närmare stängens än flaggdukens ytmässiga tyngdpunkt. Äldst är den röd-vita Dannebrogen, som representerat Danmark sedan åtminstone 1300-talet. För det förenade Norden införde den förste unionskungen Erik av Pommern en gul-röd korsflagga 1430. Sveriges blå-gula flagga är belagd sedan 1557, då Gustav Vasa fastställde en beskrivning av det heraldiska vapnet för Södra Finland, nu Egentliga Finland, innehållande två sådana flaggor. Med tiden kom dagen för hans val till kung att firas som Svenska flaggans dag, föregångare till Sveriges nationaldag. Den flagga som vajat under längst tid i Norge och Island är den

danska och i Finland den svenska. 1821 tillkom den första flaggan med ett dubbelt eller bårdförsett kors när Norge genom beslut av stortinget antog sin röd-vit-blå trikolor. Den utgörs av Dannebrogen försedd med ett blått innerkors, enligt traditionen som sinnebild för de norska fjordarna. Inspiration till det dubbla korset kan ha hämtats från Storbritanniens Union Jack och till färgvalet även från flaggorna för Frankrike och USA som förebilder i den norska frihetskampen. 1915 fastställdes officiellt Islands blå-vit-röda flagga, som anknyter till både Norges genom den dubbla korsformen och platsbyte mellan rött och blått och till Danmarks genom det röda och vita korset. Finland valde efter sin självständighet mellan en röd-gul och en vit-blå korsflagga. Efter inbördeskriget antog lantdagen 1918 den senare, medan den förra alltså är i bruk som gemenskapstecken för den svensktalande befolkningen i landet. Efter norskt och isländskt mönster fick Färöarna en vit-blå-röd korsflagga, som hissades första gången 1919 och antogs av det färöiska lagtinget 1931 men först i och med tillkomsten av självstyrelselagen 1948 erkändes av Danmark. Sveriges blå-gula flagga med tillägg av ett rött innerkors blev 1954 officiell symbol för det svenskspråkiga Åland som självstyrande område inom Finland. Härutöver har tillkommit en rad inofficiella korsflaggor för olika regioner i Norden. Den äldsta är Skånelands röd-gula, som introducerades på 1870-talet och började komma i mer allmänt bruk på 1960-talet. Med denna som förebild har skapats flera regionflaggor, bland annat i början av 1970-talet för Götaland (gul-blå, främst använd i Östergötland) och Öland (grön-gul) och i början av 1990-talet Norrland (vit-blå-gul), Västra Götaland (gul-blå-vit), Småland (grön-vit-röd) och Gotland (gul-grön).

Korsflaggan är ursprungligen kungamaktens kännemärke och uppenbart kristet präglad. Det skulle kunna diskvalificera den som nutida identitetstecken för en demokratisk och sekulär stat. Men alla korsflaggor efter de båda medeltida har tillkommit som ett slags frihetssymboler, för att markera distans till en förment övermakt och samtidigt tillhörighet till den nordiska gemenskapen. Korsmotivet återspeglar den historiska väg på vilken nordborna tillägnat sig grundläggande mänskliga värden som med tiden har omsatts i demokrati. Den svenska flaggan förknippades länge med politisk höger, tidvis till och med hö-

gerextremism, och förekom exempelvis inte i förstamajtåg, medan den norska snarast hade en vänsterinriktad, liberal prägel. I dag är alla nordiska nationsflaggor och deras färgkombinationer brett förankrade symboler för respektive land. Något mönster och minst två färger ska en flagga ha, och då är den unika nordiska motivtypen med sin enkelhet och särprägel en tillgång som det knappast finns skäl att föröda.

Medborgarmakt i stället för partimakt

För hundra år sedan avgjordes den långa kampen mellan kungamakt och folkmakt i Sverige. Segrare blev partimakten. Den svenska demokratin antog formen av partival till riksdagen och partibaserad parlamentarism för att utse regeringen. Därefter har partierna flyttat fram sina positioner och blivit överordnade statsorganen, med den offentliga makten i dag koncentrerad till partiernas maktkärnor. En överhet har avlöst en annan, och demokratiutvecklingen har sedan länge avstannat.

I en demokrati är det omistligt att medborgarna kan förena sig med meningsfränder i valfria konstellationer. Något helt annat är att privatisera den offentliga makten genom att lägga statens funktioner i händerna på enskilda föreningar, som partierna är, med numera bara 2,5 procent av medborgarna som medlemmar.

Partierna har förändrats från samverkan mellan likasinnade väljare eller valda till att utgöra egna maktintressen. Sverige avviker i olika grad från alla bärande moment i idealbilden av en demokrati, och till stor del beror bristerna på att partierna har tillskansat sig makt som i en mer demokratisk ordning skulle tillkomma medborgarna. Genom att så inskränka folkstyret har partimaktinnehavarna ersatt kung, adel och kapitalägare som motpol till ett verkligt medborgarinflytande. Folkets dom är hård: endast knappt 18 procent av svenskarna har ganska eller mycket stort förtroende för partierna, i botten bland alla samhällsinstitutioner, enligt Förtroendebarmetern (genomsnitt sedan mätningarna började 1998).

I dag framställs partierna som ett axiom, men deras roll som maktägare är ingalunda given eller nödvändig. Fram till 1969 stod inte ett ord om partier i regeringsformen. I en demokrati är medborgaren den grundläggande beståndsdelen, omöjlig att ersätta med partier som hans eller hennes förmyndare. Genom utbildnings- och IT-revolutionerna skulle samhällsmedlemmarna nu kunna ha bättre möjligheter än någonsin att delta i folkstyret. Men partierna, som själva betraktar sig som bärare av demokratin, fungerar i fasthållandet av sina maktpositioner snarast som hinder mellan medborgarna och statens strukturer.

Sverige är en partistat, förvisso inte en enpartistat men väl en fåpartistat. Steget är självfallet långt till partibaserade diktaturer som Nazityskland, Sovjetunionen och Kina, men det är tänkvärt att partimakten övertrumfar medborgarmakten även hos oss. Mönsterbildande för den svenska partimakten blev det parti som varit riksdagens största allt sedan rösträttsreformen för drygt hundra år sedan: Socialdemokraterna. Partiet har dessutom skapat närmast en stat i staten med en rad anslutna organisationer på olika samhällsområden och en kollektivanslutning av fackföreningsmedlemmar till partiet som pågick ända till 1991 och följdes av en organisationsanslutning av fackliga avdelningar. Mot en socialistisk partikollektivism stod länge en borgerlig individualism med bland annat krav på personval. Men numera har alla partier en likartad skepnad av stark maktorganisation, vars ledamöter i riksdag och fullmäktige framför allt är partiets agenter, inte medborgarnas ombud.

De etablerade partierna i Sverige har skaffat sig beslutsrätt över staten, försett sig med privilegier och rest hinder för att exkludera konkurrenter. Denna partioligarki använder statens befogenheter och resurser för att vinna väljarnas gunst och hålla sig kvar vid makten. För ändamålet utformar de själva politikens spelregler, genom att stifta grundlag och vid behov komplettera med inofficiellt grundlagsstiftande såsom Decemberöverenskommelsen. De som har makten i partierna bestämmer vilka som får kandidera till riksdag och fullmäktige och vilka som hamnar på valbar plats. Väl invalda i riksdagen eller fullmäktige styrs ledamöternas röstande och övriga agerande med hård hand av partiet. Genom procentspärrar och mandatfördelningsmetoder straffas de medborgare som väljer ett nytt och litet parti med att deras röst kastas bort.

De begränsningar av den fria konkurrensen på röstmarknaden som partierna uppnått är gynnsamma för dem själva och för status quo i uppsättningen av partier. Denna kan ses som en efterföljare till de fyra stånden, som representerade var sin befolkningsslag i samhället och överlade var för sig i riksdagen. Adel, präster, borgare och bönder avlöstes med tiden av ett parti för kapitalstarka företagare, större jordägare och högre tjänstemän (M), ett annat för lägre tjänstemän och mindre företagare (L) och ett tredje för bönder (C). Därtill kom arbetare uppdelade på socialister (S) och kommunister (V). Senare har nya partier bil-

dats med tyngdpunkt i något särskilt sakområde, såsom moral (KD), miljö (MP) och migration (SD). Stora samhällsförändringar under de senaste hundra åren har gjort partiernas gamla roll som företrädare för klassintressen alltmer utjänt. Vart och ett av partierna finns kvar som ett organisatoriskt skal som kan fyllas med nytt innehåll för att locka röster från en stor del av väljarkårens hela bredd. Det drar partierna mot mitten och gör dem svårare att skilja från varandra.

Två av partierna har de facto ensamrätt att utse var sin av endast två verkliga statsministerkandidater. Den som sedan blir landets regeringschef behöver inte vara den som flest riksdagsledamöter hade stött i valet utan i stället den andra, om partierna kommer fram till det. Till statsminister kan till och med utses någon som medborgarna aldrig fått ta ställning till i val utan endast utsetts av partiet. När sedan regeringen ska bildas är det också partiernas innersta maktkrets som i en sluten process utser statsråd.

Den offentliga debatten och vilka frågor som hamnar på dagordningen behärskas till stor del av partierna, i symbios med medierna. Beslutsfattandet, såsom om lag och budget i riksdagen, är också en angelägenhet för partierna, med inslag av kohandel och andra förhandlingar dem emellan utan allmänhetens närmare insyn. I Sverige har partierna inte öppnat för att medborgarna mer aktivt ska delta i den politiska processen, exempelvis genom folkinitiativ och folkomröstningar, som spelar en viktig demokratisk roll i andra länder.

Av den skatt som medborgarna betalar ger partierna sig själva mångmiljonbidrag och livslånga ersättningar till partifunktionärer, till och med riksdagsledamöter som väljarna avsatt genom att inte ge dem fortsatt förtroende. Partitrogna utnämns till generaldirektörer, landshövdingar och ambassadörer. För att döma i domstolarna förordnas partifolk till nämndemän och tillsätts juristdomare av partipolitikerna i regeringen. Den kontrollmakt som ska granska makthavarna lyder också under partierna; riksdagspolitiker utser riksrevisorer och justitieombudsmän, och kommunalpolitiker utser partivänner till kommunrevisorer. Till och med public service-medierna är underordnade partierna, bland annat genom en komplicerad organisation med styrelser i olika steg.

Genom att ha skapat en offentlig organisation med en stor mängd förtroendevalda kan partierna förse sina politiker med välarvoderade uppdrag, inte minst i kommuner och regioner. Där leds verksamheten fortfarande på 1860-talsmanér av dessa lekmän i stället för professionella tjänstemän som i den statliga delen av den offentliga förvaltningen. Den svenska riksdagen är exceptionellt stor med sina 349 ledamöter, just av anledningen att många partipolitiker ska få en plats där. Det stora antalet är inte bara kostsamt utan bidrar också till att en stor del av ledamöterna blir okända för allmänheten och därmed svåra att utkräva ansvar av. Danmark klarar sig bra med 179 ledamöter, Norge 169 och Island endast 63. Om Sveriges riksdag skulle ha samma antal ledamöter i förhållande till folkmängden som USA:s kongress, skulle det finnas endast 17 politiker i kammaren på Helgeandsholmen.

Partiernas starka grepp om sina politiker i beslutande församlingar, nämnder och styrelser kan vara en förklaring till svårigheter att rekrytera förtroendevalda, inte minst dugliga sådana. Om rollen uppfattas innebära att vara en knapptryckare i mängden åt partiet, blir uppdragen rimligen mindre attraktiva. Partisystemet befordrar knappast starka individualister, och skötseln av samhällsgemenskapen riskerar att gå misste om kompetenta krafter. Det är inte svårt att notera systematiska skillnader mellan ledamöter av å ena sidan exempelvis det brittiska parlamentet och den amerikanska kongressen och å den andra den svenska riksdagen.

Partiernas ständiga kamp om marknadsandelar i väljarkåren skänker det politiska arbetet en stark prägel av konflikt, taktiserande och kortsiktighet. Motsättning framstår som ett självändamål, och termen parti, som betecknar något splittrat, blir träffande. En stor del av partiernas energi går åt till att bekämpa varandra, och det partibaserade systemet har svårt att leverera faktiska lösningar på samhällsproblem. Insatser blir viktigare än resultat, och partinyttan ses inte sällan komma före samhällsnyttan. I den andan är en bra politiker den som lyckas bli omvald, inte den som långsiktigt åstadkommer samhällsförbättringar. Därav kan följä att politiker inte har den kompetens som krävs för att leda staten, regionerna och kommunerna till att effektivt uppnå det som behövs och efterfrågas.

Politiska partier har hävdats ha olika positiva eller till och med nödvändiga funktioner i ett demokratiskt system, men detta vederläggs av erfarenheter från både Sverige och andra länder. Att partival inte behövs för att rättvist omvandla röster till mandat visar system med personval där väljaren också får ange en andrahandskandidat, som kan få del av överskottsroster efter att ett mandat har blivit tillsatt. För att kunna delta i demokratin och ta tillvara sina politiska rättigheter har medborgarna hänvisats till att engagera sig i ett parti. Men i dagens befolkning är alltså endast 2,5 procent partimedlemmar, aktiva eller passiva, att jämföra med uppemot 20 procent kring 1980. Partierna har inte heller några andra sätt av betydelse för att kanalisera medborgarnas önsknings och omsätta dem i politiska beslut, utan snarare får en väljare kämpa med att försöka påverka sitt valda ombud, som om de vore varandras motståndare. Uppgiften för partierna att aktivera medborgarna till fri och kreativ diskussion och argumentation, bland annat för att komma fram till lösningar på samhällsproblem, tonas ned inför risken att vara kontra-produktiv när partier satsar på marknadsföring av vad partistrateger redan utmejslat. Den mest karaktäristiska funktionen för ett parti, att aggregera en välavvägd helhetslösning på samhällets många och komplexa problem, ställs på ända av att partier dels rakt motsatt ofta koncentrerar sig på någon eller några få frågor för att vinna väljarnas sympati, dels visat sig kunna byta ståndpunkt hastigt om det skulle visa sig vara taktiskt gynnsamt.

Att ledamöterna i de beslutande församlingarna utses genom val på parti har medfört en stark partidisciplin – partipiska – innebärande att ett partis alla ledamöter i riksdagen respektive fullmäktige förväntas rösta enligt partiets linje. Det kan leda till att besluten inte avspeglar vare sig ledamöternas eller folkets vilja. I ett övertydligt exempel där riksdagen består av två partier har det ena 51 procent av mandaten och det andra 49. I en viss fråga röstar alla ledamöter från det större partiet ja eftersom en majoritet om 51 procent av dem stöder förslaget, vilket motsvarar 26 procent av hela riksdagen. Det mindre partiet röstar genomgående nej eftersom alla ledamöter där tycker så. Ja stöds alltså egentligen av endast 26 procent och nej av hela 74, men riksdagens beslut blir ändå ja.

I stället för ett förment demokratiskt ideal framstår partierna efter sin förvandling till maktföretag som det främsta hindret för medborgarnas delaktighet i demokratin. Partiernas dominans över det politiska systemets alla beståndsdelar passiviserar medborgarna och reducerar dem till att enbart legitimera partimakten en gång vart fjärde år genom att avge sin partiröst i valet.

Partierna vill självfallet inte ge upp den maktposition som de har erövrat. Eftersom partierna själva, genom att förfoga över lagstiftningen, har makten över sin egen maktställning, befinner sig medborgarna i ett partiväldets moment 22. Vilket parti ska den rösta på som vill bryta partiernas makt?

Den som vill se stärkt demokrati med ökad medborgarmakt kan ändå med visst hopp blicka tillbaka på 1865, då ständsriksdagen avskaffade sig själv och därmed de högre stånden sina privilegier. Så skulle också partierna kunna göra i dag. Märk att åtskilliga av de dugligaste inom ständsriksdagen fick plats i den nya tvåkammarriksdagen och blev ännu mer inflytelserika där.

Partivälde saknar berättigande i vår tids samhälle med habilare medborgare än någonsin. Det finns goda möjligheter att demokratisera det politiska systemet genom att knyta alla politiska funktioner närmare medborgarna, utan partier som hindrande mellanhand men självfallet med orubbad föreningsfrihet. Skötseln av det allmänna kan ske i full öppenhet, i offentliga organ och med alla samhällsmedlemmar inbjudna att delta som individer.

Allmänna medborgarintresset politikens enda uppdrag

Vem ska staten – inklusive regioner och kommuner – vara till för och vad ska den ägna sig åt? Statens uppdrag och begränsning skiftar betydligt till både grad och art mellan olika politiska system.

I en demokrati, byggd på individernas frihet och likställdhet, är staten en samverkan mellan samhällsmedlemmarna om sådant som de åstadkommer bättre tillsammans än enskilt. Det utesluter att staten, med sin överlägsenhet i befogenheter och resurser, utnyttjas för att gynna särintressen eller för att mer än ofrånkomligt inkräkta på den enskildes frihet, självbestämmande och ansvar. Inom gränserna för den gemensamma sektorn har det politiska systemet att tillgodose det allmänna medborgarintresset, det vill säga på ett likvärdigt sätt allas skäligen behov, individuella och kollektiva. I en vital demokrati verkar också varje individ för det allmänna medborgarintresset och kräver inte mer för egen del på andras bekostnad.

I autokratiska och totalitära stater, monarkier såväl som partidiktaturer, åsidosätts det allmänna medborgarintresset genom att undersåtarnas frihet och rätt inskränks medan överheten gynnas. Även i demokratier utmanas idealtillståndet av dels särintressen som vill utnyttja det allmänna för att nå egna fördelar, dels expansion av den offentliga verksamheten genom politikens prestigeprojekt och utfästelser om förmåner till potentiella väljare.

Förutom våldsmonopol kan staten också sägas ha stöldmonopol. I en demokratisk rättsstat har båda hög grad av legitimitet när de används för att exempelvis upprätthålla allmän ordning respektive ta ut skatt som bekostar vård och försvar. Men offentlig verksamhet som går utöver det allmänna medborgarintresset innebär att staten tvingar medborgaren att betala till särintressen och inskränker friheten att själv bestämma över sin egen arbetsförtjänst.

I stället för att politiker, i syfte att vinna en väljargrups gunst, använder tvångsuttagna skattemedel för anslag till en verksamhet som be-

rör ett fåtal och inte utgör ett allmänt medborgarintresse, kan skatten sänkas och varje medborgare själv få avgöra vad han eller hon vill använda denna del av sina tillgångar till.

Politik är förvisso en avvägning – eller en kamp – mellan olika intressen, men i ett fungerande demokratiskt system lyckas inte särintressen övertrumfa det allmänna medborgarintresset. Det finns demokratiska skäl till att koncentrera den offentliga verksamheten till de kärnuppgifter som är anledning till samhällsgemenskapen.

Demokrati är investering, inte konsumtion

Att vara medlem i en demokratisk samhällsgemenskap är stort. Vad innebär då denna roll som medborgare eller invånare i en folkstyrd stat?

Den är väsensskild från att vara undersåte i en diktatur, autokrati eller monarki och där utnyttjas för överhetens maktprojekt. Den är också något annat än att vara passiv mottagare av förmåner i en välfärdsstat. Demokrati förutsätter och innebär ansvarsfulla och likställda medspelare och balans mellan skyldigheter och rättigheter.

Det som var och en behöver för sin överlevnad och för ett gott liv måste frambringas genom arbetsinsatser, vare sig man själv odlar sin mat eller i någon form av marknadsekonomi byter till sig den och annat önskvärt mot andra varor eller tjänster som man producerar. I ett samhälle med likställda medlemmar är det grundläggande att varje vuxen människa försörjer sig och sina minderåriga barn genom arbete, om inte ålderdom, sjukdom eller liknande hindrar.

Därutöver finns samhällsgemenskapen för att hantera gemensamma angelägenheter och åstadkomma sådant som medlemmarna inte klarar bättre enskilt, till exempel fredliga relationer med omvärlden, inre ordning och skydd, möjlighet för alla att försörja sig, vård och stöd till dem som behöver, infrastruktur och utbildning. Gemenskapen kan liknas vid både en förening eller samfällighet och en försäkring, med trygghet och välbefinnande som övergripande tema.

För att bedriva gemenskapens verksamhet bidrar varje vuxen medlem med dels en medlemsavgift och försäkringspremie i form av skatt från vad han eller hon arbetat ihop, dels vissa arbetsuppgifter, exempelvis civil eller militär pliktjänst. På var och en ankommer också att skaffa sig den kunskap som behövs för att fungera i samhället. Medlemmarna har möjlighet att delta i gemenskapens demokratiska processer genom att aktualisera problem, föreslå lösningar, argumentera, välja och väljas till beslutsfattande ombud och att granska hur verksamheten genomförs. Som medlem har man att följa det som beslutats i demokratisk

ordning. Man fullgör sina förpliktelser och får del av gemenskapens fördelar; man måste så för att kunna skörda. Demokrati är investering, inte konsumtion.

En avgörande uppgift för gemenskapen, staten, är att se till att varje arbetsför människa har möjlighet att försörja sig på ett eget arbete med tillräcklig lön – och kräva att alla också gör det. Vars och ens arbete är en förutsättning även för såväl välfärdens tjänster som individens frihet och verkliga likställdhet i samhällsgemenskapen.

Jordytan räcker med råge till en lott för varje människa att producera det man behöver. I ett utvecklat samhälle sker självfallet ett utbyte så att de flesta inte är samlare eller jordbrukare utan specialiserar sig på andra nyttiga arbetsuppgifter. Det ankommer på staten, med den kraft som endast en stat har, att sprida utkomstmöjligheterna så att de kommer alla till del.

Men trots goda intentioner och gynnsamma förutsättningar är en betydande andel av befolkningen långt ifrån fullt delaktig i samhällsgemenskapen. Demokratins premisser om alla samhällsmedlemmars likställdhet är därmed inte tillnärmelsevis uppfylld.

Utanförskap, arbetslöshet, bidragsberoende, sociala klyftor, ojämlika livschanser, bostadsbrist, otillräckliga skolresultat, otrygghet, brottslighet, skjutningar, sprängningar och angrepp på samhällets funktionärer som polis, räddningstjänst, sjukvårdspersonal, socialarbetare, åklagare och domare. Det är fundamentala brister i ett demokratiskt samhälle och ett oförsvarligt misslyckande av det politiska systemet.

I Sverige är det över 1,3 miljoner personer i arbetsför ålder som inte livnär sig genom eget arbete. I stället försörjs de helt eller delvis av andra invånare, som får arbeta mer än för sin egen del. De som inte arbetar bidrar inte heller till finansieringen av det gemensamma men åtnjuter dess förmåner, och de representerar en enorm utebliven produktion. Härutöver lever en halv miljon på studiemedel. Den som är förhindrad av sjukdom eller liknande ska självfallet inte behöva arbeta, och utbildning är i allmänhet en lönsam investering för både individen och samhället. Den återstående mängden av personer som inte arbetar men skulle kunna och därmed borde göra det är dock oacceptabel.

Det finns olika anledningar till att arbetsföra människor inte arbetar.

Det kan vara bekvämare att leva på bidrag som man låter andra arbeta ihop till och som kanske inte är så mycket mindre än den lön efter skatt som ett arbete skulle ge. Att ägna sig åt brottslig verksamhet kan vara väl så lukrativt som hederligt arbete. Men de allra flesta skulle förmodligen vilja ha ett arbete med en lön att leva på. Den allt överskuggande förklaringen till den stora mängden icke-arbetande är att det politiska systemet inte har förmått organisera samhällets utkomstmöjligheter så att varje arbetsför invånare får och tar sin andel. Det är inte tillräckligt att bara fyra av landets mer än tio miljoner invånare är helt självförsörjande, och arbetsuppgifter saknas inte.

Staten har inte hos samhällsmedlemmarna etablerat en tydlig insikt om sambandet mellan vad människor producerar genom arbete och vad som finns att konsumera för det egna hushållet och för den gemensamma välfärden. Staten, inklusive kommuner och regioner, framstår för somliga som en välfärdsautomat där man har rätt att utan kostnad få vad man önskar. Men sambandets osynlighet gör sig också påmint hos dem som betalar hälften av sin arbetsförtjänst i skatt utan att veta vad detta mödosamt skapade kapital faktiskt används till. Den representativa demokratins röstjakt gynnar varken en politiker som ställer krav på väljarna eller en som förklarar att det är väljarnas egna pengar som utlovas som gåva i utbyte mot stöd på valdagen.

Parallellt med fripassagerare, som inte bidrar till finansieringen av vare sig samhällsgemenskapen eller sitt eget leverne men gärna åtnjuter rättigheter och förmåner, finns de som tjänar mycket pengar och därmed ska betala mycket skatt men undrar vad man får i gengäld för det. Förutom skattens funktion att utjämna ekonomiska skillnader i samhället, har den som äger mycket en extra stor nytta av den skattefinansierade staten genom att den upprätthåller exempelvis rätten att äga och ett finansiellt system. Detta förutan skulle den rike behöva gräva ned sina tillgångar i skogen, frakta runt guldtackor vid transaktioner och omge sig med en kostsam vaktstyrka för att med våld skydda sitt liv och sin egendom, under ständig risk att förlora allt.

Skatt används också för att motverka sådant som är oönskat, exempelvis skadligt för hälsa, miljö och klimat. Det kan då tyckas paradoxalt att det mest värdefulla för att åstadkomma ett välmående samhälle, ar-

betsinsatser, är det som beskattas allra mest. Betydligt mindre skatt kommer den undan med som i stället tjänar pengar på att passivt äga sådant som stiger i värde, om än bara på grund av att det råder brist. Så har många de senaste decennierna utan att behöva anstränga sig blivit miljonärer av att äga sin bostad, vilken dessutom vanligen köpts med pengar som köparen inte hade utan fick låna. Många har tjänat mer pengar på att bo än att arbeta.

Arbete och sparande är klassiska dygder som snarast bestraffas av staten. Den som arbetar får se hälften av det han arbetat ihop tas i beslag som skatt och den som inte arbetar får i stället bidrag från skattemedel. Att spara en del av arbetsinkomsten, för att med tiden kunna förverkliga något större, har missgynnats av först obefintlig ränta och sedan hög inflation som urgröper värdet på det sparade. I stället har staten främjat skuldsättning, inte bara genom mycket låg ränta och att skuldbeloppet med inflationens hjälp minskar betydligt tills det ska betalas tillbaka, utan också genom statliga bidrag i form av skatteavdrag för räntekostnaden. Oförmågan att upprätthålla ett stabilt penningvärde har först visat sig i exceptionella ansträngningar för att pressa upp inflationen, det vill säga öka priserna och minska värdet på sparade pengar, med extremt låg ränta, som samtidigt drivit fram en massiv tillgångsinflation med kraftig ökning av bostadspriserna och därmed hushållens skuldsättning. När sedan inflationen och räntorna dramatiskt rusat i höjden, har värdet dykt på det som är de flestas största tillgång, den med egna eller lånade pengar köpta bostaden. Beroende på när man gjort sin entré på bostadsmarknaden, liksom eventuella sorti, har somliga blivit rika och andra fattiga, och de ekonomiska klyftorna i samhället har ökat. Inflation och osäkerhet på fastighetsmarknaden har också fått den svenska kronan att sjunka i värde och därmed gjort svenskarna generellt fattigare. Staten är inte alltid till hjälp för den som vill agera ansvarsfullt med arbete och privatekonomi.

Vid sidan av ett arbete är en bostad något fundamentalt i en människas liv. Men det politiska systemet har långt ifrån lyckats skapa möjlighet för alla att skaffa sig en sådan. Bostadsbristen är dessutom en viktig faktor i den ekonomiska oredan. På mindre än 20 år har Sveriges befolkning ökat med drygt 25 procent eller mer än 2 miljoner människor.

Det fordrar självfallet utbyggnad i motsvarande grad av bostadsbeståndet, liksom av samhällsfunktioner som vård, skola och polis, men de politiska strategierna har varit i hög grad otillräckliga.

Ett flagrant sätt för en samhällsmedlem att svika sin roll i samhällsgemenskapen är att bryta mot lagen. Att begå brott är odemokratiskt. Förutom den skada som brottsoffer utsätts för, innebär ett brott att gärningsmannen sätter sig över det som i demokratisk ordning har beslutats gälla och demonstrerar att han inte accepterar villkoren för att vara en del av gemenskapen. Utan att råda över omständigheterna kan en människa hamna i ett livssammanhang där risken att begå brott är påtagligt större än den är för andra. Men varje brott utförs av en människa som agerar på ett oacceptabelt sätt. Brottlighet är inte ett abstrakt samhällsfenomen utan ett brustet personligt ansvar. Den som ägnar sig åt stöld, bedrägeri, inbrott, rån, hot, skadegörelse, misshandel, mord, våldtäkt, människohandel och så vidare gör det inte av misstag eller i tro att det är tillåtet eller medmänskligt. Han vet att det är fel. En stor del av statens kraft måste ägnas åt att hantera en mängd personer som inte lever upp till de grundläggande villkoren för att vara en del av en demokratisk samhällsgemenskap. Staten fullgör denna rättsvårdande uppgift till enorma kostnader och med upprätthållen rättssäkerhet, vilken med maximen att hellre fria än fälla kan vara brottslingens bästa bundsförvant vid bräckligt bevisläge. Den demokratiska rättsstaten är en tillgång även för kriminella.

I ett fungerande demokratiskt samhälle finns inte plats för kriminalitet. Med nolltolerans mot alla brott, vare sig de riktas mot person, egendom, samhälle eller miljö, kan en kriminell bana stoppas redan vid första småbrottet. Skillnaden mellan 0 och 1 är mycket större än mellan 1 och 100.

Odemokratiskt är även att tillskansa sig mer än rättmätigt på det allmännas – och därmed till sist enskildas – bekostnad genom privilegier som lyckats få statens sanktion och därmed inte formellt är något olagligt. Att uppbära skattebetalt apanage på grund av sin börd eller miljonbelopp i avgångsvederlag efter att inte ha blivit omvald som riksdagsledamot, är inte nödvändigtvis mindre omoraliskt än den arbets- och bostadslöses snatteri.

För att en samhällsgemenskap med likställda medlemmar ska fungera behöver rollerna vara tydliga och uppfylla: staten ska göra sitt och invånarna sitt. Det är inte oskäligt att kräva det av dem båda – det är demokrati.

Det borde vara en självklarhet att staten ska se till att varje invånare i arbetsför ålder får möjlighet till ett heltidsarbete med en lön som man kan försörja sig på, inklusive betala boende, skatt och avsättning till pension. För dem som inte kan skaffa arbete på den fria arbetsmarknaden bör det vara en uppgift för staten att anordna arbeten inom den offentliga sektorn. En rikstäckande myndighet, Arbetsverket, skulle kunna vara ansvarig och samarbeta med statliga, regionala och kommunala myndigheter där arbetena kan utföras. I stället för att betala ut bidrag till människor som kan arbeta men inte gör det skulle samhället kunna få utfört en oerhörd mängd nyttigt arbete, allt ifrån stöd och förstärkning i befintliga verksamheter till uppgifter som annars inte alls hade kunnat bli av. Det ställs stora krav på ledarskap för att organisera och leda arbetet, så att detta blir meningsfullt för både den som arbetar och för produktionen. Kraven på arbetstagaren ska motsvara arbetslivet i övrigt, men för den som har särskilda behov anpassas arbetssituationen. Genom ett arbete i Arbetsverkets regi blir det möjligt att få vara del av en arbetsgemenskap och att visa sin duglighet med sikte på att få ett arbete på den ordinarie arbetsmarknaden.

Motstånd mot denna form av offentliga arbetstillfällen kan finnas på både arbetstagar- och arbetsgivarhåll. Från fackligt perspektiv kan befaras att ett ökat utbud av arbetskraft kan pressa ned löner och att nya arbetstillfällen kan ta över arbete som utförts av medlemmar. Näringslivet kan hävda att statligt bedriven verksamhet riskerar konkurrera med och minska behovet av privat företagande. Mot detta ankommer det på staten att hävda samhällsnyttan och alla medborgares rätt och skyldighet till egenförsörjning.

På varje invånare i arbetsför ålder bör ställas krav att utnyttja den av staten garanterade försörjningsmöjligheten och varje månad redovisa beskattad inkomst av hederligt arbete på heltid, alternativt föräldrapenning, sjukpenning eller liknande ersättning.

Förutom att genom skatt bidra med sin del till finansieringen av det

samhällsgemensamma och att betala till sin egen pension, skulle var och en kunna åläggas att sätta in ett visst belopp på ett avkastningsgivande konto som reservmedel om man skulle bli skadeståndsskyldig och inte har andra tillgångar. Det kapital som återstår när man uppnår riktåldern för den allmänna pensionen får då tas ut stegvis som tillskott till den övriga pensionen.

Ansträngning ska löna sig. Arbete, nytänkande och företagsamhet är grunden för välstånd, både för den enskilde och för samhället. Det ankommer på var och en att ta i anspråk sitt dygns 24 timmar på bästa sätt. Omkring 8 går bort i sömn och utslaget på alla dagar är 5 timmar reserverade för heltidsarbete, men i praktiken blir för en genomsnittssvensk endast 4 utförda. Ett par timmar behövs för personliga nödvändigheter. Resterande 10 timmar kan för en del reduceras av allt ifrån resor mellan bostad och arbete till föräldraskap, men för de flesta finns en inte obetydlig mängd tid som man själv kan välja hur man vill använda. Den ger möjlighet till investering genom att förkovra sig och därmed bana väg för både bättre ekonomi och intressantare livsinnehåll. Det är en avgörande tillgång att samhället erbjuder kostnadsfri utbildning. Men det är varken självklart eller nödvändigt att det allmänna ska stå för betald tid, när man har ett utrymme utöver arbetstiden att ta i anspråk inom den egna dygnsresursen. Historien bjuder på föredömen, inte minst alla dem som vid sidan av sitt heltidsarbete utbildade sig på tekniska aftonskolor och Hermodskurser till ingenjörer och därmed lyfte både sig själva och den svenska samhällsekonomin och välfärden.

Proportionerna mellan olika skatteslag kan med fördel justeras så att arbete främjas och i stället beskattningen av kapitalavkastning, konsumtion och miljöpåverkan ökas.

Den som fullgör sina skyldigheter och tar tillvara de möjligheter som ges, såsom till utbildning och arbete, ska givetvis få del av samhällsgemenskapens förmåner. Det gäller också den som på grund av exempelvis sjukdom eller ålder inte arbetar, i enlighet med en av huvudpoängerna med gemenskapen. Men är det lika självklart när det kommer till fripassagerare i form av bidragsfuskare, skattesmitare och livsstilskriminella, som inte accepterar gemenskapens premisser? Oavsett grymheten i deras gärningar är människovärdet för var och en oförminskat

och hundraprocentigt, och alla måste ha möjlighet till försörjning motsvarande sin andel av jordytan. Men det är inte en naturgiven rättighet att få njuta frukterna av vad andra i föreningen mödosamt arbetar samman, samtidigt som man själv inte betalar medlemsavgiften och försäkringspremien och dessutom bryter mot stadgarna och förstör för andra medlemmar. Vill man vara en del av en demokratisk samhällsgemenskap får man ta hela paketet med både skyldigheter och rättigheter.

Väljer man att avstå är det rimligt att bli anvisad sin försörjningsyta på en avskild plats där man själv får arbeta med vad naturen kan ge och på egen hand ombesörja sjukvård, räddningstjänst och annat som annars ett samhälle brukar åstadkomma. Det saknas inte markområden i Sveriges utkanter. För att skydda den hederliga och demokratiskt sinnade huvuddelen av befolkningen, vore det lämpligt med en ö med goda bevakningsmöjligheter långt från fastlandet, kanske Gotska sandön. Målet måste vara att den nya öbefolkningen med tiden ska omvärdera sin syn på samhällsgemenskapen och återvända till denna för att acceptera spelreglerna.

Arbete för alla framstår som en avgörande nyckel till att lösa en stor del av de problem som samhället i dag brottas med, till att förverkliga en demokratisk samhällsgemenskap av likställda medlemmar och till den enskildes frihet.

Folket reglerar samhällsgemenskapen

I en demokrati är folket statens uppdragsgivare. Det kommer till uttryck i att medborgarna väljer de personer som de vill ha som sina ombud i styrelsen av det gemensamma men också i att folket beslutar om det politiska systemets uppdrag, begränsningar, organisation och spelregler, det vill säga har den författningsgivande makten. I autokratiska stater bestämmer i stället makthavarna själva sina villkor.

Författningens, konstitutionens eller grundlagens funktion och innehåll varierar mellan stater. Det kan vara fråga om den akt varmed staten bildas eller endast en samling formbestämmelser för statslivet. Förutom sådana finns i bland annat Sveriges främsta grundlag, regeringsformen, även grundläggande värden fastslagna, såsom demokrati, lagstyre och olika fri- och rättigheter. Grundlagens roll är då både att tilldela staten behövlig makt och att skydda medborgarna från att denna missbrukas.

I länder där folket reglerar samhällsgemenskapen sker det i allmänhet genom att medborgarna i folkomröstning beslutar om att anta och ändra grundlag. I Sverige sköter politikerna det på egen hand. Grundlagen är partimakthavarnas redskap och utformas efter deras intressen. Svenska folket har inte varit delaktigt i vare sig att bilda staten, anta grundlag eller göra ändringar däri. Att ett grundlagsförslag ska antas en gång före och en gång efter ett riksdagsval, för att väljarna ska kunna byta ut politiker vars uppfattning i grundlagsfrågan de inte delar, är en demokratisk fiktion, eftersom grundlagsändringar i allmänhet över-skuggas av otaliga andra ställningstaganden som ska vägas in i valet. Den möjlighet som riksdagen har att hålla folkomröstning om ett grundlagsförslag har aldrig använts och innebär inte heller att medborgarna får anta, ändra eller upphäva grundlag. Det krävs att minst 35 ledamöter begär och minst 117 röstar för att hålla en folkomröstning. Medborgarnas enda chans att därigenom påverka en grundlagsfråga är om en majoritet av dem som röstar i folkomröstningen säger nej till förslaget och dessa samtidigt är fler än hälften av de röstande i det riksdagsval som hålls samtidigt. Då faller grundlagsförslaget och den nyvalda riksdagen får inte ta upp det en andra gång. Om väljarmajoriteten inte röstar emot

avgör den nyvalda riksdagen om grundlagsförslaget ska antas eller inte. Folket kan alltså i folkomröstning säga ja till en grundlagsändring men riksdagen ändå vägra att anta den.

Den svenska regeringsformen, som trädde i kraft på nyåret 1975, bär prägeln av att kodifiera positioner som de politiska makthavarna uppnått, i kontrast till både att med konstitutionen etablera en stat och att bygga ett statsskick från grunden. Den svenska staten har övertagits av partimakten från kungamakten och modifierats i demokratisk riktning. Staten Sverige existerar alltså före grundlagen, av vars formuleringar det också framgår att detsamma gäller statsorgan som riksdagen, konungen och regeringen. Genom att inte definiera centrala konstitutionella begrepp har grundlagsstiftaren låtit andra utanför den demokratiska processen ge innebörd åt exempelvis "representativt och parlamentariskt statsskick", "kommunal självstyrelse" och "statschef".

Av konstitutionens funktion som stabil grund för staten och politiken följer en strävan efter beständighet. Grundlagar brukar därför vara svårare att ändra än andra lagar. Det har inte hindrat att politikerna i Sveriges riksdag gjort otaliga ändringar i regeringsformen sedan den infördes. Det har skett utan folkets medverkan och till och med utan de flesta medborgares medvetande. En närmast total revision av regeringsformen gjordes 2010 men gick närmast spårlöst förbi både väljare och medier, trots att endast den första paragrafen lämnades orörd och resultatet inofficiellt har blivit kallat 2010 års regeringsform. Skillnaden är stor mot exempelvis USA:s konstitution från 1787 när det gäller permanent, medborgarnas kännedom och juridisk och symbolisk ställning som fundament för det politiska systemet.

Svenska politikernas pragmatiska hållning till grundlagen visade sig särskilt under det så kallade författningslösa halvseklet, från parlamentarismens genombrott till dess grundlagsfästning vid författningsreformerna kring 1970. Under den tiden gällde 1809 års regeringsform, som stadgade att kungen skulle "allena styra riket" och utse statsråden i regeringen, men verkligheten var en helt annan. 2014 beslutade sex av riksdagens åtta partier, utan någon demokratisk process för grundlagsändring, att informellt stifta ett slags kompletterande grundlag i form av Decemberöverenskommelsen. Den överprövade vad väljarna sagt i det

nyss genomförda riksdagsvalet och införde en ny ordning för parlamentarismen med underlaget för att bilda regering beräknat på endast en utvald del av riksdagen. Sverige saknar en författningsdomstol som kan avgöra om riksdagen, där intressegemenskapen mellan partierna kan överträffa de förtroendevaldas lojalitet mot sina väljare, verkligen följer grundlagen.

Det kan gå snabbt att ändra svensk grundlag och därmed avskaffa även grundläggande fri- och rättigheter, ja till och med hela demokratin och rättsstaten. För ändring behövs endast enkel majoritet i riksdagen vid två tillfällen med ett val, som kan vara ett extra val, emellan. Ett ärende om grundlagsändring måste också vara anmält i riksdagens kammare minst nio månader före valet, men konstitutionsutskottet kan besluta om undantag. På mindre än ett år kan alltså demokrati ersättas med diktatur i Sverige.

Den koncentration av statsmakten som följde med kungamaktens kapitulation för parlamentarismen har varit en stor tillgång för det eller de partier som bildat regering. Den sålunda starka maktposition som kännetecknade Socialdemokraternas regeringsinnehav under en stor del av den senaste dryga hundraårsperioden kritiserades av de borgerliga partierna men övertogs med stor acceptans av dessa när de själva fick tillfälle att bilda regering. Så länge båda dessa regeringsalternativ sett en konstant möjlighet att avlösa varandra vid statsrodret har inget av partierna aktualiserat begränsningar av den politiska makten. Men inför hotet att ett nytt och snabbt växande parti, Sverigedemokraterna, skulle kunna rubba maktordningen kom S, MP, C och L som den sista av de 73 punkterna i Januariavtalet 2019 överens om att tillsätta en utredning för att "stärka grundskyddet för de demokratiska strukturerna". Det var knappast fråga om att förstärka demokratin genom att öka medborgarnas makt utan i första hand att ta tillvara egna partiintressen. Den S-ledda regeringen tillsatte 2020 en sådan utredning med direktiv som främst verkar ha vägletts av demokrati- och rättsstatsbrister i Polen och Ungern. Någon bred och förutsättningslös inventering av vad som skulle kunna göras mer demokratiskt i det svenska politiska systemet gjordes inte.

Utredningen, 2020 års grundlagskommitté, föreslog 2023 att det ska

krävas två tredjedels majoritet vid riksdagens andra beslut om att anta en grundlagsändring. Men ett sådant krav kan paradoxalt nog i sig innebära en inskränkning av demokratin genom att det ger vetorätt för en minoritet om 34 procent. Denna skulle alltså kunna stoppa ett förslag om att stärka demokratin – exempelvis införa direkt personval med fri kandidatur för alla medborgare till riksdagen och till stats- och regeringschefsbefattningen – trots att det stöds av hela 66 procent av riksdagens ledamöter. En annan situation skulle kunna vara att det blåst extrem vänster- eller högervind och riksdagen fått en majoritet som avskaffat yttrandefriheten. När vinden sedan mojnats och de antidemokratiska krafterna nedkämpats till 34 procent, skulle det vara omöjligt för en demokratiskt sinnad riksdagsmajoritet om 66 procent att återinföra yttrandefriheten. Grundlagskommittén saknar lösningar på de två avgörande demokratiska problemen: dels att det är politikerna själva som beslutar om grundlag och därmed sin egen maktställning, dels att demokratins fundamentala värden kan ändras lika lätt som tekniska detaljer i grundlagen.

I likhet med bland annat Danmark och Schweiz bör Sverige införa att grundlag kan antas, ändras och upphävas endast med medborgarnas godkännande i folkomröstning. Dessutom bör konstitutionen skiktas i två nivåer: förutom grundlagarna ett överordnat folkfördrag varmed staten inrättas och dess yttersta grund slås fast i form av alla människors likställighet, fri-, rättig- och skyldigheter, demokratiska beslutsformer, lagstyre etcetera. Grundlag bör antas och ändras med minst 50 procents majoritet i två folkomröstningar, där den andra ska hållas tidigast 11 och senast 12 månader efter den första. För folkfördraget bör dessutom krävas ett tredje beslut efter ännu en lika lång fördröjning samt att minst hälften av alla röstberättigade stöder förslaget i varje folkomröstning.

Alla kan välja och väljas till rikets ledare

Vare sig en stat bär prägel av demokratisk medlemsförening eller enrådigt familjeföretag brukar den ha en högsta ledare eller styresman med något slags helhetsansvar. Vidden av ledarens befogenheter kan variera allt ifrån total makt över staten till endast en samordnande uppgift att ta de initiativ som behövs för ett fungerande samhälle och administrera att folkviljan omsätts i ändamålsenliga lösningar, utan att ledaren driver igenom sin egen uppfattning. Styrande makt, verkställande makt och regeringsmakt är vanliga benämningar på funktionen, och befattningshavaren kan exempelvis kallas kung, riksföreståndare, statsminister, premiärminister eller president. Ledaren, vanligen tillsammans med sina rådgivare i en regering, företräder statsapparaten medan medborgarna representeras med sina ombud i ett parlament, en riksdag, ett ting eller liknande. Det innebär en dualism mellan stat och folk och mellan enhet och mångfald. I en demokrati är folket uppdragsgivare och statsapparaten med styresmannen vid rodret utförare av det som folket bestämmer.

Hur ska då en ledare för ett politiskt system utses? I en ideal demokrati sker det genom val där alla medborgare fritt och på lika villkor får kandidera och rösta. Den som får flest röster vinner. Så är det exempelvis i Frankrike, där det redan på valdagen blir klart vem som folket valt. 2017 segrade Emmanuel Macron med 66 procent av rösterna på sina personliga meriter, inte som företrädare för något maktägande parti, och 2022 blev han omvald som president för ytterligare fem år. I Sverige är det annorlunda.

Frankrike är en demokratisk republik och Sverige en parlamentarisk monarki. Skillnaden är fundamental. Vårt land har två ledare, en formell och en reell. Den förra tillsätts genom arv inom en familj med ensamrätt till befattningen och är både arbets- och ansvarsbefriad från uppdraget att styra landet, med bibehållen lön och andra förmåner. Den senare utses på ett inte förutsägbart sätt av en eller flera privata föreningar, utan

att väljas eller ens kandidera till posten i allmänna val, och utövar sedan den styrande statsmakten. Båda, kungen och statsministern, innehar sina ämbeten på en demokratiskt diskutabel grund.

Parlamentarism, ett system där parlamentet tillsätter regeringschefen eller åtminstone kan få den avsatt, är inte liktydigt med demokrati utan tvärtom ett uttryck för ofullbordad demokrati. Systemet infördes i Sverige som en provisorisk lösning, en övergångsform och kompromiss i en kvardröjande monarki. Det skedde under trycket från ryska revolutionen och med en riksdag som uteslutande bestod av män, valda av enbart män, dessutom långt ifrån alla män i riket och med fler röster för män som hade mer pengar. Parlamentarismen var konstruerad för att bevara monarkin, demokratins motsats.

Kungen berövades uppgiften att "allena styra riket", i praktiken 1917 men formellt först 1969. I stället övertog hans rådgivare med statsministern i spetsen – enligt regeringsformen "kunnige, erfarne, redlige och allmänt aktade infödde svenske män" – regeringsmakten och underordnades den först kapitalbaserade och sedan partibaserade riksdagen.

1800-talets debatt om rikets styrelseform kretsade mycket kring frågan om kungen eller riksdagen var den bästa företrädaren för folkets intressen. Svaret vore i dag självklart, men ingen av de båda var då folkvald. Medan riksdagsmännen stred för sina egna och gelikars särintressen var monarken ingjuten med sitt gudagivna uppdrag att göra väl för hela sitt folk, om än han varken hade det produktionsöverskott att fördela som infann sig under 1900-talet eller avstod från att underhålla sig själv och sin aristokrati, vars stöd han var beroende av, med privilegier på folkets bekostnad.

Provisoriet parlamentarism blev kvar eftersom partimakten, som avlöste kungamakten, insåg hur effektiv konstruktionen är för att i ett slag komma i besittning av hela statsmakten. Genom parlamentarismen försvann den maktindelning som utvecklats för att motverka maktkoncentration och risk för maktmissbruk. I stället blev hela staten underställd det styrande partiet. Det är innebörden av vad som med en förskönande term kallas folksuveränitetsprincipen men som bättre kan beskrivas som partisuveränitetsprincipen.

Följden är att Sveriges medborgare än i dag inte är betrodda att vare

sig välja sin ledare eller kandidera till posten. Det är inte tal om att alla närmare åtta miljoner tänkbara kandidater har en likvärdig möjlighet att bli vald till statsminister, utan partimakten har minskat alternativen till endast två personer. Dessa är internt utsedda inom var sin av två privata föreningar som fått flest röster i nu överspelade val och som har mindre än en respektive en halv procent av medborgarna som medlemmar. Och även om en majoritet i riksdagsvalet röstar på partier som stöder den ena kandidaten så kan mycket väl den andra bli statsminister. Till och med kan en person som inte ens funnits med som ett alternativ i valet bli statsminister.

Den svenska varianten av politiskt system innebär att allt medborgarinflytande koncentreras till en enda valhandling, vilket är en demokratisk orimlighet. Riksdagsvalet handlar i grunden om att medborgarna ska utse de individer som de vill ha som sina ombud i rikets högsta statsorgan, den lagstiftande församlingen. Förutom att partimakten kraftigt har begränsat möjligheten att rösta på valfri person i landet, är valet ett diffust hopkok av en rad ställningstaganden, med stor risk för att vara motstridiga och för ovisshet om vad man egentligen röstar på: riksdagsledamot, parti, partikonstellation för regeringsbildning, statsminister, ståndpunkt i otaliga sakfrågor sammanförda i partipaket, godkännande eller förkastande av vilande grundlagsförslag, ansvarsutkrävande från föregående mandatperiod med mera. Medborgarrollen har i praktiken reducerats till att med valsedelns vart fjärde år legitimera partimakten.

I ett långt drivet partivalssystem som det svenska raserar parlamentarismen den klassiska dualismen mellan regeringen och riksdagen som företrädare för staten respektive folket och gör båda organen till utlöpare av partimakten. Riksdagen, den så kallade folkrepresentationen, består inte längre primärt av medborgarnas ombud utan av partiernas funktionärer, precis som regeringen. Den fundamentala skiljelinjen mellan styrda och styrande är förskjuten och placerar numera medborgarna på den ena sidan och politikerna i såväl riksdagen som regeringen på den andra.

Procentspärrear till riksdagen brukar motiveras med att parlamentarismen kräver att antalet partier begränsas för att kunna samla underlag

för en regering, men snarare är deras funktion att utestänga konkurrenter till de etablerade partierna. Spärrar leder till att partier och personer som trots att de har väljarstöd till mandat inte blir invalda, att hundratusentals röster blir bortkastade och att uppemot en femtedel av väljarna inte röstar på det parti som de tycker är bäst.

Parlamentarism bygger på konflikt, att ungefär hälften spelar rollen som opposition och är emot dem som har makten. Att i stället eftersträva största möjliga uppslutning i sakfrågor går stick i stäv med den parallella jakten på regeringsmakten. Parlamentarism riskerar att bli majoritetens diktatur, där 51 procent härskar över 49 procent som är konstant missnöjda. Samtidigt som majoritetsregeringar främjar stabilitet innebär de en förskjutning av makten från riksdagen till regeringen, som blir en riksdag i miniatyr där de politiska avgörandena sker i slutenhet. Parlamentarism kan också leda till minoritetens diktatur, där makten hamnar hos ett fåtal eftersom den flertaliga oppositionen är splittrad. En tredje avart, marginalens diktatur, inträder när inget av två alternativa partier eller block har majoritet men det ena skaffar sig det genom stöd från ett mindre parti, som i gengäld får ett oproportionerligt stort inflytande på politiken. Ett 2-procentsparti som fått stöd rösterna upp till riksdagsspärren kan ställa sina få mandat till en regeringsbildares förfogande och se sina unika hjärtefrågor upphöjda till lag, trots att 98 procent av väljarna är emot. Till och med en enda partilös riksdagsledamot kan röna liknande framgång. Alla dessa situationer är svårförenliga med den demokratiska grundsatsen om alla rösters lika värde.

Parlamentarismen innebär inte minst en sammanblandning av sak och person. I stället för att de valda folkombuden i riksdagen rationellt lyfter samhällsproblem, för fram lösningar, argumenterar i sak och fattar beslut genom omröstning, pågår en ständig kamp om att placera personer i regeringen. Inför dumförklarade medborgare framförs ett sorgslutigt spel i form av ett relationsdrama med uppdiktade symbolmotsättningar i regi av partiernas PR-maskinerier. Medievärlden inser underhållningsvärdet, spelar med och eldar på, i stället för att avslöja parlamentarismens avigsidor.

Den konstruktion och tillämpning som parlamentarismen har fått i Sverige rymmer ytterligare komplikationer. I riksdagen används tre oli-

ka metoder som kan ge motstridiga utfall vid omröstning om statsminister, budget respektive lagstiftning. Dessutom finns i varje omröstning inte bara alternativen ja och nej utan även ett tredje, avstår, som erbjuder partitaktiken en turboeffekt. För att bli vald till statsminister behöver inte någon enda i riksdagen rösta ja, utan det räcker att inte fler än hälften av kammarens ledamöter röstar nej. Ett parti som inte vill visa sig stödja en kandidat men ändå vill se den vald kan trycka på knappen för avstår, som i praktiken är ett nej som räknas som ett ja. Det är fullt möjligt att ett regeringsalternativ med stöd av 174 ja-röster besegras av ett annat med betydligt färre – folkpartiregeringen 1979 hade bara 39 – eftersom det som räknas är om man har minst 175 emot sig eller inte.

Det politiska systemet är utformat i och för en närmast statisk situation med två block, fem partier och ett dominerande S. Parlamentarismens dysfunktionalitet blottläggs först när den ordningen rubbas. Tjänbar oklarhet om vem som egentligen har vunnit valet följs av en skräckinjagande insikt att den starkt koncentrerade statsmakten i ett slag kan komma i händerna på en tidigare oanad majoritetskonstellation under ett nytt största parti, exempelvis SD. De etablerade partiernas försök att hantera parlamentarismens tillkortakommanden blir knappast bokfört på demokratins och det politiska omdömet segerkonto.

Den svenska modellen för att utse en statsminister som tillsammans med övriga statsråd ska utgöra landets regering är ineffektiv, vilket bland annat visat sig i att den lämnat landet utan ordinarie regering i närmare ett halvår och därefter genererat en ohållbar lösning som förorsakat förnyade regeringskriser. Modellen undergräver medborgarnas tillit till det politiska systemet genom svårbegripliga procedurregler, taktiskt spel och nyckfulla utfall på bekostnad av en rationell hantering av samhällsproblem. Och modellen är odemokratisk eftersom den inte förmår att klart och tydligt omsätta den vilja som folket har uttryckt i val.

Den oreda i svensk politik som följt efter valet 2014 har kunnat uppfattas som en demokratisk fars eller tragedi, beroende på perspektiv och tidpunkt. Orsaksbildens konturer är tecknade utifrån tre aktörer: den övervintrade kungen, maktabonnetten S och uppstickaren SD. Avgörande för utfallet har varit övriga partiets förhållningssätt till den sist-

nämnda.

Samtidigt som det politiska skeendet väckt frågor om hur demokratiskt Sverige egentligen är har landets makthavare paradoxalt nog försökt fira att det var 100 år sedan demokrati infördes. Det har skett utan att vare sig politiker, journalister eller forskare nämnvärt höjt sina röster för att det demokratiska systemet faktiskt kan, bör eller till och med måste förändras, om det ska fungera för sina syften och förtjäna folkets fortsatta förtroende.

En enklare, tydligare och mer demokratisk konstruktion av det politiska systemet hade aldrig försatt Sverige i en situation av förvirring kring hur valresultatet ska tolkas, informellt grundlagsstiftande genom Decemberöverenskommelsen för att utesluta oönskade partier, en över fyra månader utdragen oförmåga att bilda regering, brutna vallöften, partier som avstår från att rösta på sina egna förslag för att någon annan gör det, väljare som fick veta att de inte visste vilken statsminister de röstade på, Alliansens död, genomröstad oppositionsbudget, Januariavtal om att regeringen ska genomföra motståndarnas politik, pajkastning kring vem som får tala med vem, hemliga och påstådda pakter mellan partier, yttersta vänstern och högern i ohelig oppositionsallians, mistroendeförklaringsspel, riksdagens första statsministeravsättning, en sprucken regering, en statsminister som avgick före sitt tillträde, en statsminister som folket aldrig fått ta ställning till i val, en politisk vilde med makt att bestämma vilken regering och statsbudget landet ska ha, och så vidare. Och aldrig skulle en etablissemangskritisk nykomling längst ut på högerkanten ha kunnat dominera och paralysera svensk politik den ena mandatperioden efter den andra, för att till sist avgöra ett maktövertagande och diktera en stor del av regeringens politik i Tidöavtalets form.

En ny era med åtta partier i Sveriges riksdag inleddes 2010 genom att SD röstades in. Mandatperioden 2010–2014 ledde Fredrik Reinfeldt en minoritetsregering bestående av Alliansens fyra partier M, KD, L och C med 173 egna riksdagsmandat och stödd av SD med 20, det vill säga tillsammans 193 mandat. De rödgröna S, V och MP samlade 156. 2014–2018 hade Allianspartierna 141 och SD 49, innebärande 190 mot de rödgrönas 159, och 2018–2022 hade Allianspartierna 143 och SD 62, alltså 205 mot

144. Allianspartierna var därmed under alla tre mandatperioderna i minoritet och hade samtidigt ihop med SD en stor majoritet i riksdagen, men regerade på detta underlag bara under den första av de tre.

Det hade varit fullt möjligt för Reinfeldt att regera vidare efter valet 2014, eftersom samma stödkonstellation bestående av Alliansen och SD fortsatt hade majoritet. På valdagens kväll meddelade han dock sin och regeringens avgång med motiveringen: "Svenska folket har fattat sitt beslut. De rödgröna har nu fler mandat än Alliansen." Om den moderate statsministern 2014 och den moderate talmannen 2018 hade agerat anorlunda efter respektive val kunde Sverige ha haft en borgerlig regering även de åtta åren 2014–2022.

Svensk politik efter riksdagsvalet 2014 har varit talande för hur partivälde råder, alla röster inte är lika mycket värda, en majoritet inte är en majoritet och att parlamentarism kan komma på kollisionskurs med demokrati. Sambandet mellan hur väljarna röstar och vem som styr landet är inte givet.

I valet 2014 fick alla partier i huvudsak lika stort väljarstöd som i det föregående valet 2010, med ett påtagligt undantag: en nettoström av cirka 7 procent från M till SD. Svenska folket hade alltså röstat för en klar högervridning. Men i stället skiftades regeringsmakten vänsterut från Alliansen till en S-MP-ministär under ledning av Stefan Löfven, trots att båda dessa partier hade förlorat mandat i valet. Konststycket att ändå ta över makten möjliggjordes av att alla de riksdagspartier som någon gång suttit i en regering, det vill säga alla utom V och SD, tillgrep ett inofficiellt grundlagsstiftande för att korrigera att alltför många väljare hade röstat på fel parti. Det formaliserades – under nyvalshot från Löfven – genom Decemberöverenskommelsen 2014, varmed mandatet för ett av riksdagens partier, SD, de facto ogiltigförklarades och parlamentarismen baserades på en reducerad riksdag bestående av endast 300 ledamöter. Styrkeförhållandet blev då plötsligen helt omvänt: Alliansen utan SD 141 mot de rödgröna med V 159. Endast det ena av de båda "ytterkantspartierna" som stod utanför Decemberöverenskommelsen räknades alltså bort. Om även det andra, V, hade uteslutits skulle ställningen i stället blivit 141–138 till Alliansens fördel. Under mandatperioden avstod Alliansen från att genomföra sin politik och i stället rös-

tade riksdagen igenom förslag som den saknade majoritet för, trots att Decemberöverenskommelsen förklarades upphävd redan i oktober 2015.

Före valet 2014 hade den socialdemokratiska partikärnan internt utsett Stefan Löfven, som aldrig ställt upp i ett val och därmed inte heller satt i riksdagen, till sin nya ledare och automatiskt en av rikets två statsministerkandidater. Under regeringsbildningen efter valet utsåg Löfven Margot Wallström ur partikärnan till utrikesminister. Till den annars förutsedda kandidaten, den utrikespolitiska talespersonen Urban Ahlin, hade partiet under ordförande Löfven som kompensation gett uppdraget som riksdagens talman, och i nästa ögonblick gjorde Ahlin Löfven till statsminister. Sedan upphöjde Löfven sin borttvingade företrädare som partiordförande, Håkan Juholt, till ambassadör, utan utlysning eller meritprövning, liksom andra partitrogna till generaldirektörer och landshövdingar. Detta utspelade sig på 2000-talet, inte 1600-talet, och i Sverige, som av både sina egna makthavare och många i omvärlden har framhållits som ett av världens mest demokratiska länder.

I valet 2018 backade S-MP ytterligare, med över 5 procentenheter, motsvarande mer än ett helt MP efter valet, och stödkonstellationen S-MP-V gick tillbaka med 3 procentenheter. MP förlorade mer än en tredjedel av sina mandat. Allianspartierna gick däremot framåt och SD ökade sitt väljarstöd med över en tredjedel. Svenska folket hade ännu en gång och med förstärkt emfas röstat för en förskjutning åt höger. Men den sittande regeringen Löfven vann ändå regeringsmakten, för andra valet i rad med mandatförluster och utebliven majoritet. Denna gång var metoden Januariavtalet 2019, ingånget mellan S, MP, C och L samt accepterat av V, trots att partiet i avtalet uteslöts från "inflytande över den politiska inriktningen i Sverige under den kommande mandatperioden". Samtidigt hävdade V:s partiledare att han och Löfven hade ingått ett hemligt avtal, dock utan att dess existens kunde bekräftas. Januariavtalet innebar att S och MP förvärvade regeringsmakten mot likviden att genomföra två av de borgerliga motståndarnas politik. Tvärt emot ett av parlamentarismens bärande argument behöver alltså regeringschefen inte ha samma politiska uppfattning som riksdagsmajoriteten utan det går bra med en lyhörd administrator som inte driver igenom sin egen

vilja, i likhet med hur talmannen sedan länge axlat sitt uppdrag.

2018 stod väljarna inför två regeringsalternativ, vardera bestående av partier som tillsammans ville bilda regering ledd av en namngiven statsminister: M, KD, L och C i form av Alliansen under Ulf Kristersson och de röd-gröna S och MP under Stefan Löfven. De förra fick 143 mandat och de senare 116. De återstående två partierna ingick inte i något av regeringsalternativen men stödde var sitt, varmed Kristersson med SD nådde 205 mandat och Löfven med V 144. Hur den nyvalda riksdagen ställde sig till de båda alternativen bekräftades tydligt i statsministeromröstningen den 25 september då sittande statsminister Löfven prövades och röstades ned, helt enligt de båda alternativ som väljarna tagit ställning till i valet: 204 nej (M, KD, L, C och SD), 142 ja (S, MP och V) samt 3 frånvarande. Partiernas stöd i talmansvalet dagen innan följde samma mönster: 203 för moderaten Andreas Norlén och 145 för socialdemokraten Åsa Lindestam. Utfallet av medborgarnas val var alltså en överväldigande majoritet för alternativet Kristersson och dessutom den största icke-socialistiska riksdagsmajoriteten sedan den allmänna rösträtten infördes för hundra år sedan.

Men riksdagen valde ändå Löfven, avsatte honom och valde honom ännu en gång. Efter att han sedan avgick tillträdde en statsminister som inte ens prövats i något val, Magdalena Andersson. Hon var utsedd internt i det socialdemokratiska partiet utan någon motkandidat och fick ja-röster i riksdagen bara från partiets 100 egna ledamöter och en politisk vilde, det vill säga mindre än hälften av Kristerssons 205. I fem statsministeromröstningar på fyra år hindrade C den borgerliga statsministerkandidaten, som partiet gått till val med, att bilda regering, varje gång i samverkan med V. Den del av Alliansen som inte gått över till motståndarlaget såg demokratin avlövas av Löfven, Lövin och Lööf genom Januariavtalet. Den fjärde avtalsparten, L, återvände senare till ursprungssidan. Innan mandatperioden var slut hade både C och V röstat emot sin egen respektive statsministerkandidat.

Det som utifrån hur väljarna röstade kan ses som ett nederlag för demokratin har varit en seger för socialdemokratin. S har kunnat behålla makten på grund av det politiska systemets oförmåga att hantera marginalpartiet SD. Av de senaste 100 åren har endast 19 varit utan en soci-

aldemokratiskt ledd regering i Sverige. Landet är det i världshistorien med längst tid av socialistiskt styre. Från att ha haft egen majoritet i riksdagen har S dock närmast halverat sitt väljarstöd och nådde i valet 2018 sitt sämsta resultat sedan partival infördes 1911. Ändå erövrade partiet efter valet på nytt statsministerposten – fyra gånger, på fyra år.

Enligt filosofen Karl Popper skiljer sig ett demokratiskt samhälle från motsatsen, tyranni, genom att det ger de styrda möjlighet att avsätta de styrande och att den möjligheten inte utan vidare kan sättas ur spel. Är Sverige då en demokrati? Här har den socialdemokratiska hegemonin setts bestå oavsett hur många väljare som röstat emot den.

I valet 2022 vände det dock för S. Partiet gick påtagligt framåt – men förlorade regeringsmakten. Rollerna blev ombytta och vänstersidans Januariavtal följdes av högersidans Tidöavtal, med Liberalerna som överlappande part i båda. SD vann en länge åtrådd seger och visade att åtta års försök att hålla partiet borta från inflytande slutligen hade misslyckats.

En omröstning i riksdagen efter valet 2018 om att utse Sveriges statsminister, där varje ledamot hade röstat på den av de två kandidaterna som han eller hon förklarat sig stödja, på samma sätt som i en vanlig förening som följer gängse demokratiska spelregler, skulle alltså ha gett en mycket klar segrare och motsvarat hur väljarnas röstat i riksdagsvalet: Ulf Kristersson med 205 röster för och 144 emot.

Men folkviljan mötte sin överman i Annie Lööf, ledare för 8-procentspartiet C, reducerat till en tredjedel av sin storhet under Thorbjörn Fälldin. Hon lyckades med stöd av V och L få riksdagen att i stället välja den förlorande socialistiska sidans kandidat Löfven till statsminister – trots att hon gått till val på att stödja Kristersson, avsätta Löfven och aldrig liera sig med V. Genom den negativa parlamentarismens beslutsregel, som bara fordrar att inte 175 eller fler röstar nej, valdes Löfven den 18 januari 2019 med endast 115 ja (S och MP) mot 153 nej (M, KD, SD och en ledamot för C), medan 77 avstod (V, C och L) och 4 var frånvarande. Det var alltså betydligt fler som röstade nej än ja, men det är absolut och inte relativ negativ majoritet som gäller. När regeringen väl tillträtt tillämpas andra omröstningsregler för att få igenom en budget. S, MP, C och L, som ingått Januariavtalet, samlade 167 mandat och för-

utsatte stöd av V:s 28 mandat. Det innebar en majoritet om totalt 195 för den fempartivänster vars existens väljarna var ovetande om när de gick till valurnorna.

Den avgörande statsministeromröstningen hade föregåtts av en första omröstning den 14 november 2018 om Ulf Kristersson, som utföll med 154 ja (M, KD, SD) och 195 nej (S, MP, V, C, L). Det var första gången någonsin som en talmans förslag till statsminister föll i riksdagen. De båda allianspartierna C och L tog avstånd från sin borgerliga statsministerkandidat, inte bara genom att avstå i omröstningen utan genom att fullt ut rösta nej. I en andra omröstning den 14 december om Stefan Löfven röstade 116 ja (S, MP) och 200 nej (M, KD, C, L, SD) medan 28 avstod (V) och 5 var frånvarande. C och L röstade alltså nej till både Kristersson och Löfven.

Valresultatet 2018 innebar att svenska folket levererat en stor majoritet om 205 av 349 mandat, motsvarande 59 procent, för Kristersson som statsminister men riksdagen utsåg ändå Löfven. Varför blev det så? Fyra statsvetare har på beställning av talmannen redovisat en gedigen analys i boken "134 dagar – Om regeringsbildningen efter valet 2018". Lööfs avgörande sidbyte, som satte punkt för Alliansen, ges dock inte någon fullt övertygande förklaring och det saknas ett centralt, om än svår-fångat, moment i orsaksbilden: nyckelaktörernas personliga karriärstrategier. Att Kristerssons och Löfvens var att samla majoritet för att bli statsminister är självklart. Men vad vägledde egentligen Lööfs handlande, som onekligen av många har betraktats som både överraskande och demokratiskt diskutabelt?

Att Lööf inte ville ingå i eller ens passivt stödja en Alliansregering med motiveringen att den också gillas av ett annat parti som hon ogillar, SD, kan vara grundat på både värderingsmässig övertygelse och taktisk kalkyl att vinna sympati genom att stå upp mot det onda. Men är det verkligen hela förklaringen? Priset var ju högt i form av att bli betraktad som den som spräckt Alliansen, brutit tre av sina mest grundläggande vallöften och gjort ärkefienden Löfven till statsminister. Även om C fick god utdelning i Januariavtalet kan den inte mäta sig med vad partiet kunnat uppnå genom att själv ingå i en Alliansregering. Lööfs huvudargument för sin övergång till motståndarlaget, att inte göra sig beroende

av det ena ytterkantspartiet SD, motsägs av tre omständigheter: hon gjorde sig i stället beroende av det andra och likaledes beröringsuteslutna V, hon hade själv suttit i en regering som 2010–2014 var just beroende av SD:s mandat och hon förhandlade under den långa regeringsbildningsprocessen parallellt med Löfven och Kristersson, vilket visar att den senares regeringsalternativ inte var uteslutet trots att det skulle fordra åtminstone samma passiva stöd från SD som V sedan gav regeringen Löfven. Något saknas rimligen bland orsakerna till Annie Lööfs agerande.

Lööfs förstahandsalternativ var säkert det hon gick till val på: en Kristerssonledd Alliansregering med alla fyra partier. Däri skulle hon av allt att döma bli vice statsminister, eftersom C förutsågs bli näst största parti. Men Alliansen fick inte tillräckligt många mandat för att bilda en regering som kunde tolereras utan stöd från ett av de två partier som Lööf förbundit sig att utesluta, SD. Hon gjorde därför försök med en Alliansregering utökad med MP, vilket parti dock krävde att inte Kristersson skulle bli statsminister i en sådan. Lööf stod då inför möjligheten att göra om föregångaren Fälldins bedrift från 1979, då han blev statsminister i en borgerlig regering trots att M var största parti i denna med 73 riksdagsmandat mot 64 för C, som tillsammans med 38 för FP samlade 102 mandat för en mittenbaserad statsminister. Men Kristersson avvisade en lösning med Alliansen och MP under annan ledning än hans egen. Han hade därmed hindrat Lööf från att bli Sveriges första kvinnliga statsminister och gett henne personliga skäl att stoppa honom från att bilda regering när han sedan lanserade alternativet Alliansen 4-3-2-1 utifrån hur många partier som ville ingå. Det hade knappast varit ett större offer för Lööf av acceptera ett sådant alternativ, som hon faktiskt gått till val på, än en V-stödd Löfvenregering.

Förutom Kristersson och Löfven fick även Lööf under de 134 dagarna talmannens uppdrag att sondera möjligheterna att bilda regering. Men till skillnad från de båda andra fördes Lööf aldrig av talmannen fram till omröstning i riksdagen, en avvikelse som låg i både hennes och hans intresse. Hon besparades ett uttryckligt nederlag och han undvek att förbruka den tredje av totalt fyra omröstningar och därmed risken att även den sista skulle misslyckas och extra val utlösas automatiskt. I så

dant fall skulle talmannen få se sin mandatperiod upphöra med riksdagens och ha svårt att få förnyat förtroende av den nyvalda riksdagen om han som första talman i historien misslyckats frambringa en regering. Men talmannen hade kunnat agera mer offensivt och lyckats få Kristersson utsedd till statsminister. Om han låtit riksdagen rösta även om Löf och efter hennes förlust fört fram Kristersson i den fjärde och sista statsministeromröstningen, skulle pressen på Löf att förhindra ett extra val inte omöjligt kunnat få C att trots allt acceptera Kristersson. Därmed hade det inte blivit aktuellt för Löf att slå in på den väg som ledde till Januariavtal, Löfvenregering och ny regeringskris.

Det var tack vare den krångliga och utdragna regeringsbildningen som talman Andreas Norlén fick en framskjuten plats i statslivet och blev känd bland svenskarna. Men både 2007 och 2008 hade han motionerat i riksdagen om att ändra grundlagen så att kungen skulle överta talmannens uppgifter vid regeringsbildningen. Han hävdade att "Om ett oklart parlamentariskt läge skulle uppstå, kan det finnas fördelar med att låta monarken, inte talmannen, leda samtalen i statsministerfrågan. Talmannen är en politiker och kan därmed misstänkas för att favorisera sina egna partivänner." Som motiv anförde han också att det "skulle ge monarken en något mer framskjuten plats i statslivet, vilket kan bidra till att långsiktigt upprätthålla det folkliga stödet för monarkin". Sedan han själv fått regeringsbildningen på sin lott drev han inte längre sitt reformförslag. Det gjorde däremot den tidigare vice talmannen Björn Söder (SD), som sedan 2018 snuvats på uppdragen som både talman och vice talman. Han har år efter år från just 2018 motionerat i riksdagen om att flytta ansvaret för regeringsbildningen från talmannen till kungen. Och ingen kan beskylla Andreas Norlén för att "favorisera sina egna partivänner". Hans vägval blev såväl att inte utnyttja alla sina möjligheter för att få till stånd en borgerlig regering som att inte framhärda i att stärka monarkin på talmannens bekostnad utan att i stället slå vakt om sin egen position.

Knappt två och ett halvt år efter att regeringen Löfven II tillträtt med stöd av V, C och L briserade de spänningar som Januarikonstruktionen laddats med. V förklarade sig den 17 juni 2021 inte längre ha förtroende för statsministern men nådde inte upp till föreskrivna 35 mandat för att

begära misstroendeomröstning, vilket i stället gjordes av SD samma dag, och den 21 juni blev Löfven den förste statsminister någonsin att fällas genom misstroendeförklaring. 181 ledamöter röstade för misstroende (M, KD, SD och V), 109 emot (S och MP), 51 avstod (C och L) och 8 var frånvarande. L meddelade därefter att Januariavtalet var hävt och övergick till att stödja en borgerlig statsministerkandidat. V och SD, som på olika sätt varit utsatta för övriga partiers exkludering, hade fått revansch. V satte punkt för sin tid som vänstersidans "dörrmatta" och en ny höger inkluderande SD började ta form i Alliansens ställe.

I Januariavtalets spår följde en ny överenskommelse genom vilken C skulle släppa fram Löfven på nytt med en S-MP-regering mot att den gick fram med förändringar i arbetsrätten, ett uppluckrat strandskydd och stärkt äganderätt för skogsägare. Avtalet namngavs aldrig och MP hävdade att det inte fanns. Språkrören fick i alla händelser inte gehör för det i sitt parti men valde ändå att ingå i regeringen, vilket fick C att utgå från att vad som överenskommit med Löfven skulle fullföljas. För att hålla fast vid traditionen att uppkalla regeringsöverenskommelser efter tid på året kunde Julideal ha passerat för det nya avtalet, som ingicks i juli och omgavs av förhoppningar om att hålla åtminstone till jul: Juli-deal och Jul-ideal.

Efter en ny talmansrunda hölls ny omröstning om Löfven den 7 juli, med utfallet 116 ja (S och MP), 173 nej (M, KD, SD samt L utom en ledamot) och 60 som avstod (V, C, en ledamot för L och en partilös). Genom den negativa parlamentarismens förfarande valdes han därmed åter till statsminister, 16 dagar efter att han avsatts. C villkorade sitt stöd med förbud mot förhandlingar med V, som ändå lyckades kommunicera fram tillräcklig utdelning för att släppa fram Löfven. Inför omröstningen var ställningen mellan de båda nyformade partilägren 174–174. Avgörandet låg hos den partilösa tidigare vänsterpartisten Amineh Kabaveh, som S med framgång ägnade särskilda förhandlingar.

Redan efter halvannan månad med Löfven III tog regeringsfrågan en ny och oförutsedd vändning genom att statsministern den 22 augusti aviserade sin avgång vid höstens partikongress. Den 4 november valdes så Magdalena Andersson till ny partiledare för S och den 10 november lämnade Löfven in sin avskedsansökan som statsminister. Ännu en tal-

mansrunda inleddes dagen efter. Redan den dagen gav talmannen uppdraget att sondera bildande av en ny regering till Andersson, som skulle rapportera den 16 november men senare begärde och fick förlängning till den 22 november.

Talmannen föreslog Andersson till ny statsminister att bilda en S-MP-regering, och den 24 november hölls statsministeromröstning klockan 9 och även budgetomröstning klockan 16. De båda omröstningarna genomfördes med var sin metod, varvid hon utsågs till statsminister men fick sin budget nedröstad. Statsministern valdes med minsta möjliga marginal, en enda röst från de 175 som kunnat hindra henne från att bli vald: 117 ja (S, MP och en partilös), 174 nej (M, KD, SD och L), 57 avstod (V utom en ledamot samt C) och 1 frånvarande (V). Regeringens budget nådde endast 143 röster (S, MP, V), då stödet uteblev från inte bara L utan även C, som ansåg att regeringen brutit mot villkoret att inte förhandla med V. I stället segrade det gemensamma budgetalternativ som de tre partierna i högeroppositionen lagt fram, med 154 röster (M, KD och SD). C stödde alltså regeringen men inte dess budget.

Enligt parlamentarismens grundläggande idé avgår en regering om den lider nederlag i en viktig fråga, och statens budget har tveklöst betraktats som en sådan kabinetsfråga. Löfven hade också den 29 juni 2021 under regeringsbildningsprocessen meddelat att han skulle avgå om han inte fick igenom sitt budgetförslag senare under året. Hans efterträdare Magdalena Andersson var dock av annan uppfattning och uttalade att förlusten den 24 november inte föranledde hennes avgång. Senare samma dag fortsatte dramatiken med att MP meddelade sitt utträde ur regeringen på grund av att riksdagen antagit en annan budget. Innan dagen var slut hade Andersson begärt och av talmannen fått beviljat sitt entledigande som statsminister, innan hon hunnit tillträda och endast sju timmar efter att hon blivit vald.

Efter nya överläggningar med partiledarna förde talmannen på nytt fram Andersson som statsminister, denna gång för en socialdemokratisk enpartiregering. Den 29 november 2021 valdes hon av riksdagen med röstsiffrorna 101 ja (S och en partilös), 173 nej (M, KD, SD samt L utom en) och 75 avstod (MP, V, C och en L). Nina Lundström, invald för L, bröt partilinjen vid denna omröstning och vid det sista valet av Löfven

men inte vid det första av Andersson. Som Sveriges första kvinnliga statsminister tillträdde Magdalena Andersson med sin regering vid konselj den 30 november, ett historiskt märkesdatum som fortsättningsvis inte enbart minner om Karl XII:s död och stormaktstidens slut.

Efter att Sverige ansökt om medlemskap i Nato den 18 maj 2022 aktualiserades stödet för regeringen på nytt. Med 174 riksdagsmandat för M, KD, SD och L mot 174 för S, MP, V och C var regeringen beroende av partilösa Kakabaveh. För att ge sitt stöd till Andersson som statsminister hade hon ingått ett avtal med regeringen om att den skulle fördjupa samarbetet med det kurdiska självstyret i norra Syrien och stödja den kurdiska organisationen YPG. Efter att Turkiet i kraft av sin vetorätt förklarat sig inte godkänna ett svenskt inträde i Nato, med hänvisning till bland annat Sveriges stöd till YPG som Turkiet terroriststämplat, uttalade Kakabaveh sitt missnöje med hur regeringen uppfyllt avtalet och avsåg att dra tillbaka sitt stöd för Andersson: "Jag har inte fått något gehör", "Om inte de fullföljer hela avtalet de kan inte räkna med min röst" och "Jag kommer inte ge i avgörande omröstningar mitt stöd", vari rimligen inbegreps statsministeromröstningar. Hon betonade särskilt sitt missnöje med hur YPG-medlemmar behandlas i Sverige och nekas medborgarskap här. Dilemmat att samtidigt tillfredsställa Kakabaveh och Turkiet fick regeringen Anderssons fortbestånd att framstå som oförenligt med ett Natomedlemskap. En misstroendekomröstning utan Kakabavehs stöd kunde utfalla i att Andersson fälldes med 175 röster och därmed regeringsbildningen efter 2018 års val skulle ta ny fart.

Regeringsfrågan fick nytt bränsle redan den 2 juni 2022 genom att SD begärde omröstning i riksdagen om misstroendeförklaring mot justitieminister Morgan Johansson. M, KD och L deklarerade sitt stöd för SD:s begäran. Statsministern förklarade då att hon och därmed hela regeringen skulle avgå om han fälldes, det vill säga hon gjorde misstroendekomröstning mot ett enskilt statsråd till kabinetsfråga, i motsats till vad regeringsformen stipulerar. I riksdagen röstade den 7 juni 174 ledamöter ja (M, KD, SD och L) och 97 nej (S) medan 70 avstod (MP, V, C och en partilös) och 8 var frånvarande. Andersson räddades av att Kakabaveh lade ned sin röst och därmed för tredje gången avgav den avgörande rösten för en S-regerings existens. Härefter gick mandatperioden mot

sitt slut och valrörelsen tog fart.

I riksdagsvalet den 11 september 2022 blev Annie Lööf och C valets stora förlorare. Partiet tappade en fjärdedel av sina väljare och minskade sitt stöd i 9 av 10 kommuner. C förlorade också platsen som fjärde största riksdagsparti till V. Lööf annonserade sin avgång som partiledare fyra dagar efter valet. Den "breda mitt" som hon drivit som regeringsalternativ hade visat sig inte finnas och hennes försök att stoppa SD från inflytande hade misslyckats. Men hon hade på ett avgörande sätt format utfallet av den svenska demokratin under flera år.

I valet gick alla fyra partier i den forna Alliansen tillbaka och nådde tillsammans endast 127 mandat, en minskning med 51 från 178 i valet 2006. Även V minskade, medan SD, S och MP ökade sitt väljarstöd. S, MP, V och C, som tillsammans och inklusive den tidigare vänsterpartisten hade haft minsta möjliga majoritet om 175 mandat under den föregående mandatperioden, reducerades till 173. De försvagade M, KD och L erövrade med det kraftigt förstärkta SD sammanlagt 176 av riksdagens platser. Sedan dessa fyra partier ingått Tidöavtalet godkände riksdagen den 17 oktober 2022 Ulf Kristersson som statsminister i en M-KD-L-regering. Den avgående regeringens enda parti, S, hade ökat med 7 mandat i valet och den tillträdande regeringens tre partier hade alla minskat, totalt med 9. Det skifte vid regeringsmakten som ändå skedde fordrade de båda stödjande ytterkantpartiernas tillbaka- respektive framgång. Kristersson valdes inte bara med avsaknad av en majoritet emot sig utan också med ja-röster från mer än hälften av riksdagens ledamöter, att jämföra med endast 101 ja för företrädaren Andersson. Högersidans övertag är dock litet och skulle kunna äventyras om någon av dess riksdagsledamöter blir partilös eller att Tidöavtalet inte fullföljs. Valet resulterade oväntat även i ytterligare en möjlig majoritetskonstellation, som skulle kunna lanseras som ett regeringsalternativ och vars motsvarighet har praktiserats i exempelvis Finland och Tyskland: S och M med tillsammans 175 mandat.

Platsen som näst största parti, som M innehaft sedan 1979, förlorades i 2022 års riksdagsval till SD. Sedan valet 2010 har M minskat med mer än en tredjedel. Då var partiet med 30,1 procent av rösterna nästan lika stort som S med 30,7 procent. Nedgången med 0,7 procentenheter från

2018 till 2022 kan förklaras med den omfattande taktikröstningen för att hålla KD och framför allt L över fyraprocentsspärren. Varken L eller MP kom detta val in i riksdagen utan stödröster, i det senare fallet från S och V. De röster på L som reducerade M till tredje största parti var avgörande för att Kristersson kunde bilda regering, och SD:s ökning hade varit betydelselös om L inte kommit in i riksdagen. SD har fått ett ökat antal röster i varje riksdagsval sedan partiet första gången ställde upp 1988. Partiet invaldes i riksdagen 2010 med 5,7 procent för att 2022 nå upp till 20,5 och bli största parti i regeringsunderlaget.

Riksdagens val av talman 2022 innebar en principförändring men resulterade i samma person som tidigare. S har drivit linjen att talmannen ska hämtas från riksdagens största parti, medan M hävdade det största partiet i ett majoritetsblock, vilket den närmast föregående mandatperioden inneburit M men denna gång i stället skulle ge SD talmansposten. Detta ville alla övriga partier undvika, och uppdraget gick till det numera tredje största partiets kandidat på en både meritokratisk och demokratisk grund; den sittande talmannen Andreas Norlén befanns vara mest lämpad och ha störst förtroende av de 349 ledamöterna och omvaldes med acklamation.

Diversifieringen av uppsättningen politiska alternativ, vilka inte längre fördelar sig på två tydliga block, innebär påtagliga svårigheter att forma stabila regeringsunderlag, inte endast i Sverige utan även i andra länder med liknande statsskick, och parlamentarismen framstår som en alltmer uttjänt metod. Allehanda förslag med syfte att rädda och bevara den svenska parlamentariska modellen har förts fram, men de riskerar i stället att urgröpa demokratin ytterligare: höja riksdagsspärren, införa enmansvalkretsar för att ge stora partier överrepresentation, övergå till rullande mandatperioder, kräva konstruktivt misstroendevotum, öka partiernas makt över ledamöterna, förbjuda politiska vildar, ändra riksdagens omröstningsregler, förändra "kulturen mellan partierna", föra samman ärkerivalerna S och M i samma regering, med mera.

Drygt 100 år har gått sedan det demokratiska genombrottet i Sverige och det ungefär samtidigt skiftet från maktdelning till parlamentarism, vilket skedde utan vare sig utredning eller grundlagsändring. De senaste årens tillämpning av systemet har tydliggjort att det finns skäl att

ompröva provisoriet parlamentarism och fullborda införandet av demokrati. I ett demokratiskt perspektiv talar mycket för en genomgripande förändring av statskicket, med inriktning på att flytta makt från partierna till medborgarna och minska maktkoncentrationen.

En enkel och tydlig lösning kan bestå av följande fyra huvudmoment. Den maximerar möjligheterna till folklig delaktighet, kanaliserar folkviljan utan att den förvanskas av procentspärrar, taktikröstning eller marginalpartiers oproportionerliga inflytande, skiljer på sak och person, motverkar konflikter och främjar samarbete och konstruktiva lösningar av samhällsproblem.

1. *Folket väljer regeringschef.* Den högsta och samlade politiska ledaren för landet utses av medborgarna genom direkt personval. Alla medborgare får kandidera fritt på lika villkor och utan partimandat. De tio med flest röster går vidare till en andra valomgång. Den som där får mer än hälften av rösterna blir vald. Annars genomförs en avgörande tredje omgång mellan de två som fått flest röster. Ledaren kallas riksföreståndare i stället för statsminister, som anger ett föråldrat förhållande till kungen. I en demokrati äger folket riket och ger uppgiften att sköta ruljansen till en föreståndare, som en butiksföreståndare på butiksföretagets uppdrag. Riksföreståndaren utser sina närmaste rådgivare, kallade riksråd, utifrån kompetens för uppdraget.

2. *Riksdagen bestämmer.* Folkets valda ombud i riksdagen bestämmer vad som ska gälla i landet, genom omröstning där alla röster väger lika tungt och det förslag som får störst stöd vinner. Riksföreståndarens uppgift är inte att förverkliga sin eller sin regerings egen vilja utan att för riksdagen lägga fram lösningar på samhällsproblem som kan samla ett så stort stöd som möjligt. Riksföreståndaren och varje riksdagsledamot ska verka för att tillgodose alla medborgares likvärdiga och skäliga behov, det vill säga det allmänna medborgarintresset och inte särintressen.

3. *Medborgarna deltar maximalt.* Processen fram till beslut om vad som ska gälla är öppen för alla medborgare att delta i. I ett gemensamt digitalt Riksforum kan var och en på lika villkor aktualisera samhällsproblem, föreslå lösningar och argumentera ända fram till avgörande genom omröstning i riksdagen.

4. *Personval till riksdagen.* Riksdagens ledamöter utses också genom

direkt personval utan partimandat och utan spärrar. Sådana inskränkningar av medborgarnas fria val är omotiverade när riksdagen inte utser regeringschef.

När bemanningen av både den styrande regeringsmakten och beslutande riksdagsmakten är avgjord av medborgarna vid en mandatperiods början kan all kraft ägnas åt att rationellt hantera samhällets utmaningar i sak. Medborgarna kan sedan utkräva personligt ansvar av de valda utifrån hur väl de lyckats att konstruktivt medverka till ändamålsenliga problemlösningar.

Med en sådan utformning av demokratin hade de senaste årens politiska kaos undvikits. SD som den springande punkten hade hanterats enkelt genom att förslag som det partiet gillar men alla andra i riksdagen ogillar fällts i varje sakfrågeomröstning med omkring 80 procent av rösterna emot, utan att äventyra regeringsmakten, fordra kohandel eller skapa symboliska låsningar kring vem som tillåts tala med vem.

Fritt personval till folkrepresentationen

I en demokrati utser medborgarna fritt de personer som de vill ha som sina ombud i beslutande församlingar, såsom riksdag och fullmäktige. Det sker genom val där alla samhällsmedlemmars röster är lika mycket värda och alla får kandidera på lika villkor. Ingen annan bestämmer, ingen röst är bortkastad och inga begränsningar finns för den som vill ställa upp. Endast väljarnas vilja i valet avgör vem som röstas in.

Så är det inte i Sverige. Här har partimakten kraftigt begränsat medborgarnas inflytande och utökat sitt eget. De etablerade partierna har själva utformat valsystemet och gett sig privilegier för att säkra sina maktpositioner. Därigenom utestänger de både partier och personer som kunde ha blivit valda om folket fått välja fritt. Det svenska valsystemet har grundläggande demokratiska brister, som påtagligt riskerar att valresultatet inte överensstämmer med vad folket egentligen vill.

Den kraftfullaste metoden för att hindra konkurrerande partier är olika spärarrar, som infördes 1970. Exempelvis innebär 4-procentsspärren att ett parti inte kommer in i riksdagen om det får 3,9 procent av rösterna, trots att det motsvarar 13 mandat. Det är mer än 250 000 röster som i ett slag blir bortkastade och lika många medborgare som blir helt orepresenterade i riksdagen. Alla röster är alltså inte lika mycket värda. De senaste decennierna har alla riksdagspartier utom S och M vid olika tillfällen varit i spärrens riskzon. Därtill finns många partier som hittills aldrig har lyckats ta sig över riksdagsspärren, såsom FI med 3,1 procent 2014. I det valet röstade över en kvarts miljon väljare på partier som inte kom in i riksdagen, men tillsammans motsvarade deras röster ett parti med mer än 4 procent.

Förutom ett enormt antal bortkastade röster innebär systemet med spärarrar att många ytterligare väljare inte röstar på det parti som de tycker är bäst. Undersökningar visar att upp till 20 procent av väljarna taktikröstar på ett annat parti, antingen för att förstahandspartiet befaras hamna under spärren eller för att hjälpa ett närstående parti att komma över den och därmed bidra med mandat till det block man föredrar. Systemet förvränger alltså kraftigt folkviljans återspeglning i riksdagen och

fullmäktige. Samtidigt har det vanligaste argumentet för spärrar, att hålla småpartier utanför för att kunna bilda stabila regeringar, fallit i och med att det inte längre finns två tydliga blockalternativ. I stället kan ett litet partis mandat vara lösningen för att åstadkomma en riksdagsmajoritet.

Medan en regerings roll är att styra landet som en helhet är idén med en folkrepresentation att den mångfald av synsätt som finns hos medborgarna ska vara maximalt representerad där. Sveriges riksdag har väldigt många ledamöter och skulle kunna rymma 349 olika perspektiv. Men valsystemet och hårda partipiskor gör att den i praktiken består av endast åtta viktade röster, en för varje parti.

Partiernas makt över vilka personer som får kandidera och därmed väljarna får rösta på är närmast total. I Sverige är det inte fråga om ett fritt val där alla medborgare kan ställa upp på lika villkor och man kan rösta på valfri person. Valsystemet är dessutom krångligt och många väljare vet inte ens vem eller vilka de har röstat in i riksdagen och fullmäktige.

Första gången demokratiska val till Sveriges riksdag grundlagsreglerades var i frihetstidens riksdagsordning 1723: "Allmogen i varje härad väljer sin riksdagsman, varvid dem fritt val lämnas bör utan någon annans intrång." Detta framstår som ett under av demokrati i jämförelse med hur dagens partimakthavare gör sitt brutala intrång i medborgarnas möjlighet till ett fritt val.

Det svenska valsystemet brukar framställas som föredömligt rättvisande och därmed demokratiskt genom sin långtgående proportionalitet. Men idealet att varje röst ska vara lika mycket värd kommer på skam. Det visar bland annat mandatfördelningen i val till Europaparlamentet där en viss andel av rösterna inte nödvändigtvis leder till samma andel av mandaten. Valsystemet manipulerar nämligen folkviljans utslag genom mekanismer som de maktägande partierna har infört för att stänga ute konkurrenter och behålla kontrollen över sina kandidater. Lagstiftarens månande om fri konkurrens och konsumentskydd på kommersiella marknader saknar motsvarighet på den politiska röstmarknaden utan något väljarskydd.

Ett tillkrånglat regelverk har tagit form med spärrar på 2, 3, 4 och 12

procent, mandatfördelningsmetoder med modifierade divisorer, valkretsindelning med betänkliga implikationer, olika listor för ett och samma parti och en svårbegriplig modell för att kunna kryssa för – men inte längre stryka – kandidater.

Inför 2018 års val till riksdag och fullmäktige hade partierna genom ännu mer begränsande och komplicerade regler flyttat fram sina positioner ytterligare, bland annat fler procentspärrar och byråkratiska trösklar för att kandidera. Och först måste den som vill bli vald göra karriär som lojal partimedlem i den privata förening som ett parti är – eller ta genvägen som kändis. Någon rätt för alla medborgare att på lika villkor ställa upp i val är det inte fråga om, trots att det vore både demokratiskt rimligt och fullt möjligt men kraftigt skulle inskränka partiernas makt.

Det sofistikerat designade valsystemet är inte lätt att begripa, vare sig för medborgare eller journalister. I medierapporteringen om resultatet av valet till Europaparlamentet 2019 upprepades samfällt och okritiskt att L nått över fyraprocentsspärren och därmed kommit in i parlamentet. Partiet fick förvisso 4,13 procent av rösterna, men att nå över 4 är bara ett nödvändigt och inte ett tillräckligt krav för att få tilldelning av mandat. Vart och ett av Sveriges då 20 mandat motsvarade 5 procent av landets representation eller 202 385 röster. Men L fick endast 171 419 röster och saknade därmed stöd från hela 30 966 väljare för att ta plats i parlamentet. Att L ändå tilldelades ett mandat beror på att andra partier hade fått ett överskott av röster som inte fyllt upp till ytterligare hela mandat för dem och att storleksordningen mellan överskotten råkade utfalla till L:s fördel. Det var bara 6 372 rösters marginal till att det mandatet i stället hade gått till S. Om överskottsrösterna hade varit annorlunda uppdelade mellan övriga partier, men fortfarande lika många, kunde L mycket väl ha hamnat utanför parlamentet.

Efter att 19 av de 20 mandaten i EU-valet 2014 hade fördelats var C det parti med flest outnyttjade röster, 60 758. Men det sista mandatet gick i stället till MP med 31 561, trots att C hade nästan dubbelt så många och även V och KD hade fler röster kvar. Detta uppseendeväckande förhållande som visade att varje röst i valet inte var lika mycket värd – inte ens så lika som det vore praktiskt möjligt vid en proportio-

nell mandatfördelning – nämndes inte i medierapporteringen.

Det demokratiskt diskutabla utfallet berodde på den komplicerade så kallade jämkade uddatalsmetoden, som genom tillrättalagda divisioner av röstetalen missgynnar de minsta partierna. Metoden infördes 1954 för att försvåra för Vänsterpartiets föregångare Kommunisterna. I ett riksdagsval kan effekten mildras genom systemet med utjämningsmandat, men eftersom sådana inte finns i EU-valet gick alltså mandatet till fel parti. C blev offer för efterkrigstidens kommunistskräck och MP blev vinnare.

Särskilt intressant blev C:s förlust av ett av de två mandat som det faktiskt fått röster till, om man betraktar att partiet var det enda där personkryss slog ut toppkandidaten. Om mandatet fördelats i proportion till väljarnas röster skulle både valsedelns etta Kent Johansson och tvåa Fredrick Federley ha tagit plats. Den senare fick endast 32 844 personröster av partiets totalt 241 101 röster, men eftersom det var drygt fyra tusen fler än toppkandidaten blev denne slagen. Att många centerväljare kanske hade detta förstanamn på valsedeln i tanken utan att framhäva det med ett kryss, tar valsystemet inte hänsyn till. Partiets uppsving på slutet med Kent Johansson som frontfigur under parollen "klimatet, krånglet och knorren" gav i stället utdelning för Federley under inverkan av oklarhet bland väljarna om hur ett förstanamn på valsedlar räknas i förhållande till personkryssade. Valsystemet gjorde C till förlorare och Federley till vinnare.

Sverige är förvisso inte det enda landet där alla röster inte är lika mycket värda. I det amerikanska presidentvalet 2016 fick Hillary Clinton flest röster, närmare tre miljoner fler än Trump, som ändå blev president till följd av valsystemets konstruktion. Även år 2000 valde USA en president med en minoritet av rösterna, då George W Bush fick drygt en halv miljon färre röster än Al Gore. Det är lätt att föreställa sig att världen skulle ha sett annorlunda ut i dag om USA hade haft ett valsysteem som nått det grundläggande demokratiska kravet om alla rösters lika värde.

Ett föråldrat inslag i det svenska valsystemet är att landet är indelat i valkretsar. Väljaren får bara rösta i den valkrets som han eller hon är folkbokförd i och på kandidater som ställer upp just där. Det finns i dag

säkert andra tillhörigheter som uppfattas som viktigare än den geografiska hemvisten. Dessutom har partierna sedan länge missbrukat valkretsarna för att placera personer ur partikärnan på listor ute i landet där de aldrig varit bosatta, för att säkra deras inval i riksdagen. Exempelvis valdes Olof Palme alltid in i riksdagen för Jönköpings län, utan att någonsin ha bott där. I riksdagsvalet 2022 hade SD på sina valsedlar i alla valkretsar satt partiledarens namn överst och därefter kandidater från hela landet som man ville säkra inval av. Följden blev att flera av partiets riksdagsledamöter nu representerar en annan valkrets än sin egen.

Det finns ytterligare exempel på hur valsystemet har utformats för att tillgodose partimaktavarnas intressen och blivit svårbegripligt för väljarna. Partierna har skaffat sig kontroll över ordningsföljden mellan kandidaterna på valsedlarna för att förhindra väljarna att påverka vem eller vilka som blir valda. Detta har försvårats ytterligare genom dels att partiet kan låsa listan så att väljaren inte som tidigare kan lägga till en kandidat, dels att rätten att stryka namn har tagits bort. Möjligheten för väljaren att flytta upp en kandidat genom att kryssa för den har visat sig vara både svårtolkad och ytterst sällan avgöra vem som blir vald. Partierna kan också ställa upp med flera listor i samma valkrets. När sedan rösterna räknas, mandatet fördelas på partierna och kandidater placeras på mandatet, är det få väljare som kan följa med i turerna med exempelvis divisorer enligt jämkade uddatalsmetoden och utjämningsmandat. Det kan alltså till och med leda till att ett mandat tilldelats ett parti trots att ett annat fått fler röster.

Till komplikationerna med partival hör också att kraftig eller oväntad ökning av sympatierna för ett parti kan föra med sig oförberedda ledamöter som placerats långt ned på en valsedel utan avsikt att bli invalda, såsom FP 1985 och 2002, KD och V 1998, M 2006 och SD 2014. I flera kommuner har röstning på parti medfört att fullmäktigestolar stått tomma i brist på kandidater eller till och med att väljare röstat på ett parti som inte alls ställt upp i valet där. Samtidigt som det finns partier som har svårt att hitta personer till sina mandat utestänger valsystemet kandidater som har fått fler röster än vad ett mandat motsvarar men råkar tillhöra ett parti som inte nått över partisparren.

Det kan ifrågasättas om det svenska valsyste­met, som infördes inför valet i september 1970 till den första enkammarriksdagen som öppnades i januari 1971, ens överensstämde med kraven i den nya regeringsformen som trädde i kraft på nyåret 1975. Där stadgas "allmän och lika rösträtt" och "fria, hemliga och direkta val". Man skulle kunna hävda att ingen av dessa fem premisser då var helt uppfyllda, medan två har blivit det senare och tre fortfarande återstår.

Rösträtt som är allmän, det vill säga tillkommer alla medborgare som uppnått vuxen ålder, infördes 1989 och tillämpades första gången 1991, då även personer som hade omyndigförklarats fick rösta för första gången. Lika rösträtt, innebärande att alla röster är lika mycket värda, är ännu inte realiserad eftersom en del väljares röster räknas bort trots att antalet röster på deras alternativ skulle räcka till ett eller flera mandat. Inte heller har vi fria val, där väljaren själv utan påverkan av någon annan får bestämma vem han eller hon ska rösta på, utan partierna har stort inflytande över vilka kandidater som man kan rösta på och vilka som faktiskt har chans att bli invalda. I direkta val utser väljarna oförmedlat dem som ska sitta i riksdagen respektive fullmäktige, men i Sverige agerar partierna alltså mellanhand. Att inte behöva avslöja vem man röstar på är innebörden av hemliga val. Kritik har riktats mot att valhemligheten inte har upprätthållits i och med att valse­dlarna varit placerade ute i vallokaler där andra personer kunnat se vad en väljare försett sig med. Från valet 2022 har valse­dlarna därför flyttats in i det avskärmade valbåset.

Den demokratiskt tvivelaktiga maktposition som partierna tillskansat sig för att kring­skära väljarnas fria val genom att bestämma vilka som får finnas med som kandidater på valse­dlarna och i vilken ordning medför också en negativ miljö- och klimatpåverkan. Systemet innebär att det till valet 2022 trycktes 673 miljoner valse­dlar, tillverkade av en stor mängd fäll­da träd och transporterade med en sammanlagd pappersvikt av närmare tusen ton till otaliga vallokaler, partikanslier och väljares brevlådor. Knappt 20 miljoner eller mindre än 3 procent av valse­dlarna användes vid röstningen. Det skulle räcka med en enda valse­del per väljare, som i andra länder. I exempelvis Finland skriver man bara numret – inte ens namn eller parti – på den kandidat som man vill

rösta på. Men att överge de tillrättalagda och kostsamma svenska valsedlarna skulle innebära en enorm maktförlust för partimakthavarna – och en möjlighet till ett fritt val för väljarna.

Det nuvarande valsystemet borde självfallet ändras, så att det lever upp till det oeftergivliga kravet på demokratiska val att alla röster ska vara lika mycket värda och alla ska få kandidera på lika villkor. Men ytterligare en demokratibrist sätter stopp för detta: partierna lagstiftar själva om politikens spelregler och vill inte släppa ifrån sig inflytande till medborgarna. Flera andra västländer har betydligt mer demokratiska konstruktioner, utan både partimakt och spärrar.

Lösningen är att ledamöterna i kommun- och regionfullmäktige, riksdagen och Europaparlamentet utses genom direkt personval utan partimandat och utan spärrar, för att den mångfald av synsätt som finns bland medborgarna ska bli maximalt representerad. Indelning i valkretsar slopas, så att exempelvis hela riket utgör en enda valkrets i riksdagsvalet, för att väljarna fritt ska kunna rösta på vem som helst av alla som ställer upp i respektive val. Genom att väljaren får ange en andrahandskandidat fördelas de överskottsroster som inte används för ett mandat. Folkrepresentationernas ledamöter skulle bli folkombud i stället för partiombud.

I väntan på en ändring av valsystemet erbjuder den svenska vallagen faktiskt redan nu en framkomlig väg som gör det möjligt för alla som är röstberättigade att fritt ställa upp och bli valda, utan godkännande av något parti. Om alla röster som riskerar att bli bortkastade och alla taktikröster i stället avges med en gemensam beteckning på valsedlarna, når de tillsammans klart över spärren och varje röst räknas in vid fördelning av mandat. Väljaren kan då också helt fritt få ange sin eller sina kandidater på valsedeln, och endast antalet röster avgör vilka som blir invalda.

Det som behövs är att någon av alla medborgare anmäler till Valmyndigheten en sådan gemensam beteckning för att delta i valet med så kallad öppen lista, varmed det är fritt fram för alla röstberättigade att kandidera under beteckningen. Myndigheten har sålunda på min anmälan godkänt beteckningen *Fritt val*, som står öppen för var och en som vill kandidera till Europaparlamentet, riksdagen och fullmäktige i alla

regioner och kommuner. Genom att alla röster med den beteckningen på valsedeln räknas ihop kan de tillsammans komma över spärren och vara med i fördelningen av mandat, som då tillfaller kandidaterna efter antalet röster. Beteckningen är i lagens mening en partibeteckning. Det finns dock inga formkrav på ett parti. I detta fall består det enbart av en gemensam beteckning som är öppen för alla.

Den som vill ställa upp i valet behöver bara skriftligen till sin länsstyrelse senast fredagen före valet samtycka till att kandidera i det eller de val som man anger. Adress och blankett för samtycke finns på val.se. Där kan man också elektroniskt till Valmyndigheten meddela samtycke för kandidatur i EU-valet.

Den som vill rösta i valet tar helt enkelt en blank valsedel (gul för riksdag, blå för region, vit för kommun och Europaparlamentet), skriver "Fritt val" och därunder namnet på en eller flera kandidater i den ordning som man vill se dem invalda.

Fritt val kan för många vara den enda chansen att komma in Europaparlamentet, riksdagen eller fullmäktige: 1) partier som riskerar att ramla ur, 2) partier som aldrig nått över spärren, 3) personer, oavsett parti, som inte hamnat på valbar plats på sitt partis lista, 4) grupper i samhället som upplever sig inte vara representerade, 5) enskilda aktörer i samhällslivet med mycket att tillföra men som inte vill inordna sig i ett traditionellt parti, och inte minst 6) vanliga medborgare som med kunskap, erfarenhet och omdöme vill ställa sig till demokratins förfogande.

Varje person som genom Fritt val får väljarnas röster till ett mandat stärker demokratin med ytterligare ett medborgarperspektiv. Som minst behövs bara omkring 50 röster för en plats i fullmäktige, enligt utfallet av tidigare val i landets minsta kommuner.

Olika former av valsamverkan, för att kandidater och partier som har väljarstöd inte ska bli utestängda av valsystemet, har förekommit tidigare. Exempelvis invaldes den första socialdemokraten i riksdagen, Hjalmar Branting, på en liberal lista och den första kristdemokraten, Alf Svensson, på en centerlista.

Riksforum

där alla medborgare kan delta

Hur ska samhällsgemenskapen hantera sina angelägenheter för att komma fram till beslut om hur samhällsproblem ska lösas och vad som ska gälla i gemenskapen?

I en demokrati sker det i en öppen process där alla samhällsmedlemmar har möjlighet att delta med att aktualisera problem, föreslå lösningar och argumentera. Uppgiften för alla och envar är att tillgodose det allmänna medlemsintresset, inte särintressen. Till sist fattas beslut av medlemmarna eller deras valda ombud genom omröstning där alla röster väger lika tungt och det förslag som får störst stöd vinner.

Den stora höjningen av befolkningens utbildningsnivå har liksom IT-revolutionen kraftigt förbättrat förutsättningarna för medborgerlig delaktighet i folkstyret. Det är nu möjligt att låta alla samhällsmedlemmar vara fullvärdiga och likvärdiga aktörer i demokratin. Att utreda fullbordade lösningar och fatta varje beslut kan av praktiska skäl inte alla delta i, men från övriga moment i processen finns det inte anledning att exkludera någon. Inte heller kan det motiveras att någons deltagande favoriseras. Endast argumenten och deras styrka har relevans, oberoende av vem som framför dem.

Men verkligheten är en annan. Den politiska processen är i dag helt i händerna på de etablerade partiernas makthavare, under tryck från särintressen och med stöd av mediavärlden. Här finns makten över allt ifrån vilka frågor som kommer upp på dagordningen till debatten och besluten.

I stället för en rationell problemlösning råder partipolitikens affärsmodell, där konstruktiv argumentation är ersatt med taktiskt spel och pajkastning. Partival och partibaserad parlamentarism är jordmånen för denna avart, som är uppbyggd kring sammanblandning av sakfrågehantering och mandatjakt.

Partierna agerar som slipade makt- och PR-företag gentemot medborgarna, med metoder som dessa aldrig skulle få utsättas för som kon-

sumenter. På den politiska marknaden råder ingen fri konkurrens utan oligopol, på grund av privilegier som partierna skänkt sig själva genom att förfoga över lagstiftningsmakten. Partiernas affärsidé har blivit att med statens beskattningsmakt lägga beslag på ungefär hälften av vad medborgarna arbetat ihop, ge dem löften om att använda statens så inkasserade pengar till attraktiva ändamål, som om det vore en gåva från partiet till folket, för att i utbyte få väljarnas gunst och röst, allt utan skyldighet att leverera det som utlovats. Till och med samhällsfrågors plats på den politiska dagordningen är en handelsvara i den jakt på marknadsandelar som brukar kallas röstfiske. Här gäller inte den förnuftsbaseade modellen att samhällsproblem tas upp och hanteras när de uppkommer eller vid en systematisk inventering, utan partiernas medietaktik avgör om och när det kan vara röstmässigt lönsamt att i ett utspel visa upp sig för väljarna med en fråga. Röster i nästa val är den likvid som partiföretagen tar emot från väljarna. Den är utfärdad i en valuta som vid en lyckosam kurs kan växlas in mot makt över statens resurser.

Partiernas och deras företrädares agerande på den politiska marknaden är ett ständigt varumärkesbyggande, präglad av att glorifiera sig själv och förklarna sina motståndare, med sikte på nästa val eller opinionsmätning. Populism övertrumfar ansvarstagande i ett slags politikens motsvarighet till börsföretagens kvartalskapitalism. Saklig argumentation, problemlösning och långsiktighet framstår som fjärran storheter. Retoriken är ofta naiv och teatral, med stor underskattning av publikens begåvningsnivå. Meningsutbyten i politiska debatter för sällan samhällsproblem närmare en lösning, och en programteori för hur en framkastad lösning ska uppnås lyssnar medborgarna förgäves efter. I stället fylls debatten av repliker som upprepar problembeskrivningen och betonar hur förfärligt det är, att motsatsen eftersträvas, att åtgärder måste vidtas, att resurserna måste öka, att det är motståndarnas fel, att problemet kommer att lösas bara väljarna röstar rätt, att en utredning kommer att tillsättas, och så vidare.

Likt konkurrerande godisproducenter slåss partierna numera till stor del om samma konsumenter och erbjuder likartade produkter. Ett partis sortiment har visat sig kunna ändras hastigt för att lansera en motsva-

righet till en pralin som blivit succé hos en konkurrent.

Det för en demokrati livsnödvändiga meningsutbytet mellan personer med olika uppfattningar sker sällan som saklig och allsidig argumentation med inriktning på att komma överens och nå en lösning som kan tillfredsställa så många som möjligt. I stället antar det formen av debatt, som språkhistoriskt har den träffande betydelser av ordstrid eller gräl. Riksdagsdebatter och politikerdebatter i etermedia utmärks knappast av att deltagarna låter sig övertygas och ändrar mening. Det är i stället fråga om att torgföra sina egna ståndpunkter och skjuta motståndarnas i sank eller kanske till och med om skön- respektive svartmålning av deltagande personer och partier.

Redaktionella tidningar är alltså den demokratiska plattform där vanliga medborgare har möjlighet att delta i det offentliga samtalet genom att till allmänheten framföra någorlunda ingående resonemang i debattartiklar och insändare. Utrymmet är dock begränsat, och särskilt i de större medierna är det viktigare vem som säger något än vad som sägs, med klar fördel för makthavare och kändisar som vill komma till tals. Den viktiga mångfalden av tidningar har som baksida att medborgarna läser olika tidningar. Därtill kommer att debatttexter i flera tidningar finns bakom betalvägg och att många invånare inte läser någon tidning alls. Ett inlägg i samhällsdebatten når därmed oftast bara en mindre del av befolkningen.

Det existerar alltså inte något gemensamt politiskt samtal som alla samhällsmedlemmar kan ta del av eller delta i. Till skillnad från andra länder finns inte heller möjlighet till folkinitiativ, där ett visst antal medborgare kan föra upp ett förslag på dagordningen och få det behandlat i riksdagen. Svårfunnen information från riksdag och regering gör det också vanskligt för medborgare att känna till och följa frågor som är under behandling och kanske leder till lagstiftning.

Den för den representativa demokratin grundläggande idén att väljare ska få sina uppfattningar kanaliserade via de fullmäktige-, riksdags- eller parlamentsledamöter som de valt fungerar knappast. Den starka partidominansen i det politiska systemet innebär att ledamöterna är partiernas ombud snarare än medborgarnas. Det demokratiskt anmärkningsvärda inträffar att medborgare tvingas föra en kamp mot sina egna

valda företrädare för att få gehör för sin vilja. Angelägna problem tas aldrig upp till behandling och får än mindre en lösning, eftersom politiker inte bedömer dem vara lönsamma att engagera sig i. Att själv bli aktiv i ett parti är en lång och trög väg som lockar allt färre. Den som väl lyckas inta ett mandat i en beslutande församling måste finna sig i att partiet vill kontrollera både hur ledamöterna röstar och vad de motionerar om.

Den allt överskuggande delen av alla beslut om vad som ska gälla i landet, i form av lagar och förordningar, föregås av en process som är okänd bland medborgarna i allmänhet och åtföljs inte av någon offentlig debatt. Endast ett litet antal frågor lyfts upp till ytan och blir en del av det politiska spelet, om någon med tillräckligt stort inflytande ser något att vinna på det. Mycket av det som behöver regleras och förändras för att riket ska fungera ombesörjs av tjänstemän i regeringskansliet, eventuellt i samråd med berörda sakintressen, under den mediala radarn. Annat tar form bland strategier på partikanslier och blir föremål för ko-handel med andra partier innan ett fullbordat faktum presenteras i ett taktiskt välavvägt utspel. Så har exempelvis såväl Januariavtal som Tidöavtal inhiberat den öppna demokratiska processen i en lång rad viktiga politiska frågor. Möjligen ännu mer graverande exempel är förändringar av grundlagen, som i många länder är föremål för både stor debatt och folkomröstning men i Sverige sker utan att de allra flesta medborgare ens känner till det, såsom den senaste stora revisionen av regeringsformen 2010. Man kan jämföra med hur arbetsgivare enligt medbestämmandelagen har informations- och förhandlingsskyldighet visavi arbetstagarna innan viktigare förändringar vidtas. Analogt borde det vara otänkbart att medborgarna ställs inför *fait accompli* i ett medie-utspel av de politiska makthavarna.

För att medborgarna ska bli maximalt delaktiga i folkstyret bör inrättas en stomme för den politiska processen i form av ett digitalt forum, kallat Riksforum, där det förs ett för hela landet gemensamt offentligt samtal dit alla samhällsmedlemmar är inbjudna. Här ska vem som helst, på lika villkor, kunna aktualisera samhällsproblem, föreslå lösningar och argumentera.

Utgångspunkt ska vara den demokratiska gemenskapens uppgift att

tillgodose det allmänna medborgarintresset, i motsats till att gynna särintressen, och samtalet ska bestå av konstruktiva lösningsförslag och saklig argumentation, inte bara tyckande och känslouttryck. Respekt för alla människor och frånvaro av personangrepp är grundförutsättningar. Enkelhet och tydlighet är ledstjärnor för framställningen, till gagn för både den som ska uttrycka sina tankar och den som ska ta del av dem. Den som deltar redovisar sin identitet och eventuella bindningar till särintressen.

Medborgarnas valda ombud i riksdagen och andra beslutande församlingar kan lyfta förslag från Riksforum in till processen i de offentliga organen, med möjlighet att gå hela vägen till att bli lag.

Man ska i Riksforum också kunna följa alla ärenden i riksdagen och motsvarande inom kommuner, regioner och Europeiska unionen. En given anledning till diskussion i Riksforum är förslag eller synpunkter som förs fram i olika steg i lagstiftningsprocessen, såsom kommittédirektiv, en utrednings kommittébetänkande, remissvar på detta, lagrådsremiss, proposition, motion, utskottsbetänkande och inlägg i riksdagens kammardebatt.

För att ytterligare råda bot på att partier och andra makthavare sätter den politiska dagordningen utifrån sina intressen och att därmed viktiga frågor riskerar att inte komma upp till behandling, kan riksdagsarbetet reformeras så att det årligen sker en förutsättningslös översyn av alla samhällsområden, vart och ett under en koncentrerad tid med riksdagsdebatt, motionsrätt och möjlighet för medborgarna att engagera sig genom Riksforum.

Inom Riksforum bör det även finnas möjlighet för medborgarna att ställa frågor till, och få svar från, de förtroendevalda i fullmäktige, riksdag och parlament, liknande de interpellationer och enkla frågor som riksdagsledamöter i dag kan ställa till statsråd.

Beslut om politikens huvudlinjer genom folkomröstning

Som den ultimata formen av demokrati framstår direktdemokrati, där de politiska besluten fattas av folket med allmän och lika rösträtt. Det låter sig göra i mindre sammanhang, där alla medborgare sätter sig in varje fråga, är samtidigt närvarande för överläggningar och tar ansvar för sina ställningstaganden som identifierbara individer. Svårare är det i en större samhällsgemenskap med mer omfattande verksamhet, även om en del tidigare oöverstigliga hinder kan hanteras med nutida informationsteknologi.

Inslag av direktdemokrati finns i många länder, varav Schweiz är det mest framträdande med sina frekventa folkomröstningar. Sverige är snarast motsatsen med sådana mycket sparsamt förekommande och numera inte heller något annat inslag av direktdemokrati. Fram till 1955 fick alla röstberättigade delta i de politiska besluten i små svenska kommuner. Där fanns inte någon fullmäktigeförsamling utan i stället samlades kommunmedlemmarna till kommunalstämma för att tillsammans argumentera och fatta beslut. Före år 2000 hade Sverige två typer av primärkommuner, förutom de ännu kvarvarande borgerliga även kyrkliga kommuner, och i mindre sådana förekom stämman i stället för fullmäktige, med fortsättning inom Svenska kyrkan till 2010.

När det är omöjligt för varje medborgare att ha fullständig information om alla beslutsärenden, när inte alla medborgare ryms för möte på samma torg och när de röstande i skydd av sin anonymitet lockas att välja mindre ansvarsfulla alternativ som att sänka skatten till noll, då påkallas inslag av representativ demokrati, där medborgarna låter sig företrädas av ombud som de väljer och utkräver ansvar av. Det innebär dock inte att medborgarna behöver ge upp all delaktighet i den politiska processen och i besluten om vad som ska gälla i landet.

I Sverige släpps medborgarna ogärna in i det politiska systemet annat än för att vart fjärde år överlämna sin medborgarmakt till partimakthavarna. Det sker genom att väljaren lägger sin röst på en parti-

designad paketlösning bestående av personer, ståndpunkter i otaliga sakfrågor och ett stort mått av ovisshet om hur väljarmandatet kommer att användas. Vad varje parti saluför är en politisk gris i en säck, vars innehåll omöjligen kan stämma överens med varje köparens preferenser i alla avseenden.

Det finns en stor outnyttjad möjlighet att låta folkets vilja komma till uttryck utöver de glesa och trubbiga valen till riksdag och fullmäktige. Nationella folkomröstningar har hållits endast sex gånger i Sverige, om rusdrycksförbud 1922, högertrafik 1955, tilläggspension 1957, kärnkraft 1980, medlemskap i EU 1994 och euro som valuta 2003. Någon folkomröstning om grundlagsändring, som regeringsformen reglerar särskilt, har aldrig ägt rum.

Representativ demokrati innebär att de valda ombuden får ett uppdrag att företräda medborgarna i politiska församlingar. Det stärker demokratin om medborgarna får konkretisera sina instruktioner till ombuden genom att besluta om politikens huvudlinjer i folkomröstningar. För att öka medborgarnas delaktighet och ansvarstagande i folkstyret bör sådana göras obligatoriska i grundläggande och principiellt betydelsefulla frågor. Folkomröstning bör också kunna påkallas genom medborgarinitiativ som stöds av ett visst antal medborgare.

Rättsenlighet och begriplighet

En demokratisk stat måste också vara en rättsstat. Det innebär en ordning där den offentliga maktutövningen sker genom allmängiltiga bestämmelser om vad som ska gälla i landet, det vill säga lagar som tillämpas lika på lika fall. Principen uttrycktes redan i medeltida landskapslagar som "Land skall med lag byggas" och uppträder i den nuvarande regeringsformens portalparagraf med formuleringen "Den offentliga makten utövas under lagarna". Den engelska termen är *rule of law*, som också översätts med lagstyre. Legalitetsprincipen har en liknande innebörd och avser att offentliga organ bara får vidta åtgärder som har stöd i lag. I samma anda innebär konstitutionalism att makten i en stat är reglerad i en grundlag eller liknande, till skillnad från exempelvis oreglerade former av envælde eller absolut monarki.

I en rättsstat, där makten utövas rättsenligt genom lagstyre och rättsordningen skyddar individen mot övergrepp från staten och andra individer, råder rättssäkerhet och rättstrygghet för samhällsmedlemmarna. Fastställda regler som gäller lika för alla syftar till att förhindra godtycke i maktutövningen och garantera allas likhet inför lagen. Ingen tillåts stå ovanför eller utanför lagen.

Till rättsstatsidealet hör att lagarna stiftas politiskt – i en demokrati av medborgarna eller oftast deras valda ombud – och tillämpas sakligt och opartiskt av självständiga förvaltningsmyndigheter och domstolar, med lagen som enda förbindelselänk till den politiska makten.

Med lagstyrets funktion att skydda den enskilde mot den mäktiga staten och dess eventuellt maktfullkomliga och korrumperade politiker och tjänstemän följer att rättsstatens principer också brukar omfatta krav på öppenhet i såväl muntliga som skriftliga förfaranden vid myndigheterna samt garantier för att upprätthålla rättssäkerheten, exempelvis genom möjlighet att överklaga och förekomst av andra kontrollmekanismer. En rättsstat förutsätter i princip inte demokrati, men båda dessa har som en gemensam utgångspunkt individernas likställdhet, och vanligen inkluderas även grundläggande fri- och rättigheter i rättsstatsbegreppet.

Rättsstatens funktionsuppdelning på lagstiftning och rättstillämpning framhävs särskilt i statsskick präglade av maktdelning, exempelvis den klassiska separationen av verkställande, lagstiftande och dömande makt. Den är framträdande i flera länder, med USA som ett av de tydligaste fallen, medan Sverige sedan parlamentarismens införande i stället präglas av folksuveränitetsprincipen med den politiska makten koncentrerad till det parti eller de partier som behärskar såväl riksdagen som regeringen. Samtidigt har Sverige, förutom relativt självständiga domstolar, en karaktäristisk tudelning av statsförvaltningen mellan å ena sidan regeringskansliet med dess departement och å den andra självständiga förvaltningsmyndigheter. Sverige, tillsammans med Finland, utskiljer sig också internationellt med tydligt förbud mot ministerstyre och mot att regeringen bestämmer hur myndigheter ska besluta i enskilda ärenden.

En av rättsstatens grundpelare är förutsebarhet, det vill säga att medborgarna på förhand ska veta vad som gäller enligt lag för att kunna följa den. Det kräver dels tydliga och begripliga lagar, dels att lagar inte stiftas med tillbakaverkande kraft, så kallad retroaktiv lagstiftning, varmed man exempelvis skulle kunna bli straffad för en handling som inte var straffbar när den ägde rum. I en demokrati är lagar inte bara tekniska redskap för statens maktutövning utan de förväntas också ge möjlighet för medborgarna att förstå vad som i demokratisk ordning beslutats gälla i samhället.

En medborgare som vänder sig till lagtexten för att förstå vad som gäller för en viss situation blir inte sällan besviken. För att närma sig ett svar kan behövas tillgång till både förarbeten till lagstiftningen och domar som visar hur rättspraxis utbildats. Till svårigheten att få klart besked kan ha bidragit att lagstiftarna av politiska skäl byggt in otydlighet i regleringen, exempelvis för att kunna samla en majoritet för att få en lag antagen. Det medför både osäkerhet för medborgare som ska efterleva lagen och att makt förskjuts från de folkvalda i riksdagen till domstolarna, som får ta över normgivningen där politikerna stannat. Oklarheter finns också i författningar på lägre nivå, såsom regeringens förordningar och myndigheters föreskrifter. Bland annat förekommer oprecisa regleringar med stort inslag av målangivelser, exempelvis på skol-

området. Rättssäkerheten är uppenbart hotad om eleverna av kurs- och ämnesplaner och dessas betygskriterier inte kan få en tydlig uppfattning om vad de ska kunna för att få ett visst betyg.

Den offentliga maktutövningen genom budskap i författningar samsas också med andra styrinstrument, såsom budgetanslag och tjänstetillsättningar. Rättstillämpning är inte givet den överordnade metoden inom alla delar av den offentliga verksamheten. Så dyker emellanåt i kommuner upp hemsnickrade lösningar som lokalpolitiker funnit både smidigare och billigare än det byråkratiska omak som följer av diverse lagregleringar. På annat håll avstår en myndighet från att tillämpa lag med hänvisning till otillräckliga resurser, till exempel polisens bortprioritering av betydande mängder anmälningar från brottsoffer.

Att slå vakt om demokratin fordrar att också rättsstatens principer värnas. För att upprätthålla allmänhetens respekt för lagstyrets primat krävs dels att riksdagen och övriga normgivare vinnlägger sig om tydliga författningar som är begripliga för medborgarna, dels att lagarna verkligen tillämpas av myndigheterna och att dessa ges förutsättningar att göra det. Väl fungerande lagar är till gagn för såväl demokrati som rättssäkerhet och effektivitet genom att det som utifrån folkviljan beslutats gälla blir förverkligat träffsäkert och med alla berörda likvärdigt behandlade.

Avskaffa kommuner och regioner och renodla staten

Hur bör den offentligt finansierade verksamheten i Sverige organiseras? Den har till uppgift att rättssäkert, likvärdigt och effektivt genomföra vad ytterst riksdag och regering har beslutat i demokratisk ordning. Enkelhet, tydlighet och transparens framstår som ideal, inte minst för möjligheten att granska och utkräva ansvar.

Mest renodlat vore att forma allt det allmänna som ett traditionellt företag: under en högsta chef en linjeorganisation med en avdelning för varje verksamhetsgren och tydliga order- och ansvarsvägar. Sådan blev också grundmodellen för det kungliga statsbygget, som dock under århundradena har modifierats av bland annat krav på medinflytande, maktindelning och rättssäkerhet. Exempelvis har tillkommit ett riksråd som utvecklats till dagens regering, en riksdag, självständighet för domstolarna, tudelning mellan regeringen och förvaltningsmyndigheterna, förbud mot ministerstyre samt kontrollorgan underställda riksdagen. Till detta har lagts en vildvuxen kommunal organisation och omfattande privatiseringar. Sammantaget har historien frambringat en svåröverblickbar och trögstyrd skattebetald sektor. Om staten Sverige bildats i dag skulle den helt klart inte ha organiserats så som nu är fallet.

Som statens "avdelningschefer" under kungen etablerades under vasatiden de fem höga riksämbetsmännen i riksrådet, var och en chef för ett kollegium: riksdrots (rättsväsendet), riksmarsk (krigsmakten till lands), riksamiral, rikskansler (kungliga kansliet och utrikes ärenden) och riksskattmästare. Därutöver var ärkebiskopen främste företrädare för den statliga kyrkan. Under karolinska enväldet avskildes den operativa ledningen av statens verksamhet från riksrådet och varje kollegium fick som chef en president, föregångare till ett ämbetsverks generaldirektör. Efter att riksråd avvecklats och 1809 efterföljts av statsråd inrättades 1840 sju statsdepartement under ledning av vardera en minister i regeringen: justitie-, utrikes-, lantförsvars-, sjöförsvars-, civil- (näringsliv, infrastruktur, regional och lokal förvaltning), finans- samt ecklesi-

astikdepartementet (kyrka, utbildning, vård). Antalet departement har sedan utökats, först med jordbruksdepartementet år 1900, och departementsindelningen har ändrats åtskilliga gånger.

Den nutida förvaltningen är byggd på en grund av fyra medeltida element, som Gustav Vasa och hans efterföljare exploaterade för sin maktutövning: krigsmakten, fogdeväsendet, tingen och kyrkan, med militärer, ämbetsmän, domare respektive präster som kungens förtroendemän. Geografiskt organiserades staten främst efter de urgamla enheterna landskap, härad och socken, varutöver staden var en privilegierad parallell till landsbygdens härad. Från det kungliga kansliet, senare regeringskansliet, har avknoppats specialiserade ämbetsverk, fogdarna på de kungliga slotten lever kvar som landshövdingar i spetsen för länsstyrelser, och av menigheternas ting har blivit statliga domstolar. Kommunerna har sitt ursprung i kyrkans socknar, som 1863 delades i en kyrklig och en borgerlig kommun, samtidigt som även en större kommuntyp, landsting, infördes.

Merparten av den offentliga verksamhetens expansion har skett inom de båda sistnämnda, det vill säga dagens kommuner och regioner. I en tid av bristfälliga kommunikationer och låg utbildningsnivå var det inte enkelt att bygga upp landsomfattande statliga myndigheter med anställda ämbetsmän för alla nya förvaltningsuppgifter. Lösningen blev att låta lokalsamhällena själva ansvara för att med kommunalskatt bekosta och med huvudsakligen lekmän utföra det som staten bestämt. De ursprungliga skälen till att bedriva statligt beslutade verksamheter i form av kommuner och regioner är sedan länge inaktuella. Att modellen ändå lever kvar beror inte minst på alla de politikeruppdrag som skulle försvinna om den ersattes med en professionell statlig förvaltning. Samtidigt har det blivit allt svårare att rekrytera medborgare till förtroendeposter.

Det framstår som slumpartat vilken huvudmanform olika verksamheter har. Om det exempelvis inträffar en svår olycka rycker kommunens räddningstjänst och statens polis ut, medan den som blivit skadad förs till regionens sjukhus. Om personen avlider inträder en privat begravningsbyrå och Svenska kyrkan svarar för gravplats, oavsett vederbörandes trosuppfattning eller avsaknad av sådan. Sjukvården faller

på regionerna men äldreomsorgen på kommunerna. Polisen var kommunal fram till 1965. Från kyrkan flyttades skolan slutgiltigt på 1950-talet och folkbokföringen 1991. Fram till 1990-talet drev staten hotell och restauranger. I dag är många kommuner för små för att bedriva egen räddningstjänst och har därför gått samman i kommunalförbund. Ineffektivitet i den offentliga driften har öppnat för att laborera med privat utförande. Till skillnad från vad som nu gäller för skolor tillåts dock inte att domstolar drivs av riskkapitalister, polisen av religiösa samfund eller försvaret av konkurrerande företag som varje medborgare erbjuds välja bland för att upprätthålla sin del av freden.

Det finns anledning att påminna sig om den avgörande skillnaden mellan privat och offentligt, även benämnt enskilt respektive allmänt eller gemensamt. I grunden ankommer det på varje vuxen individ att försörja sig själv. Därutöver kan människor gå ihop i en samhällsgemenskap för att åstadkomma sådant som de inte klarar bättre på egen hand, till exempel fredliga relationer med omvärlden, inre ordning och skydd, möjlighet för alla att försörja sig, vård och stöd till dem som behöver, infrastruktur och utbildning. En underförstådd utgångspunkt är att det som beslutas och finansieras offentligt, det vill säga av staten inklusive regioner och kommuner, också genomförs i offentlig regi.

Enligt såväl konservativt som kommunistiskt och socialistiskt synsätt är staten det primära och undersåten eller medborgaren det sekundära, medan det omvända gäller för liberaler. Såväl monarken som partidiktatorn förfogar över staten, och befolkningen lever på härskarens nåd. Det långa socialdemokratiska maktinnehavet i Sverige med en kraftig expansion av den offentliga sektorn, av sina belackare kallad den ofantliga, föranledde de borgerliga partierna att propagera för minskad omfattning och sänkta skatter. Efter att icke-socialistiska regeringar börjat alternera vid makten förbyttes dock volymkritiken i en massiv privatisering av statlig, regional och kommunal verksamhet – med bibehållen offentlig finansiering. Det innebar såväl ett radikalt avsteg från den demokratimotiverade rågången mellan enskilt och allmänt som en återgång till en monarkiliknande utdelning av privilegier för att utföra offentliga uppgifter. Den offentliga sektorn tillåts vara stor för att förse näringslivsologipol med skattepengar och samtidigt kommunala och regionala

partipolitiker med befattningar för välarvoderad maktutövning.

Privatiseringen av den svenska staten har varit omfattande. Redan under medeltiden förekom att delar av riket förlänades som hertigdömen till kungens nära släktingar och som län till medlemmar av högfrälset. Från vasatiden tillkom livgeding, grevskap, friherrskap och mindre förlänningar i form av socknar och gårdar. Till och med hela statsbildningen i en monarki framstår som en privategendom, skapad eller erövrade av en självhärskare och gjord ärftlig bland hans ättlingar. Med konstitutionalism och demokratisering har den offentliga och allmänna karaktären tilltagit i riktning mot en av medborgarna gemensamt ägd stat. Samtidigt har även riksdagen, som växt fram som en motvikt till kungamakten, genomgått privatiseringar. Det gäller ständsriksdagens alla fyra kamrar. Ridderskapet och adeln är sedan 2003 en privat förening med adelsmötet som beslutande församling. Prästeståndet har kyrkomötet som efterföljare i den sedan år 2000 från staten avsondrade Svenska kyrkan. Borgarståndets ledamöter representerade rikets städer, vilka 1971 ersattes med kommuner som i dag företräds av den mäktiga men privaträttsliga ideella föreningen Sveriges kommuner och regioner med en kongress som högsta beslutande organ. Bondeståndets kammare var den enda någorlunda folkvalda och kan ses som närmaste föregångare till tvåkammarriksdagens andra kammare och dagens enkammarriksdag, som helt behärskas av de privata föreningar som partierna är. Efter den nya regeringsformens ikraftträdande 1975, då kungen fråntogs all delaktighet i rikets styrelse, har kungahuset och dess hov alltmer framträtt som en korporation av privat karaktär vid sidan av staten eller som en stat för sig, där demokratins och rättsstatens principer inte gäller på samma sätt som i övriga Sverige, exempelvis avseende beslutsfattande, domstolsprövning, konstitutionell kontroll, offentlighet, mänskliga fri- och rättigheter och alla människors lika värde och likhet inför lagen. En stor överföring av verksamheter från offentlig till privat regi tog sin början på 1980-talet med utförsäljning av statliga företag, och från 1990-talet har betydande delar av vård, omsorg och skola flyttat från regioner och kommuner till privata utförare betalda med allmänna medel. Till detta kommer offentliga organs omfattande upphandling av privata varor och tjänster.

Kritik mot offentligfinansierad verksamhet i såväl kommunal och regional som privat regi, rörande exempelvis låga skolresultat, långa värdköer och vinstuttag från välfärdsföretag, har under 2000-talet lett till tilltagande krav på förstatligande. Undermålighet i hur det allmänna löser sina uppgifter tillskrivs också brister i ledning, styrning och samordning när flera aktörer – statliga, regionala, kommunala och privata – ska vara involverade, såsom i krissituationer.

Uppsättningen statliga myndigheter är en heterogen massa av verk, länsstyrelser, kollegier, ombudsmän, inspektioner, institut, anstalter, centra, nämnder, råd, styrelser, ämbeten, kanslier, kontor, sekretariat, beredningar, kommissioner, delegationer, nationella samordnare, fonder, museer, högskolor, domstolar och på andra sätt benämnda myndigheter, vartill kommer statligt ägda bolag med mera. Att myndigheter har till uppgift att tjäna medborgarna och med respekt för dessa bör ges informativa namn, utan behov av förkortning, synes med enstaka undantag ha gått riksdag och regering förbi i namngivningen. I motsats till föredömliga Skatteverket står svårbegripliga benämningar såsom IVO, MSB och Vinnova, som vid första anblicken inte ens klart framstår som myndigheter. Hellre kunde de heta Vårdinspektionen, Skyddsverket respektive Innovationsverket. Alla olika delar av en myndighets verksamhet kan omöjligt framskynta i namnet, och inget vore vunnit om det koncisa myndighetsnamnet komplicerades till Skatte-, avgifts- och folkbokföringsverket, SAFV.

Det finns tveklöst anledning att rensa i såväl namngivningen som den talrika uppsättningen av statliga myndigheter. Men den offentliga förvaltningens största problem är förknippade med kommuner och regioner.

Kommunal och regional självstyrelse och beskattningsrätt, som framhållits som en av den svenska demokratins grundpelare, är en illusion och innebär i praktiken skyldighet att utföra statligt beslutade uppgifter och skyldighet att betala för det genom att beskatta invånarna. Samtidigt präglas verksamheten av brister i demokrati, rättssäkerhet, likvärdighet, effektivitet, styrning och finansiering.

Varför leds försvaret, polisen, tullen och skatteväsendet av professionella men räddningstjänsten, äldreomsorgen och skolan av lekmän i

form av lokalpolitiker? Om det finns ett demokratiskäl återstår att förklara varför det inte gäller alla verksamheter och varför politiker inte behövs i de tre sistnämnda om de bedrivs i privat regi.

Den demokratiska idealbilden av förtroendevalda som har personlig kontakt med sina väljare och agerar som deras ombud hör till historien och är ersatt av ett oligopol av partier som det är svårt att se skillnad mellan och som snarast står i gemensam motsatsställning till medborgarna. Den kommunala och regionala demokratin fungerar dåligt för medborgarnas påverkan såväl som ansvarsutkrävande. Att kommun- och regionpolitiker deltar i genomförandet av vad som beslutats politiskt på nationell nivå kan dessutom komma på kollisionkurs med både demokratins och rättsstatens principer. Det innebär dels en politisk omprövning av vad som redan reglerats i lag, dels att den för rättstillämpningen fundamentala åtskillnaden mellan politiker och tjänstemän suddas ut. Organisatorisk vaghet finns både i relationen mellan nämnd och förvaltning och mellan kommun- respektive regionstyrelsen och facknämnder, med konsekvenser även för hur effektivt verksamheten kan ledas och genomföras. Till detta kommer att kommun- och regionrevisorer själva är politiker och knappast opartiskt kan granska sina kolleger. Ytterligare oklarhet mellan roller följer av att politiker även är arbetsgivare för väljare.

Ett symboltyngt exempel på kommunal kompromiss med rättsstaten är att några av landets kommuner självsvåldigt kallar sig för det förment finare stad, trots att det saknas lagstöd för annat än att de är bara kommuner och jämställda med alla andra sådana. Rangskillnaden mellan rikets kommunala enheter – de olika kommuntyperna stad, köping och landskommun samt de inte självständiga formerna municipalsamhälle och municipalköping – avskaffades i och med att en ny kommunallag trädde i kraft med ingången av 1971. Rätten att kalla sig stad följde av uttryckligt givna stadsprivilegier, som inte längre finns. Trots detta betraktar sig i dag 14 kommuner som stad, nämligen de tre storstadskommunerna och i övrigt, med ett undantag, kommuner i deras närhet: Stockholm med Lidingö, Solna, Sundbyberg, Vaxholm och Västerås, Göteborg med Borås, Mölndal och Trollhättan, Malmö med Landskrona och Helsingborg samt därutöver Haparanda. Av dessa är det bara de

fyra första och den sistnämnda där hela kommunen någonsin haft stadsprivilegier, varmed de övriga inte ens kan åberopa något slags sedvane-rätt för att uppträda som stad. Ett annat uttryck för kommunal fåfänga är att vissa kommuner, likaledes utan laglig grund, har tilldelat en av sina politiker titeln borgmästare, oftast kommunfullmäktiges ordförande och i annat fall kommunstyrelsens ordförande. När riktiga borgmästare existerade var de ämbetsmän utnämnda av regeringen, och deras funktion av domare och statens ombud i staden står i full kontrast till de i stället av kommunmedlemmarna valda politiker som nu försetts med titeln. I synnerhet gäller det ordföranden i fullmäktige, den folkrepresentation som är statsmaktens motpol i kommunen.

Politikers möjlighet, kanske till och med benägenhet, att använda offentliga medel till prestigeprojekt eller reformer som kan generera väljarstöd riskerar omotiverad expansion av verksamheten och större skatteuttag än nödvändigt.

Dysfunktionell är inte minst finansieringen av kommunal och regional verksamhet. Den egna beskattningen är i mångt en fiktion. Ett komplext system för kommunalekonomisk utjämning tar från rika kommuner och regioner för att ge till andra som är fattigare. För att få uppgifter utförda tillför även staten stora summor, inte minst som generella bidrag med låg träffsäkerhet. Trots all intervention är det stora skillnader i den service som invånarna i olika kommuner får, bland annat mellan glesbygd och storstad. Likvärdighet och rättssäkerhet kan också äventyras av att politiker på skilda håll i landet fattar olika beslut om rättigheter för medborgarna.

Att 290 kommuner respektive 21 regioner ska finna var sin lösning på en stor mängd problem som i grunden är desamma för alla, är uppenbart ineffektivt. Samtidigt är samverkansorganisationen Sveriges kommuner och regioner demokratiskt problematisk genom att den har stor makt över medlemmarnas verksamhetsområden men är en privaträttslig förening som inte granskas på samma sätt som myndigheter.

Det är hög tid att avskaffa kommunerna, regionerna och även länsstyrelserna, som är ett slags restmyndigheter som synes leva kvar för att de tillhandahåller reträttposter som landshövding för avdankade politiker.

I stället bör en modern förvaltning byggas utifrån funktionen – inte traditionen – med en enkel och tydlig organisation som lever upp till krav på demokrati, rättssäkerhet, likvärdighet, effektivitet och ansvarsutkrävande.

Riksdagen stiftar lag om vad som ska gälla i landet, lika för alla. Processen fram till riksdagens beslut kan göras mer demokratisk genom att alla medborgare ges möjlighet att delta på lika villkor med förslag och argument.

För att verkställa det som riksdagen beslutar kan inrättas ett rikstäckande verk för varje verksamhetsområde. Sju nya sådana skulle överta nästan all verksamhet från kommuner och regioner: Vårdverket (vård, äldreomsorg), Förbindelseverket (kollektivtrafik), Utbildningsverket (skola, bibliotek, fritidsverksamhet), Stödverket (socialtjänst, försörjningsstöd, socialförsäkring, arbetsförmedling, studiestöd, pension, konsumentvägledning, integration), Skyddsverket (räddningstjänst, krisberedskap, civilförsvar, miljöskydd), Markverket (fastighetsbildning, bygglöv) och Husverket (offentligt ägda bostäder och lokaler).

För två av statens allra mest fundamentala funktioner, att bevara den yttre och inre friden, har redan två riksomfattande myndigheter etablerats och deras namn kan modifieras till Försvarsverket respektive Polisverket. I andra delar av den statliga organisationen kan beslätade sakområden föras samman i ett gemensamt verk för ett bättre helhetsperspektiv, exempelvis Minnesverket med samlat ansvar för kulturminnen, museer, arkiv och nationalbibliotek.

Inom verken ska verksamheten utföras av opartiska tjänstemän som bör ges stort professionellt friutrymme under ansvar i tydligt avgränsade resultatenheter. Alla tjänster tillsätts på saklig grund efter offentlig utlysning med tydlig kravspecifikation.

En ny och funktionell geografisk indelning av riket på två nivåer genomförs. Den ska gälla enhetligt för alla verk och är avgörande för en effektiv samverkan mellan dessa. Med återanvändning av gamla benämningar kallas de nyformade territorierna landskapsområde respektive häradsområde, i kontrast till det feodala län och de språkfrämmande region och kommun.

Den indelning i län som funnits sedan 1600-talet och som baserats på

de medeltida landskapen stämmer inte överens med det moderna samhällets geografi. I Göteborgs och Malmös omland har de gamla enheterna ersatts, med Västra Götalands respektive Skåne län. För resten av riket har flera statliga utredningar under lång tid utan framgång försökt att finna nya lösningar.

En ändamålsenlig ny indelning av Sverige skulle kunna bestå av sju näringsgeografiskt betingade landskapsområden med så långt möjligt en sammanhållande historisk identitet och orienterade mot var sin naturlig centralort, oberoende av nuvarande länsgränser, i en kompromiss mellan folkmängd och yta, där var och en får en bit av rikets kust med innanförliggande land:

1. *Svealand* (Stockholm): Mälardalens landskap inklusive Närke samt Gotland

2. *Västgötaland* (Göteborg): nuvarande regionen utvidgas med Värmland (som förr räknades till Göta rike) och norra Halland (detta landskap var redan under 1200- och 1300-talen uppdelat på Nörrehalland och Sönderhalland)

3. *Skåneland* (Malmö): resten av de forna östdanska provinserna (Skåne, Blekinge och södra Halland) och delar av södra Småland

4. *Östgötaland* (Linköping): den östgötska så kallade fjärde storstadsregionen och huvuddelen av Småland

5. *Dalaland* (Gävle): Gästrikland, Hälsingland och Dalarna

6. *Medelland* (Sundsvall): Medelpad, Ångermanland, Härjedalen och Jämtland

7. *Bottenland* (Umeå): Västerbottens län och Norrbottens län

De fyra första har även historisk identitet kring medeltida kulturcentra: biskopssätena Uppsala-Västerås-Strängnäs, Skara, Lund respektive Linköping; stiftet i sin tidigmedeltida utbredning sammanfaller väl med de föreslagna enheterna. Dessa ansluter också till de forna universitetsregionerna. Norr om Dalälven räcker invånarantalet inte till landskapsområden av jämförbar storlek men med mer än hälften av landets areal är det påkallat med tre där. De båda nordligaste motsvarar Härnösands respektive Luleå stift. Var och en av de sju landsdelarna kan också samlas kring en dialektidentitet. Gotland har förvisso historiska band till Östgötaland men numera bäst kommunikationer med Svealand. Land-

skapsområdenas exakta avgränsning bestäms av de häradsområden som kommer att ingå.

Namnen är viktiga och bör vara korta med förankring i geografi och historia. Med förebild i de gamla landskapen, som under medeltiden konstituerade förbundsstaten Sverige, är efterleden land passande.

Som alla gemenskaper behöver landskapsområdena inte bara namn utan även visuella kännetecken, som en ny geografisk identitet hos invånarna kan knytas till. I Norden finns den unika traditionen av bildsymboler för statsbildningar och regioner i form av korsflaggor, till och med den gul-röda för hela Norden. Med Dannebrogen som förebild har det ena området efter det andra skaffat sig en sådan som tecken på sin identitet och som förebud om självbestämmande. Av svenska regioner var Skåneland först ut med sin röd-gula. Under senare delen av 1900-talet kom korsflaggor i bruk för i tur och ordning Götaland öster om Vättern (gul-blå), Norrland (vit-blå-gul) samt Västra Götaland (gul-blå-vit). En svart-gul flagga lanserades för Härjedalen och en blå-röd-gul för Hälsingland, och dessa skulle kunna komma till användning för Medel-land respektive Dalaland, medan Norrlands tas i anspråk för Bottenland och de två övriga självfallet för Öst- respektive Västgötaland. Svealands flagga blir förslagsvis den svenska med tillägg av ett blått innerkors.

Häradsområdena som efterföljare till kommunerna formeras kring en för befolkningen naturlig centralort och oberoende av tidigare kommun- och även sockengränser.

I varje häradsområde inrättas en samfällighet, kallad härad, som omfattar alla invånare och har till uppgift att svara för fysisk planering och sköta gemensamma anordningar inom området, såsom gator, parker, vatten, avlopp, avfall, miljövård och begravningsplatser. I direkta personval väljs ett häradsting som beslutande organ och en häradsförestandare som ledare för häradets verksamhet.

Tillämpning av den lagstiftning som reglerar de statliga verkens uppdrag garanterar likvärdighet i hela landet. I lämplighetsfrågor som berör befolkningen i ett område, exempelvis var en skola ska byggas eller busslinje dras, ska samråd ske med häradet och så långt möjligt dess önskemål infrias. Häradstinget formerar sig i utskott efter de olika verken och har också en kontrollerande funktion gentemot dessa för att se

till att deras verksamhet kommer medborgarna till del enligt vad riksdagen beslutat. För behandling av frågor på landskapsnivå väljer häradstingen bland sina ledamöter ett landskapsting och häradsföreståndarna inom sin krets en landskapsföreståndare.

Den generella kontrollen av all offentlig verksamhet förstärks genom inrättande av Rikskontrollen och kontrollombud (därom närmare längre fram).

All skatt blir statlig. Därmed effektiviseras den ekonomiska styrningen av den offentliga sektorn. Det får kosta olika runtom i landet att ge alla medborgare likvärdig service. Inkomstskatten kan göras progressiv i sin helhet och därmed bli ett mer träffsäkert finanspolitiskt instrument.

Tjänst på sakliga meriter

Ett uttryck för den demokratiska rättsstatens åtskillnad mellan att stifta och att tillämpa lag är att de två funktionerna utövas av separata kategorier av personer: medborgarnas politiskt valda ombud i den lagstiftande församlingen respektive opartiska tjänstemän, som i fri konkurrens anställts på saklig grund utifrån kompetens för uppdraget, i myndigheter. Politiker ska inte befatta sig med enskilda fall utan reglera generellt vad som ska gälla, och tjänstemän ska inte ompröva utan verkställa det som slagits fast i demokratisk ordning.

Sverige avviker på flera sätt från idealet. Som ett arv från kungamakten innehar regeringen utnämningmakten, det vill säga privilegiet att tillsätta högre befattningar inom staten. Det innebär att chefstjänster i myndigheter som är betydelsefulla för att genomföra regeringens politik kan gå till partiljala personer och att prestigefyllda och välbetalda poster som ambassadör, landshövding eller generaldirektör tilldelas avdankade politiker som belöning för lång och trogen tjänst, som plåster på sårn eller som reträttpost i stället för en position där personen inte längre är önskvärd. Olika former av nepotism, såsom när en chef anställer en vän eller släkting, förekommer på alla nivåer inom staten, regionerna och kommunerna. Regelverket för utlysning och tillsättning av offentliga tjänster är påtagligt bristfälligt, särskilt när det gäller kommuner och regioner. I dessa båda delar av den allmänna sektorn är formerna för anställning nästan lika fria som i det privata näringslivet. Dessutom är rågången mellan politiker och tjänstemän otydlig i en tradition från den tid då förvaltningsuppgifter där till stor del utfördes av förtroendevalda lekmän.

Det är uppenbart demokratiskt betänkligt att exempelvis de båda statsbärande partierna S och M har använt sin makt i regeringsställning till att ge sin respektive kortvariga och borttvingade partiordförande ett statligt toppjobb, som professionella ämbetsmän inte ens kunnat söka: Håkan Juholt som ambassadör och Anna Kinberg Batra som landshövding.

Det är angeläget att alla slag av nepotism och politiska utnämningar

elimineras. För att säkerställa att varje statlig, regional och kommunal tjänst kan sökas av alla intresserade och sedan tillsätts med den som är bäst skickad, behöver Sverige en grundlagsfäst ordning med högt ställda krav på öppen, saklig och opartisk tillsättning av alla offentliga tjänster utifrån relevanta meriter. Erforderliga tjänster inrättas utifrån respektive myndighets lagförankrade uppdrag, arbetsuppgifter preciseras, kvalifikationskrav för innehavarna uppställs, tjänsterna utlyses offentligt och med lagstadgad tillräcklig ansökningstid, de sökandes meriter prövas objektivt och på varje tjänst anställs den som bäst motsvarar kraven, allt under full insyn. Självklart och tekniskt enkelt är att information om alla ledigförklarade offentliga tjänster ska finnas lätt tillgänglig digitalt på ett och samma ställe.

Regeringens utnämningssmakt bör avskaffas för att öka myndigheternas självständighet i rättsstatens och maktindelningens anda. I stället inrättas Rikstillsättningen, som leds av fem från den politiska makten oberoende rikstillsättare. De utses av medborgarna i direkta personval, där alla får kandidera utom de som under de senaste två mandatperioderna innehaft något politiskt uppdrag. De fem som får flest röster blir valda.

Personligt ansvar och tydliga uppdrag

Den som anställs för att utföra vissa arbetsuppgifter och får lön för det ska givetvis fullgöra de skyldigheter som hör till tjänsten. Det är en självklarhet som följer av både anständighet och avtalsrätt. Om det är fråga om en offentlig tjänst inskräps angelägenheten genom att det är statsmakt överordnad enskilda medborgare som utövas, det är lag som ska tillämpas, det är demokratiskt fattade beslut som ska genomföras, det är rättigheter och skyldigheter som ska förverkligas och det är medborgarna som genom tvingande skatt betalar.

En avgörande komponent i en demokratisk rättsstat är därmed att var och en som arbetar i offentlig beslutad och finansierad verksamhet är personligt ansvarig för att inte missbruka sina befogenheter, försumma arbetsuppgifter, förslösa allmänna resurser eller på annat sätt begå fel i tjänsteutövningen. Det gäller att varken över- eller underskrida det man är anställd för utan att utföra det man ska, rättsenligt och effektivt.

Till och med 1975 fanns i Sverige ett vidsträckt ämbetsmannansvar med kännbara konsekvenser för den som bröt mot regelverket. För att minska skillnaderna mellan den offentliga och privata sektorns arbetsvillkor infördes 1976 i stället en betydligt mer begränsad lagstiftning om myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning. Genom en viss lagskärpning ersattes dessa 1989 med brottet tjänstefel (20 kap 1 § brottsbalken): "Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet vid myndighetsutövning genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften skall dömas för tjänstefel till böter eller fängelse i högst två år. Om gärningen med hänsyn till gärningsmannens befogenheter eller uppgiftens samband med myndighetsutövningen i övrigt eller till andra omständigheter är att anse som ringa, skall inte dömas till ansvar." Grovt tjänstefel kan ge upp till sex års fängelse. Härutöver finns också brott mot tystnadsplikten, liksom brott som kan begås även utanför den offentliga sektorn, såsom tagande och givande av muta, bestickning, bedrägeri, förskingring och trolöshet mot huvudman.

Straffansvaret för tjänstefel har alltså en begränsning till den mindre del av all offentlig verksamhet som är myndighetsutövning, det vill säga

beslut eller andra åtgärder riktade mot en enskild, som då befinner sig i en beroendeställning till det allmänna. Rättspraxis för tjänstefel framstår som restriktiv med mycket få åtal och fällande domar. Samtidigt framträder genom mediernas kontinuerliga granskning och rapportering frekvent olika typer av missförhållanden i offentlig verksamhet. Till Riksdagens ombudsmän, vanligen omtalade som Justitieombudsmannen eller JO, inkommer varje år över 10 000 anmälningar om brister i hur statliga och kommunala myndigheter sköter sina uppdrag. Endast 500 av dem resulterar i kritik från JO, vilket i och för sig inte är ett försumbart antal, men i praktiken inget fall leder ens till åtal.

Det förefaller vara i stort sett riskfritt för offentligt anställda i Sverige att begå fel i tjänsten. Det kan till och med visa sig vara lönsamt, om man tillhör det inte obetydliga antal chefer och underställda tjänstemän som varje år köpts ut av sin offentliga arbetsgivare – eller befodrads snett uppåt – efter att ha agerat på ett inte förväntat sätt.

Utifrån kraven på demokrati, rättssäkerhet och effektivitet i den offentliga verksamheten är det skäligt att alla som har en anställning eller förtroendepost i stat, region, kommun eller annan skattefinansierad verksamhet har ett fullt straffrättsligt ansvar för hur han eller hon utför sitt uppdrag, oavsett om det gäller myndighetsutövning eller inte. Förutom att bättre skydda medborgarna och det allmänna mot missbruk av offentliga befogenheter och resurser skulle ett skärpt ansvar kunna öka medborgarnas förtroende för verksamheten, främja effektiviteten i styrningen av den och stärka tjänstemännen gentemot otillbörlig politisk påtryckning.

Den offentliga verksamhetens ökade omfattning och komplexitet, med en rad andra aktionsformer vid sidan av rättstillämpning, har inte minskat angelägenheten av att varje befattningshavare har ett personligt ansvar för hur uppdraget utförs. Äldre tiders tydligt inrättade tjänster, inplacerade i en strikt hierarkisk organisation, motsvaras i dag av större flyktighet med både otydligare uppdrag och inte alltid entydiga vägar för order och rapportering. Inte sällan hörs tal om "delat" eller "gemensamt" ansvar, särskilt i situationer där något blivit fel eller den verkliga ansvarige inte lyckats leverera.

Ett kraftfullare och ändamålsenligare personligt ansvar för den som

har att utföra offentliga uppgifter, kallat riksstjänsteansvar, bör införas. Att avvika från vad som gäller för tjänsten ska kunna få konsekvenser i form av straff, avsked och skadestånd till det allmänna och enskilda som blivit drabbade. Den felande kanske också kunde avkrävas att offentligt be både direkt berörda och sina yttersta uppdragsgivare, det vill säga medborgarna, om ursäkt.

För den som ska ta ansvar och varifrån ansvar ska utkrävas är det avgörande att få tillräckliga förutsättningar för att göra rätt. Varje offentlig tjänst måste vara tydligt definierad. Det ska framgå vad innehavaren ska åstadkomma och under vilka omständigheter. Uppdrag och befogenheter ska gå att härleda i författningar obrutet till den högsta konstitutionella nivån. Tjänsten inplaceras organisatoriskt med en likaledes obruten linje av steg för steg överordnade ansvariga upp till myndighetens chef.

God utbildning är centralt för att befattningshavare ska lyckas. Som obligatorium för alla som är verksamma i offentligt beslutade och finansierade verksamheter bör införas en grundläggande utbildning med inriktning på demokrati, rättsenlighet, effektivitet, offentlighetsprincip och andra fundamenta. För chefer bör därutöver tillkomma en påbyggnadsutbildning. Utbildningarna skulle kunna integreras i vissa yrkesutbildningar med huvudsaklig inriktning på offentligfinansierad verksamhet, såsom skola, vård, polis och försvar.

Domstolar fria från politiker

För att avgöra hur politiskt beslutade generella bestämmelser om vad som gäller i samhället ska tolkas och tillämpas på konkreta fall finns domstolar. I en demokrati och rättsstat är det avgörande att domstolorna och de domare som dömer där är fristående från och oberoende av den politiska makten, för att säkerställa opartiska domar.

Men i Sverige utser politiker domare och utses politiker till domare. Regeringen utnämner rikets alla ordinarie domare, såsom i de båda högsta domstolarna och övriga allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar, överrätter såväl som underrätter. Visserligen lämnar den statliga Domarnämnden namnförslag till regeringen, men regeringen är inte bunden därav och nämnden utses också av politiker. I tingsrätterna, förvaltningsrätterna, hovrätterna och kammarrätterna dömer även icke-jurister i form av nämndemän, som nomineras uteslutande av politiska partier och utses av de politiska församlingarna kommun- respektive regionfullmäktige. Dessa domarbefattningar är alltså politiska förtroendeuppdrag. Domstolar där politikerutnämnda domare och till och med politiker dömer framstår som fullkomligt oförenligt med grundläggande rättsstatsprinciper.

Nämndemän fanns som domare i häradsrätten redan under medeltiden och tills denna domstolstyp ersattes med tingsrätt 1971. Under loppet av 35 år minskades antalet nämndemän i de allmänna underrätterna från tolv via nio och fem till att sedan 1983 vara endast tre. I domstolen väger en sådan lekmannadomares röst lika tungt som en juristdomares. Det ännu bestående systemet med nämndemän syftar bland annat till att ge insyn i dömandet för allmänheten och bidra med dess perspektiv.

Politikens inblandning i domstolväsendet har inte lett till omfattande rättssäkerhetsproblem i Sverige, men det har förekommit situationer där nämndemäns politiska grund fått betydelse. Exempelvis har en tingsrätts dom kritiserats mot bakgrund av att alla tre nämndemän hade hämtats från ett och samma parti och målet gällde en politiskt konfliktfylld fråga. Även politisk påverkan utifrån har påtalats, såsom i ett uppmärksammat rättsfall där hovrättens utslag blev starkt och brett ifråga-

satt och därmed besvärande för det parti som nominerat båda nämndemännen. Dessa meddelade därefter att de lämnade sina uppdrag, och det framkom att partiet hade agerat gentemot dem. Regeringens utnämningar av ordinarie domare har knappast renderat kritik för att vara politiskt präglade, exempelvis så att domare skulle bli befordrade om de dömde på ett för regeringen fördelaktigt sätt. Domare med sin sakkunskap tas inte sällan i anspråk för att utreda ny lagstiftning, men inte heller detta politiska samröre har framstått som något stort problem. Framför allt uppmärksammas de potentiella riskerna med oklar rågång mellan politik och domstolar, exempelvis möjlighet för partimakten i regering och fullmäktige att inom det nuvarande systemets ram utöva politisk påverkan på domstolarna.

Två lösningar skulle kunna undanröja politikens samröre med domstolarna. Rikstillsättningen, vars ledning utses i direkta val av folket, tar över regeringens utnämning av domare, liksom myndighetschefer. Tillsättningen av nämndemän frikopplas helt från de politiska partierna och fullmäktige i kommuner och regioner. Nämndemännens funktion är att företräda allmänhetens perspektiv och för den uppgiften är i princip alla medborgare lika meriterade. Därför kan de utses genom en ordning där personer som är intresserade av att tjänstgöra som nämndeman anmäler sig fram till en angiven tidpunkt, varefter lottning sker upp till erforderligt antal personer som uppfyller behörighets- och lämplighetskraven, såsom medborgarskap och laglydighet.

Den föråldrade terminologi som används för att beteckna olika domstolar är inte funktionell. De allmänna domstolarnas första instans fick 1971 benämningen tingsrätt, vars båda i grunden medeltida ordbeståndsdelar har snarlik innebörd. Nästa instans, hovrätt, bär tydlig prägel av kungens sedan länge avskaffade domsrätt men har av prestigeskäl undanhållit sig namnuppdatering. Förvaltningsdomstolarna är av betydligt senare datum men har också präglats av närheten till den politiska eller administrativa delen av statsorganisationen. För att döma i första instans inrättades 1979 i varje län en länsrätt, som 2010 ersattes av en ny organisation med ungefär hälften så många nya domstolar kallade förvaltningsrätt, varmed ursprunget i länsförvaltningen suddades ut. Den högsta instansen, Regeringsrätten, som bildats 1909 genom utbryt-

ning av förvaltningsmålen från Högsta domstolen, bytte 2011 namn till Högsta förvaltningsdomstolen och undgick att fortsatt associeras med landets politiska styrelse. Termen kammarrätt för mellaninstansen har rötter i den kungliga kammaren, som var central för Gustav Vasas skatteindrivning, men upplyser i dag föga om domstolens uppgifter. Benämningen domstol i namnet på de respektive högsta instanserna framstår som mer passande än det flertydiga rätt.

Beröringspunkterna mellan de båda domstolsslagen är många, och det finns skäl att överväga ett sammanhållet domstolssystem, där varje instans handlägger såväl brottmål och tvistemål som förvaltningsmål. De tre instanserna skulle då informativt kunna kallas grunddomstol, överdomstol och Riksdomstolen. Förutom Högsta domstolens och Högsta förvaltningsdomstolens roll kunde Riksdomstolen också överta Lagrådets uppgifter och ges funktionen av författningsdomstol. En sådan har hittills saknats i Sverige, för att pröva även de högsta statsorganens agerande i förhållande till grundlagarna och skydda medborgarna från exempelvis inskränkning av grundläggande fri- och rättigheter eller åsidosättande av demokratins och rättsstatens principer.

Maktkontroll i medborgarnas händer

Den offentliga maktutövningen blir inte alltid demokratisk, rättssäker och effektiv. Det gäller både när så är uppsätet och när politiker eller tjänstemän missbrukar sin ställning genom att över- eller underskrida sitt uppdrag. Därför behövs funktioner i statsskicket för att kontrollera makten. I en demokrati är det ytterst medborgarna som ska förfoga över kontroll och ansvarsutkrävande av dem som utövar offentlig makt. För ändamålet kan finnas mekanismer på olika håll i det offentliga systemet som medverkar till att maktutövningen stämmer överens med vad som är avsett.

Funktionen är att undersöka och eventuellt även säkerställa att något är som det ska vara. Ordet kontroll har sitt ursprung i franskans *contrôle*, bildat av *contre* (emot) och *rôle* (förteckning). Det är alltså fråga om en jämförelse av ett utfall mot ett beskrivet ideal. Synonymer eller termer för begrepp snarlika kontroll är bland annat granskning, tillsyn, inspektion och revision. Besläktade men mindre sammanfallande är exempelvis undersökning, besiktning, syn, avsyning, avstämning, visering, uppsikt och övervakning. (Att ha kontroll och kontrollera kan också ha en helt annan betydelse: att behärska eller att ha möjlighet att styra något.)

Maktkontroll verkar både som ett skydd mot godtycklig maktutövning och som en fullbordan av den demokratiska processen, med säkring av effektiv leverans av vad som beslutats och betalats.

I det offentliga systemet finns inte minst former för juridisk kontroll med fokus på överensstämmelse med lagar och andra författningar. Hit hör överklagande och överprövning av myndighetsbeslut och den granskning som Justitiekanslern (JK) och Justitieombudsmannen (JO) utför. Ekonomisk kontroll, som kan omfatta både korrekta räkenskaper och verksamhetens effektivitet, utförs som olika former av revision, dels inom myndigheter, kommuner och regioner, dels av Riksrevisionen, som bildades 2003 genom sammanslagning av Riksrevisionsverket och Riksdagens revisorer. JK utses av regeringen medan JO (fyra till antalet) och en riksrevisor som chef för Riksrevisionen väljs av riksdagen. Kom-

munernas och regionernas revisorer, varav en del själva är politiker, utses av fullmäktige. Inom ramen för parlamentarismen finns former för riksdagens kontrollmakt gentemot regeringen, såsom konstitutionsutskottets granskning, åtal mot statsråd, misstroendeförklaring samt interpellationer och frågor till statsråd. Lagrådet, bestående av domare i de båda högsta domstolarna, förhandsgranskar lagförslag med hänsyn bland annat till överensstämmelse med grundlagarna. Myndigheter har så kallad lagprövningsrätt, innebärande att de inte får tillämpa en föreskrift som står i strid med en bestämmelse i grundlag eller annan överordnad författning. Vidare finns särskilda myndigheter som har tillsynsuppgifter som kan rikta sig mot offentliga organ, exempelvis Skolinspektionen och Inspektionen för vård och omsorg. Av betydelse för att kontrollera och utkräva ansvar i det offentliga systemet är också offentlighetsprincipen och tjänstemännens straffrättsliga ansvar.

JO, som enligt regeringsformen "ska utöva tillsyn över tillämpningen i offentlig verksamhet av lagar och andra föreskrifter", inrättades 1809 som ett inslag i maktindelningen. Som ombudsman för riksdagen med en funktion som åklagare skulle JO övervaka lagligheten hos rikets myndigheter, lydande under regeringen. Med parlamentarismens införande blev både riksdagen och regeringen underställda samma partimakt. Därmed är kontrollen sedan dess inte fristående från dem som ska granskas, utan en utlöpare av partimakten kontrollerar en annan. Det samma gäller Riksrevisionen och revisorerna i kommuner och regioner. Det är självfallet inte tillfredsställande att maktkontrollen vilar i händerna på makthavarna i stället för medborgarna, även om både JO och Riksrevisionen hittills har lyckats värja sig mot att politiseras.

Den offentliga verksamheten och styrningen av den är i dag komplexare än förr. Vid sidan av regelstyrning är även exempelvis målstyrning och anslagsstyrning avgörande för utfallet. Uppdelningen på laglighets- och effektivitetsgranskning framstår därmed inte som ändamålsenlig. Föråldrad är också avgränsningen av tillsynsområdet till "offentlig verksamhet", varmed de numera frekventa privata utförare som finansieras offentligt exkluderas.

För en samlad kontroll av lagenlighet och effektivitet i all offentligt beslutad och finansierad verksamhet bör inrättas en fristående funktion

i statsskicket, kallad Rikskontrollen, som är direkt underställd medborgarna och oberoende av den politiska makten. Rikskontrollen, som ersätter JO och Riksrevisionen, leds av tre rikskontrollörer, som utses av medborgarna genom direkt personval och inte får ha eller under föregående mandatperiod ha haft något politiskt uppdrag. De tre som får flest röster blir valda, och om någon avgår så inträder nästa efter röstetal. Rikskontrollen ska utföra granskningar både på eget initiativ och efter anmälan från medborgare samt ska kunna väcka åtal. Eventuellt kan Rikskontrollen också överta en del av den granskning som i dag utövas av andra myndigheter med tillsynsuppgifter.

Medborgarna, som hela den offentliga verksamhetens uppdragsgivare, skulle också kunna involveras direkt i granskningen av makten, utan mellanhänder. Det kan ske genom att det för varje myndighet tillsätts ett antal kontrollombud, som är vanliga medborgare, alla lika meriterade genom att vara just det. De utses genom lottning bland dem som anmält sitt intresse och inte har eller under föregående mandatperiod haft något politiskt uppdrag. Deras uppgift är att granska verksamheten i ett medborgarperspektiv, och de kan väcka ärenden hos Rikskontrollen, som får det administrativa ansvaret för kontrollombuden.

Oberoende allmänmedia med folkvald ledning

Massmedier som är oberoende av dem som utövar den offentliga makten är en nödvändig beståndsdel i en demokrati. Till uppgifterna hör att förmedla saklig, opartisk och allsidig information om vad som händer i samhället, analysera och kommentera händelser och skeenden, granska makthavare av alla slag, ge utrymme för samhällsdebatt och även tillhandahålla folkbildning, kultur och underhållning.

Den funktion som massmedierna ska fylla gynnas av både mångfald och gemensamhet. En uppsättning av många tidningar och andra medier, som konkurrerar med varandra och tillsammans täcker alla geografiska områden, ger möjlighet till olika perspektiv. Samtidigt fordrar en ideal demokrati att alla samhällsmedlemmar kan ta del av – och delta i – ett gemensamt offentligt samtal och nås av ett brett grundutbud av information. Förutom en obegränsad mängd fria redaktionella medier och därtill sociala medier behövs någon form av allmänmedia som alla har tillgång till, vanligen kallad public service. Det framstår som en typisk funktion för staten, det vill säga något som inte åstadkoms bättre privat. Men det är avgörande att sådana allmänna medier inte är underställda den politiska makten utan är helt fristående och särskilt upprätthåller opartiskhet.

De massmedier som finns är på olika sätt beroende av ekonomiska eller politiska intressen. Pressen, liksom privata versioner av radio, TV och webbkanaler, drivs kommersiellt och har inte sällan även en partipolitisk eller liknande koppling, synlig åtminstone på ledarsidorna.

Inte heller public service, i form av SR, SVT och UR, är oberoende av den politiska makten. I ett försök att skapa avstånd mellan denna och journalistiken bildades 1997 en förvaltningsstiftelse som ägare till de tre programbolagen. Det är dock riksdagspartierna som nominerar ledamöter till stiftelsens styrelse, medan regeringen utser dem och därtill beviljar sändningstillstånd, utser revisorer i bolagen och måste godkänna ändringar i bolagsordningen.

Samtidigt som SR och SVT producerar nyhetsjournalistik av hög kvalitet fungerar de båda medierna även som megafoner för både politiska och ekonomiska intressen. Det rådet ett slags symbiotiskt förhållande, där journalistiken har ett gemensamt intresse med politiker, artister och andra kändisar av att dessa medverkar i sändningar. Journalister får tillfälle att intervjua intressanta personer som lockar lyssnare och titrare, medan de medverkande får ett svårvärderligt tillfälle att nå ut till hela befolkningen med sina budskap och varumärken. Mot en halvtimmes okritisk kändisintervju i P4 kan inget betalt annonsutrymme mäta sig.

Förutom vad som behövs för att upprätthålla demokrati i samhällslivet har det ansetts att public service måste ha ett brett innehåll för att alla i befolkningen ska hitta något av intresse och därmed följa även kärnutbudet som nyhetsrapportering, maktgranskning och politisk debatt. Gränsen blir då oprecis mot vad som i stället borde höra till den privata sfären. Exempelvis ifrågasätts om alla medborgare under tvång ska betala för en stor mängd underhållning och sport i public service.

Mindre av denna typ av innehåll och mer av ingående maktkritik, systematiserad argumentation i samhällsfrågor och folkbildning skulle gynna den demokratiska funktionen. Förutom vissa betydelsefulla avslöjanden av grävande journalister består granskningen av makthavare ofta av antingen att plocka lågt hängande frukter, som dessutom ger makthavare ett extra tillfälle att lägga ut texten för sin sak, eller att förvandla ett scoop till underhållning. Kritik av makten når sällan de grundläggande demokratiska strukturerna utan uppehåller sig hellre vid personskandaler, som onekligen också är kommersiellt mer gångbara än att nagelfara valsystemets demokratiska blottor.

En stor del av pressen, det vill säga nyhetsmedier med pappersutgivning eller på nätet, är beroende av ekonomiska bidrag från staten i form av mediestöd, totalt i miljardklassen årligen. För den resterande finansieringen fordras annonsörer och abonnenter. Den sistnämnda intäktskällan föranleder betalväggar som hindrar allmän tillgång, dock med skillnader mellan tidningar. Det vore skäligt att den tidning som tar emot statligt mediestöd måste hålla åtminstone visst grundläggande material av betydelse för demokratins funktionsduglighet olåst på nätet.

Man kan exempelvis ifrågasätta att tidningar får statsbidrag för att framföra sina egna åsikter samtidigt som de tar betalt av läsarna för att ta del av andras. Stödet till nyhetsmedier skulle också kunna utformas så att varje medborgare fick välja årsabonnemang på två tidningar, som då får stöd med ett enhetligt belopp.

Public service-företagens beroende av den politiska makten är ett uttryck för den partibaserade statsmaktens koncentration. Väljarna överlåter all offentlig makt på riksnivå till partierna genom att vart fjärde år avge var sin röst, och en konsekvens blir att riksdag och regering styr public service. I andra länder har väljarna vanan att vid varje tillfälle rösta flerfalt, i både person- och sakfrågor.

Public service skulle kunna frikopplas helt från politikerna genom en folkvald styrelse. Medborgarna utser då genom direkt personval, samtidigt med de allmänna valen, en sådan bestående av de fem som får flest röster. Dessa får inte ha eller under föregående mandatperiod ha haft något politiskt uppdrag.

Allmänmedia görs till en självständig del av staten och uppdraget regleras i grundlag, bland annat med garantier för det journalistiska arbetets oberoende. Denna samlade organisation för public service i Sverige skulle med en svensk ordbildning kunna kallas Rikskanaliseringen.

Ovillkorlig offentlighet

Demokrati förutsätter ett fritt flöde av information. I den andan tillförsäkrar regeringsformen varje samhällsmedlem yttrandefrihet och informationsfrihet: "frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor" respektive "frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden". Till de grundlagsfästa opinionsfriheterna hör också mötes-, demonstrations-, förenings- och religionsfriheterna. Tryckfriheten och friheten att yttra sig via andra medier regleras närmare i de särskilda grundlagarna tryckfrihetsförordningen respektive yttrandefrihetsgrundlagen.

En för demokratin och rättsstaten central del av informationsfriheten är offentlighetsprincipen. Den innebär att alla har rätt att ta del av allmänna handlingar och att närvara vid förhandlingar i domstol och sammanträden med beslutande församlingar, det vill säga riksdagen och fullmäktige. Huvudregeln är offentlighet, men det finns möjlighet att med stöd i lag begränsa den genom sekretess respektive stängda dörrar.

Offentlighetsprincipen stadgades första gången i 1766 års tryckfrihetsförordning men blev därefter i olika perioder satt på undantag av kungamakten. Varje inskränkning innebär en försvagning av demokratin, exempelvis genom att det blir svårare för medier och medborgare att granska hur offentlig makt utövas och allmänna resurser används. "Democracy Dies in Darkness", som The Washington Post's motto lyder.

Transparens kan vara besvärande för makthavare. Till och med i yttrandefrihetens och offentlighetsprincipens förlovade land Sverige förekommer att personer som utövar offentlig makt inskränker tillgången till information som ska vara offentlig. Det kan ske för att skydda politiska eller ekonomiska intressen, dölja egna fel eller bara slippa besväret att lämna ut handlingar eller uppgifter. Det förekommer också att skattefinansierade kommunikatörer som företräder politiker, myndigheter eller kommuner försöker styra vilken information som ska nå ut.

Ett särskilt problem är att offentlighetsprincipen inte gäller i den betydande del av den offentligt finansierade verksamheten som bedrivs av

privata utförare.

Det enda acceptabla tillståndet är att full offentlighet ovillkorligen råder inom allt som stat och kommun betalar, med undantag endast för personlig integritet, brottsbekämpning och rikets säkerhet – men aldrig för att skydda makt- eller affärsintressen. Vill man som privat företag vara med och sälja till det allmänna så får man finna sig i öppenhet.

För att den fria tillgången till information ska vara meningsfull förutsätts att alla beslut och andra åtgärder också dokumenteras och att det sker på ett fullständigt och informativt sätt.

Den offentliga informationen behöver också vara välordnad och lätt tillgänglig, så att medborgarna utan svårighet kan söka och finna upplysningar om exempelvis fattade beslut och hur skattemedel har använts. Staten, regionerna, kommunerna med flera borde aktivt vinnlägga sig om bästa möjliga informationstillgång för allmänheten. Till skillnad från andra länder finns inte i Sverige en central ingång till hela den offentligfinansierade verksamheten i form av en webbplats med landsnamnet. Här blir man från sverige.se omdirigerad till sweden.se, som drivs av den statliga PR-organisationen Svenska institutet, som "builds interest and trust in Sweden around the world". I stället skulle sverige.se kunna göras till den plats dit invånarna naturligt vänder sig för offentlig information, allt ifrån för att få krisinformation till att läsa allmänna handlingar, följa politiska processer i såväl riksdag och regering som kommuner och regioner, få samlad tillgång till alla bestämmelser som gäller i landet och ta del av alla myndigheters information inom respektive ansvarsområden.

Utbildning för demokratins alla medspelare

En av de viktigaste nycklarna till en utvecklad och välfungerande demokrati är utbildning. Varje samhällsmedlem behöver utbilda sig för att kunna försörja sig, få ett rikt liv och spela en aktiv och ansvarsfull roll i demokratin. För såväl ekonomi som demokrati framstår utbildning som en av de bästa investeringar ett samhälle kan göra.

Sverige har varit ett föregångsland med sin stegvisa utbyggnad av skol- och utbildningssystemet till en för alla elever gemensam grundskola, en gymnasieskola som nästan alla elever fortsätter i och därtill universitets- och högskoleutbildning på många orter runt om i landet, allt avgiftsfritt. Men i dag misslyckas skolan med att få alla elever att skaffa sig tillräckliga kunskaper.

Tänk att hälften av alla fordon som tillverkas i Volvos fabrik inte går att köra och att den som beställt en fungerande bil men inte får någon levererad ändå måste betala den.

Något sådant vore självfallet ohållbart för bilindustrin men är en realitet för en mycket större och viktigare produktionsorganisation: den svenska skolan. Kunskapsresultaten i både grund- och gymnasieskolan är uppseendeväckande låga, har sjunkit under lång tid, är i själva verket ännu sämre än statistiken visar och är mer ojämnt fördelade än någonsin. Mer än varannan gymnasieelev klarar inte utbildningen som han eller hon antagits till, och redan dessförinnan är det en fjärdedel av eleverna i grundskolan som inte når kunskapskraven där. Men skolorna får lika mycket betalt av skattemedel oavsett hur dåliga de är, eller snarare mer pengar ju sämre de presterar. Dessutom får samhället en kostbar reparationsnota för elever som drabbats av skolans misslyckande, och framför allt får eleven själv en kringskuren frihet att forma sitt liv.

Skolans utbildningsuppdrag omfattar både lärande fram till kunskaper som betygsätts och överföring av samhällets önskvärda normer och värden till den uppväxande generationen. Med denna fostrande funktion är det om möjligt ännu sämre ställt än de undermåliga kun-

skapsresultaten, med brister i såväl uppdrag som planering, genomförande, utfall och resultatsäkring.

Utbildning är samhällsbyggets kanske viktigaste verktyg, avgörande för allt ifrån välbefinnande och demokrati till medmänsklighet och allas likvärdiga möjligheter att förverkliga sina drömmar. Beställningen till skolan är att alla elever ska tillägna sig de kunskaper som är utbildningens mål för nödvändiga och likvärdiga livsförutsättningar. För professionella pedagoger med tillräckliga redskap är det ett fullt möjligt uppdrag. Allt annat än 100 procents leverans är ett svek mot varje berörd elev och ett demokratiskt misslyckande.

Men det svenska skolmaskineriet har låg verkningsgrad, vilket är lätt att förstå när man ser hur det är utformat. Alla steg i processen från statens beställning av utbildning till skolornas leverans fallerar. Politikerna saknar lösningar på problemen och är fixerade vid frågor om resurser och valfrihet. Nog förtjänar det att diskutera privat eller offentlig drift, vinstuttag, kösystem och skolsegregation. Men oavsett vilken ståndpunkt som då segrar eller hur många ytterligare miljarder som tillförs systemet, så kvarstår skolans grundproblem: den är inte byggd för att effektivt nå resultat.

Vi behöver konstruera en skola som levererar. Det kan bara göras utifrån hur människor agerar rationellt för att åstadkomma vad som efterfrågas. Alla länkar i produktionskedjan måste revideras från grunden: behovsanalys, beställning, produktionsförutsättningar, produktionsfaktorer, produktion, resultatkontroll, processkontroll och betalning.

1. *Kunskap som framtidens människor och samhälle behöver.* Otillräckligheten i vad skolan levererar är till och med större än att elevernas kunskaper inte når upp till kursplanernas krav. Redan i utbildningens förskrivna innehåll saknas viktig kunskap. Det fordras en Utbildningsberedning, liknande Forsvarsberedningen, där parlamentariker och sakkunniga inom olika delar av samhället fortlöpande analyserar utbildningsbehovet och föreslår förändringar som riksdagen tar ställning till efter en öppen debatt. Det skulle innebära en ordinarie rutin i ett stabilt utbildningssystem med förmåga att ständigt anpassa sig.

2. *Tydlig beställning vad skolan ska leverera.* Statens uppdrag till skolorna är mycket oklart. Det är omöjligt för lärare, elever och föräldrar att

i de många styrdokumentens sammelsurium av abstrakta beskrivningar utläsa det självklara: vad ska eleverna lära sig och vad krävs för ett visst betyg. Styreffekten är låg och chanserna att eleverna ska få en likvärdig utbildning och rättvis bedömning små. Makten över vilken kunskap de förväntas skaffa sig har i hög grad överlåtits till lärares och läromedelsproducenters godtycke. I stället måste staten klart och konkret ange vad eleven ska kunna efter genomgången utbildning. Det står inte i motsats till vare sig kunskap i olika former eller att elever ska ha möjlighet att nå ännu längre i sitt lärande.

3. *Modernt ordningsbetyg och nolltolerans mot störd undervisning.* Studiero är en förutsättning för framgångsrikt lärande. Alla ska kunna trivas i skolan, och det är rimligt att kräva att ingen saboterar för andra och att var och en tar vara på möjligheten att få lära sig det man behöver för att fungera i samhället. I enlighet med skolans värdegrundsuppdrag kunde de forna betygen i ordning och uppförande få en modern efterföljd i ett omdöme om elevens ansvarstagande för sig själv respektive sina medmänniskor, där hänsyn är basnivån.

4. *Skickliga skolhantverkare.* Sverige satsar betydligt mer skattemedel på utbildning än genomsnittet för världens höginkomstländer. Det finns pengar för att betala de produktionsfaktorer som behövs, och varje krona som leder till avsett utbildningsresultat är en lönsam investering. Avgörande är hur resurserna används. Dugliga lärare som genomför arbetet med eleverna och rektorer som leder verksamheten till beställda kunskaper är A och O men inte enkelt att rekrytera. Höjd status och attraktivitet hos pedagogernas profession kan åstadkommas genom att skolan blir så funktionell att den levererar resultat som gör märkbar skillnad för elever och samhälle.

5. *Lärobok som lärandets ledstång.* Den borde vara självklar i varje ämne men saknas alltför ofta: en informativ, förklarande och aktiverande lärobok. För läsning i egen takt samlar den kunskapen som eleven ska tillägna sig och ger tryggheten att ha kontroll över kursens hela pensum.

6. *Professionell kreativitet fram till resultat.* Det görs omfattande insatser i skolan, men långt ifrån alla når fram till avsett resultat. En hel del görs ungefär som det alltid har gjorts och oavsett skillnader i elevernas förutsättningar och behov. Skolans uppdrag är dock mer krävande än så. Fix

punkten måste alltid vara beställningen av vad eleven ska kunna efter genomförd utbildning. I processen dit krävs att lärare och rektorer i högre grad uppfyller det stora friutrymme under resultatansvar som ges för att utforma och genomföra de insatser som behövs för full leverans. Skolans arbete måste alltså tydligare inriktas på att åstadkomma resultat. Framgången följer av lärarnas professionella kreativitet i utformning och genomförande av vad som behövs för att eleverna ska nå utbildningens mål. Det innebär ständig omprövning och förnyelse, dessutom utifrån varje elevs förutsättningar och behov.

7. *Oberoende kunskapsbedömning.* Genom betygsättningen bedömer lärarna indirekt hur väl de själva och skolan utfört sitt uppdrag, med rättsosäkerhet och betygsinflation som följd. Detta måste ersättas av en fristående kunskapsbedömning, som dessutom utförligare än en sammanfattande bokstav anger vad eleven har lärt sig enligt kraven för utbildningen. Lösningen är att staten anordnar digitala skriftliga prov och muntlig examination med opartiska lärare från andra skolor. Det leder också till en intressegemenskap mellan elever och undervisande lärare att nå goda kunskapsresultat.

8. *Utvecklingsdrivande kontroll.* Sedan skolan kommunaliserades och privatiserades på 1990-talet har det skett en kraftig byråkratisering för att försöka förmå skolorna att göra det som de har fått i uppdrag. Kommunernas skolförvaltningar har expanderat och nya statliga myndigheter inrättats, utan något synbart genomslag i kunskapsresultaten. Den rådande mål- och resultatstyrningen har ett centralt utvecklingsdrivande moment, som vore tacksamt att utnyttja i statens kontroll. Men Skolinspektionen bedriver tillsyn som om forna tiders regelstyrning funnes kvar. Inspektionen måste utveckla verksamma kontrollmetoder och flytta fokus från formaliegranskning till att avkräva skolorna tillräckliga resultat och funktionsdugliga processer. Bevisbördan för att skoluppdragets krav är uppfyllda ska vila på skolhuvudmannen, som åtagit sig att bedriva utbildningen.

9. *Betalning för levererad kunskap.* Med staten som beställare och kommunala och privata huvudmän som leverantörer, dessutom konkurrerande med varandra, finns en ideal logik för att få bästa utfall till lägsta pris. Men skolsystemet saknar koppling mellan leverans och betalning –

staten pumpar in pengar men förmår inte utkräva resultat. Självfallet ska utföraren få fullt betalt först efter att eleven har klarat hela sin utbildning enligt oberoende bedömning. Dessutom bör varje elev som skaffat sig föreskrivna kunskaper, och därmed gjort en viktig insats för sig själv och samhället, ges en penningpremie efter grund- respektive gymnasieskolan. Så får både skolan och eleven ett starkt tillskott av incitament att lyckas.

Språket tillgängligt för alla

För att en samhällsmedlem ska kunna spela sin roll i demokratin är det avgörande att ha tillgång till det gemensamma språket. Förutom genom utbildning kan språkanvändningen främjas av att språket rensas från onödiga krångligheter. Till dessa hör inkonsekvenser i stavningen.

Dom, dom, dom, dom – fyra ord med olika betydelse och tre skilda uttal men en och samma stavning: en kyrka (dååm), ett rättsutslag (domm), en portugisisk herrtitel (dåmm) och ett pronomen i talspråk (dåmm). Samtidigt över 60 olika sätt att skriva sje-ljudet på. Och hur många m och s ska det vara i kommissionsdomare?

Det är inte lätt att behärska konsten att stava på svenska. Skolbarn, invandrare och andra som ska lära sig språket tvingas ägna tid och möda åt en mängd avsteg från grundprincipen för hur man enkelt och tydligt återger ord i skrift.

Vårt skriftsystem bygger på så kallad fonematisk stavning, där varje betydelseskiljande ljud (fonem) motsvaras av en unik bokstav (grafem). I sin ideala form innebär det ingen ovisshet om hur ett skrivet ord ska uttalas och ett talat ord skrivas.

Språket förändras med tiden, och det har medfört avvikelser mellan uttal och stavning. Genom att reformera stavningen kan man öka överensstämmelsen mellan talat och skrivet. I svenskan har för tre fonem lagts till bokstäver som inte fanns i det ursprungliga alfabetet: å, ä och ö (även engelskan och franskan har dessa ljud men saknar särskilda bokstäver för dem). 1889 förändrades stavningen av ä-ljudet från e till ä (jern blev järn) och ersattes w med v, q med k och th med t. 1906 renodlades stavningen av v-ljudet från f, fv och hv till enbart v. Då byttes också för t-ljudet stavningen dt mot tt (rödt blev rött). Under 1800-talet skedde stegvis även vissa andra förändringar, såsom att man övergick till att skriva f i stället för ph och i vissa ord k i stället för g (slagtare blev slaktare).

Men fortfarande återstår många fall av föråldrad stavning att uppdatera. Det visar exempelvis orden "Sverige" och "och", som fonematiskt snarare skulle stavas "Svärje" respektive "åkk".

Tre av svenskans betydelseskiljande ljud har ännu inte någon egen bokstav, utan vi skriver dem på en rad olika sätt: 7-ljudet (sj, sk, skj, stj, ssj, sch, ch, sh, j, g, ge, gi, ti, i, si, ssi, sti, stg, xi, xj med flera i främst lånord, gamla släktnamn och dialektformer), 20-ljudet (tj, k, kj, c, j, ch) och ng-ljudet (ng, n, g).

Även stavningen av j-ljudet varierar betydligt: j, g, dj, gj, hj, lj, y, i och ig. Ytterligare ljud som också skrivs på andra sätt än med sin egen bokstav är k (c, ch, g, q, x), s (c, ps, sc, t, x, z) och å (o). Onödigheterna i svensk stavning säger oss kanske att det är dags att inte längre acceptera en så stor variation att exempelvis ks också kan skrivas gs, cks, cc eller x. Det finns även andra mindre utbredda avvikelser, såsom att l faller bort i värld och karl, att mig, dig och sig i talat språk rimmar på ej och att personnamn inte sällan behåller äldre stavning.

Fem av alfabetets 29 bokstäver är överflödiga för att återge ljud i svenska språket. Av dem kan w och z ändå komma till användning för engelska ord som inte sällan vävs in med bibehållet uttal, medan c, q och x helt kan ersättas med andra bokstäver.

Språkets vokaler har en kort och en lång variant, som är betydelseskiljande. I stavningen av personnamn finns rester från språkhistorien som visar hur man försökt uttrycka lång vokal i skrift: Gren, Green, Grehn, Grén, Gréen och Gréhn. Huvudmetoden för att skilja mellan kort och lång vokal har dock blivit att markera kort genom att dubbelteckna den efterföljande konsonanten, trots att det inte är den som språkavvärdaren uppfattar som lång. Denna omständlighet är dessutom inte konsekvent genomförd. Orden skylt (av skyla) och skylt (informations-tavla) uttalas olika utan något extra l, medan det senare och skylt (av skylla) uttalas lika trots att de stavas olika. Dam och damm skrivs olika men inte rom (medlem av en folkgrupp) och rom (fiskägg eller dryck), samtidigt som han och hann skiljer sig åt i skrift men inte i tal. Dubbla konsonanter kan även skapa oklarhet i sammansatta ord, såsom plåt-termos.

I svenskan är den korta varianten av e och ä inte betydelseskiljande, även om båda ljuden används i riksspråket. Stavningen växlar dessutom korsvis. Ord där den korta vokalen uttalas e är exempelvis men och män, medan ä-ljudet finns i ärta och Sverige. Men på engelska skiljer

man mellan men och man i både tal och skrift.

En uttalskillnad som svenskan inte visar i skrift är den mellan akut och grav accent, exempelvis anden (fågeln) respektive anden (den helige). Skillnaden mellan normen och norrman indikerar att dubbelteckning av konsonanten efter första vokalen skulle kunna fungera, men det har inte satts i system och vore inte tillämpligt vid lång vokal för att skilja mellan ord som regel (norm) och regel (läsbom).

Vårt närmaste grannspråk, norskan, har nått en klart större överensstämmelse mellan fonem och grafem. I finskan sammanfaller de helt, och där används konsekvent dubbelteckning för att ange lång vokal. Oberoende av detta skiljer finskan också på kort och lång konsonant, vilket är ovant att uppfatta för ett svenskt öra men samtidigt erbjuder en möjlighet att skilja mellan de båda typerna av accent.

Det är hög tid för en ny svensk stavningsreform. Den skulle kunna bestå av följande förändringar:

1. De tre överflödiga bokstäverna i alfabetet tas i anspråk för de fonem som saknar eget tecken: x för 7-ljudet, c för 20-ljudet och q för ng-ljudet. X används för ett liknande ljud i både spanska och det internationella fonetiska alfabetet. Stavningen med c finns redan i det från italienskan inlånade ordet cembalo. Likheten mellan bokstäverna q och g i handskrift och grotesk stil, liksom deras ljudvärde k och g som tonlös respektive tonande variant av varandra, bör göra det enkelt att för ng acceptera q. Dess utseende ligger dessutom nära det fonetiska tecknet för ljudet.

2. För ljud som i dag har alternativa skrivsätt renodlas stavningen till en bokstav vardera: j, k, s och å. Ordbilden blir jyfl, kampa, sirkus och såm.

3. Det fonem som rymmer kort e och kort ä skrivs alltid e.

4. Lång vokal utmärks genom dubbelteckning, och dubbling av konsonanter upphör, så att exempelvis "till" blir "til" som i norska och danska, och konjunktionen "men" skiljs från substantivet "meen". Om två grafem med samma vokal, oavsett kort eller lång, uppträder intill varandra separeras de med ett bindestreck, precis som på finska: tree-eenig.

Svenska och norska är ganska ensamma om sitt u-ljud, medan bok-

staven u i andra språk oftast uttals som vårt slutna o och bokstaven o som vårt å. För internationell anpassning kan man även överväga att skifta stavningen av å, o och u till o, u respektive ett annat tecken för vårt u-ljud: ü, vars tyska ljudvärde kan täckas av bokstaven y.

För att även ange hur ett ord betonas skulle en markering kunna läggas till vid den vokal där huvudtrycket ligger, eventuellt med variation för akut och grav accent, men det är kanske att göra ett onödigt stort ingrepp i det skrivna språket. Ändå blir exempelvis de båda ord som hittills skrivits "banan" åtskilda genom reformen: baanan respektive baanaan.

Mycket skulle bli oförändrat i stavningen: en, han, hon, den, fem, kan, inte, början, efter, semester, kast, reserv, skrift, tendenser, skånsk, svenska. Andra ord finge en delvis, och i ett fåtal fall helt, ny skepnad: et (ett), bloma (blomma), raam (ram), slekt (släkt), jum (ljum), reqn (regn), xöld (sköld), cind (kind), pasient (patient), salm (psalm), aksel (axel), åk (och), ååk (åk).

Utrymme för dialektala skillnader finns kvar. Bland annat ger den oförändrade stavningen rs möjlighet för sydsvenskar och finlandssvenskar att uttala bokstäverna separat och för andra att sammanfoga dem till ett främre 7-ljud.

Man kan invända att stavningsreformen skulle ge upphov till nya homonymer (ord som uttalas och stavas lika men betyder olika) och för-lorade homofoner (uttalats lika men stavas olika), såsom juul i stället för jul och hjul, men samtidigt försvinner homografer (stavats lika men uttalas olika) och språket blir tydligare med skillnad mellan exempelvis rååm, råm och Rom.

Som skäl för att behålla oregelbundenheter i stavningen brukar anföras släktskapsprincipen, varmed ordets etymologi eller motsvarighet i andra språk får framträda. Därav kommer skillnaden mellan s och c i organisera respektive kvalificera. Stavningen djur motiveras med att norrmän och danskar skriver dyr, samtidigt som våra nordiska grannar knappast visat svenskan någon större hänsyn i sin språkutveckling. Det ord som uttalas sakt grundar sin stavning sagt på ursprung i säga, som för övrigt vanligen uttalas säja. Liknande skäl ligger bakom skillnaden i stavning mellan de likaljudande täkt och täckt, som härleddes till taga re-

spektive tak; tåkt har dock tillåtits ersätta den tidigare formen tågt. De historiska argumenten för en stavning som avviker från den fonematiska grundprincipen är nog föga övertygande för språkanvändaren i allmänhet.

Den konsekventa överensstämmelse mellan ljud och bokstav som en stavningsreform syftar till skulle onekligen göra det lättare att lära sig och att använda språket. Förenkling av stavningen vore också en demokratireform, som gör skriftspråket mer tillgängligt för fler samhällsmedlemmar.

Sammanfattning: Syftet med nystavning är att det ska vara lättare att lära sig språket och att använda det. Varje betydelseskiljande ljud motsvaras av en unik bokstav. Lång vokal anges genom dubbling av bokstaven, vilket inte görs för konsonanter. Tre hittills överflödiga bokstäver används för ljud som saknat egen bokstav och skrivits på flera olika sätt: x för 7-ljudet, c för 20-ljudet och q för ng-ljudet. Andra ljud som haft en varierad stavning skrivs också genomgående med en bokstav vardera: j, k, s, å. Kort e- och ä-ljud sammanfaller i svenskan och återges alltid med e. Utrymme för dialektala skillnader i uttalet finns kvar; exempelvis kan rs uttalas separat eller sammanfogade som ett främre 7-ljud.

Samanfatniq: Syftet meed nyystaavniq äär at deet skaa vaara letare at läära sej språåket åk at anvånda deet. Varje betyydelsexiljande juud mootsvaaras aav en uniik bookstaav. Låq vokaal anjees jeenåm dubleeriq aav bookstaaven, vilket inte jöörs föör kånsonanter. Tree hittils ööverflöödiga bookstääver anvends föör juud såm saaknat eegen bookstaav åk skriivits påå fleera ooliika sett: x föör 7-juudet, c föör 20-juudet åk q föör q-juudet. Andra juud såm haft en varieerad staavniq skriivs åkså jeenomgåående meed en bookstaav vaardera: j, k, s, å. Kårt e- åk ä-juud samanfaler ii svenskan åk ååtergees altid meed e. Uutryme föör dii-alektaala skilnader ii uuttalet fins kvaar; eksempelvis kan rs uuttalas separaat eler samanfogaade såm et fremre 7-juud.

Vi har goda förutsättningar att göra oss förstådda på vårt eget svenska språk inte bara i Sverige utan i hela Norden. I Finland har en del av befolkningen svenska som modersmål och svenskundervisning är obligatorisk även för övriga. Svenskar, norrmän och danskar kan förstå varandra med litet ansträngning, medan de i allmänhet inte förstår is-

ländska och färöiska. På Island, Färöarna och även Grönland, vars språk inte tillhör den nordiska familjen, kan dock många tala vad som brukar kallas skandinaviska, som för de flesta är ett slags danska som uttalas mer som det skrivs och därmed blir tydligt och begripligt för övriga nordbor. Det kanske största hindret för nordisk språkförståelse är att danskarnas uttal fjärmat sig från norrmännens och svenskarnas, trots att skriven danska är mycket lik norska och inte helt olik svenska.

Vissa språkvetare anser att svenska, norska och danska är ett gemensamt språk eller dialektkontinuum med de tre som dialektgrupper. Detta språk brukar också kallas skandinaviska eller fastlandsnordiska. Att i stället betrakta dem som tre olika språk följer av den politiska uppdelningen i stater, där särskilda skriftspråk tagit form och bidragit till språklig uniformering inom nationsgränserna. Norskan har två skriftspråk eller så kallade målformer. Bokmål (tidigare kallat riksmål) motsvarade i stort sett det danska skriftspråket fram till 1907, då det modifierades efter talspråket i delar av landet kring Oslo. En stor majoritet av norrmännen skriver på bokmål, men dialektvariationerna är stora i Norge med följderna att det talade språket kan avvika betydligt från det skrivna. Från mitten av 1800-talet utvecklades ett parallellt skriftspråk, nynorsk (först kallat landsmål), utifrån de norska dialekterna. Endast drygt tio procent av norrmännen använder nynorsk som sitt skriftspråk, men andelen är högre i vissa delar av landet med tyngdpunkt i väster.

Fornnordiska var gemensamt språk i Norden in på medeltiden. I och med Kalmarunionens upplösning, som innebar en uppdelning på en dansk och en svensk maktsfär, och den i tiden sammanfallande reformationen befestades två skriftspråk i Norden – danska och svenska – genom tillkomsten av två olika bibelöversättningar.

Kunde norrmännen genom språkhistorisk rekonstruktion bygga det egna skriftspråket nynorsk, skulle det kanske vara möjligt att återskapa en nordisk språkgemenskap i form av ett nynordiskt språk talat och skrivet i hela Norden. Det skulle inte innebära en återgång till fornnordiskan utan i stället att bygga på det som är gemensamt i nutida danska, norska och svenska. En stor del av ordförrådet är givet. När det ges utrymme för olika alternativ finns skäl att söka vägledning i språkhistorien och gärna anknyta till isländska och färöiska, om möjligt även till

tyska, nederländska och engelska.

Enkelhet och konsekvens bör präglade nynordiskan, som skrivs med den föreslagna fonematiska stavningen. Ljud som inte finns i alla de tre nordiska språken faller bort, såsom läspljud och det bakre svenska 7-ljudet. Dansk-norska æ och ø får överges till förmån för de mer utbredda svensk-finsk-tyska ä och ö. Med engelskan, men även de nordiska språken själva, som förebild ges nynordiskan en så enkel grammatik som möjligt: ett genus (et), en bestämd form (artikel de, ingen ändelse), inga personböjda verbformer, ett enda konsekvent mönster för verbens tempusformer, en enda pluralform (-er), ingen böjning av adjektiv efter genus, numerus och bestämd form.

Den demokratiska gemenskapens årliga höjdpunkt

Den 6 juni 1523 lät sig Gustav Eriksson, tillhörande en frälseätt som ägt gården Vasa i närheten av dagens Arlanda flygplats, utses till Sveriges kung. Han var en hänsynslös diktator som berikade sig själv och sin släkt på folkets bekostnad till en grad som saknar motstycke i svensk historia. Dagen för hans maktövertagande firas som landets nationaldag. Betydande delar av dagens Sverige ingick inte i det land som han blev kung över: danska Gotland, Blekinge, Skåne och Halland, norska Bohuslän, Särna, Idre, Härjedalen och Jämtland samt okoloniserade delar av Norrland och Sameland.

Kungen, långt efter sin död omtalad som Gustav Vasa, utvecklade för sina syften en propaganda som fortfarande hålls vid liv efter ett halvt årtusende. Inte minst under 500-årsjubileet 2023 upprepade många medier myten att han befriade Sverige från danskarna. Mer sanningsenligt är att en revolt under hans ledning störtade Sveriges kung Kristian II, som också var kung av Norge och Danmark och blev avsatt även där 1523. Det var inte fråga om någon fiendskap mellan de svenska och danska folken utan en konflikt mellan aristokratin och kungamakten inom den nordiska Kalmarunionen.

Sverige har två politiska helgdagar: 1 maj och 6 juni, förankrade i kommunismen och socialismen respektive konservatismen och nationalismen. En dag har vikts för vänstern och en annan för högern, ursprungligen högtidsdag för proletärer respektive privilegierade och för att manifesteras partimakten respektive kungamakten. Som jämförelse är i Danmark varken 1 maj eller landets nationaldag, grundlovsdagen, 5 juni helgdag.

Den 6 juni är inte bara Gustav Vasas minnesdag utan också hans svenska arvmonarkis högtidsdag. Han gjorde Sverige ärflikt bland sina efterkommande och i dag är hans 91-faldiga ättling Carl XVI Gustaf kung. Datumet har återkommande under det gångna halvmillenniet tjänat för manifestation av monarkins ställning.

Till den roll som den 6 juni kom att få för kungahuset och riket bidrog förmodligen att Gustav Vasas första dotter år 1539 föddes på samma dag som han blivit kung. Den svenska adeln som central beståndsdel i det monarkiska systemet organiserades genom en riddarhusordning som stadfästes av hans sonson Gustav II Adolf den 6 juni 1626.

Samma dag 1654 abdikerade drottning Kristina som den sista av Vasaätten men då kröntes också hennes kusin Karl X Gustav till ny kung, varmed vasaättlingarna behöll kronan. Efter att Gustav III genom en statskupp infört kungligt envælde med 1772 års regeringsform placerades Gustav 1774 i almanackan med namnsdag den 6 juni. Efter förlusten av Finland och statskuppen 1809, då Gustav IV Adolf avsattes, skrevs den nya regeringsformen under just den dagen av Karl XIII, som lyckats bli kung i en återuppstånden monarki. Men den del av riksdagen som var utsedd på en demokratisk grund, bondeståndet, vägrade godkänna grundlagen då och gjorde det först den 27 juni.

1916, under monarkiernas ödestimma och medan kungamakten i Sverige ännu inte accepterat parlamentarism och allmän rösträtt, började 6 juni att firas som Svenska flaggans dag. Snart störtades de flesta furstehusen i Europa, men den svenske kungen Gustaf V höll sig kvar på tronen. Den nu gällande regeringsformen, i vilken monarkin på nytt räddades genom Torekovskompromissen, antogs av riksdagen samma datum 1973, bara tre månader före Gustaf VI Adolfs död.

Efter att kungahuset länge riskerat att utsläckna på grund av att det bara fanns en prins som kunde föra det vidare och dessutom fram till 1976 var ogift, skedde 1980 en kraftig förstärkning av monarkin genom att alla ättlingar till Carl XVI Gustaf gavs arvsrätt till tronen, oavsett kön och furstligt ursprung. Efter att de tre kungabarnen fötts och säkrat den nydanade monarkin upphöjdes den 6 juni till officiell nationaldag 1983 och har sedan befästs ytterligare genom att 1996 göras till salutdag och 2005 allmän helgdag.

Även Sveriges främsta nationalsymbol, den blågula korsflaggan, kan härledas till Gustav Vasa. Den betecknar i grunden kungamakten och har först i sen tid kommit till folklig användning.

Den historiska bakgrunden till Sveriges nationaldag är rakt motsatt Norges 17 maj, USA:s 4 juli och Frankrikes 14 juli, som alla markerar

folkets frihet från överheten. Det förklarar frånvaron av folkligt firande av fosterlandet den 6 juni, som förblir en dag för kungahuset och dess stödjande etablissemang. Huvudevenemanget på nationaldagen är att dessa bildar publik vid ett artistuppträdande på Skansen och sedan avslutar med mottagning på Slottet, efter att de kungliga under dagen låtit sig hyllas på olika platser. Folkmajoriteten har däremot helt enkelt en ledig dag, precis som 1 maj.

Höjdpunkten när norrmännen den 17 maj firar sin självständighet, som de svenska kungarna försökte förhindra ända tills den siste avsattes av norska folket, är i stället "barnetoget" i Oslo och varje annan norsk by, med gatorna fyllda av högtidsklädda och sjungande medborgare. Det uppsluppna firandet vilar på en allvarlig och kollektiv medvetenhet om såväl Norges frigörelse från Danmark 1814, Sverige 1905 och Tyskland 1945 som det norska folkets demokratibygge genom århundradena och tidiga avståndstagande från privilegiesamhället. Amerikaner och fransmän har på motsvarande sätt en solid frihetlig grund för sin nationella yra, i kontrast till att en tyrann avlöste en annan tyrann den 6 juni.

Tidigt framfördes att den gemensamma festdagen för människorna i Sverige i stället borde vara midsommarafton. Den ljusaste tiden på året, här i Norden så mycket ljusare än den mörkaste, är definierad av naturen själv och fri från politisk överbyggnad. Att denna årliga höjdpunkt firas som midsommar eller Sankt Hans över hela Norden lägger en grund för att då uppmärksamma inte bara den svenska utan även den nordiska gemenskapen. Det saknar därvid inte symbolisk betydelse att Erik av Pommern i midsommartid år 1397 kröntes till förste kung över det förenade Norden, den Kalmarunion som Gustav Vasa spräckte 1523.

Att försöka fira demokratin på monarkens högtidsdag den 6 juni är paradoxalt. I stället förtjänar förslaget om midsommar som samhällsgemenskapens årliga höjdpunkt att dammas av och de båda politiska helgdagarna 1 maj och 6 juni att mönstras ut. När året vänder vid vinter- och sommarsolstånd samlas familjen och släkten respektive vänkretsen och samhället till fest. Midvinterdagen eller juldagen har av kyrkan datumats till den 25 december efter Jesu födelse och midsommardagen till den 24 juni efter Johannes döparens födelse. Den senare är i Sverige och Finland numera rörlig och infaller på lördagen under tiden från den

20 till 26 juni, medan danskar och norrmän alltjämt firar Sankt Hans och islänningar Jónsmessa på ursprungligt datum. I hela Norden äger det största firandet rum på aftonen före både vinterns och sommarens högtidsdag.

Nordiska nationaldagar och liknande märkesdagar hopas i försommartid: 17 maj Norges grunnlovsdag, 5 juni Danmarks grundlovsdag, 6 juni Sveriges nationaldag och Svenska flaggans dag, 7 juni Norges utträde ur unionen med Sverige, 9 juni Ålands självstyrelsedag, 17 juni Islands Þjóðhátíðardagurinn (nationaldag), 21 juni Grönlands ullortuneq ("den längsta dagen" och dagen då självstyrelselagen trädde i kraft), 24 juni Finlands flaggas dag (numera på den rörliga midsommardagen) och 25 juni Nordens dag (lanserad 1985 och firad första gången 1991 på den nutida kalenderns astronomiska motsvarighet till 17 juni, då Kalmarunionen etablerades genom den förste unionskungens kröning), medan Finland har sin självständighetsdag den 6 december, på dagen ett halvår från det gamla moderlandet Sveriges nationaldag.

Det är inte självklart att olika högtidsdagar också ska vara kalenderbrytande helgdagar. Det finns varje år mer än hundra lör- och söndagar som kan tas i anspråk för människors firande av allehanda föremål. Av Sveriges 13 officiella helgdagar är nio religiösa, varav påskdagen, pingstdagen och juldagen alltid infaller på en söndag medan övriga sex inte gör det, förutom en som kan göra det: långfredagen, annandag påsk, Kristi himmelfärdsdag, alla helgons dag, annandag jul och trettondedag jul. Övriga helgdagar är de båda politiska 1 maj och 6 juni, nyårsdagen samt midsommardagen som numera alltid är en lördag. Som arbetsfria dagar räknas även midsommarafton, julafton och nyårsafton. I dag är det antagligen en försvinnande liten del av befolkningen som använder de kyrkliga helgdagar som infaller på andra dagar än söndagar för religionsutövning, 1 maj för arbetardemonstrationer och 6 juni för fosterlandshyllningar. För de allra flesta är det bara lediga dagar, samtidigt som många måste arbeta trots att det är helgdag. En religiöst och politiskt neutral ordning skulle vara att avskaffa alla röda dagar utöver söndagarna och i stället lagstifta om rätt för var och en till motsvarande antal arbetsfria dagar att ta ut när man helst vill under året. Reformen skulle kunna innebära två ytterligare semesterveckor. Det är uppenbart i

otakt med tiden att tvinga människor att vara lediga just på en handfull dagar varje år som kyrkan bestämt och ett par dagar som reserverats för vissa politiska riktningar.

Sopa inte igen spåren

Sveriges historia är till stor del odemokratisk. Däröfver påminner bland annat bevarade byggnader som uttryck för en härskarmakt vägledd av allt annat än människors likställdhet. Borde då inte slott och palats rivas, kanske till och med Riksdagshuset, som uppfördes före det demokratiska genombrottet? Nej, de påminner oss om förhållanden som vi kan lära oss något av, de har ytterst bekostats av folket och de är prov på hantverkarens möda och skicklighet. Det kan till och med vara motiverat att återskapa viktiga historiska verk som gått förlorade, även om de representerar demokratins motsats.

Att gå genom Stockholms centrala stadslandskap är en vandring i svensk historia. Där byggnadskonsten möter vattnet från Riddarfjärden till Djurgårdsön bjuds den monumentalitet som endast huvudstaden kan uppvisa. Varje epok sedan Stockholms tillkomst har lämnat sina synbara bidrag till den tidsrevy som dagens stadsbild är. Många arkitektoniska mästerverk från skilda tider formar vår upplevelse av staden. Kyrkorna är framträdande hållpunkter: Stor- och Riddarholmskyrkorna föddes samtidigt med staden på 1200-talet, Klara och Jakob påbörjades under 1500-talet och Maria, Tyska och Katarina under 1600-talet.

Stormaktstiden manifesterades framför allt i Riddarhuset, en rad adelspalats, såsom Stenbockska, Wrangelska, Oxenstiernska, Bondeska, Tessinska, Bååtska och Hessensteinska (tidigare Bengt Oxenstiernas), och slutligen Kungliga Slottet. Återstoden av 1700-talet och huvuddelen av 1800-talet har lämnat ett mer modest tillskott till stadens bebyggelse-skatt, men därifrån märks Börshuset och Arvfurstens palats från det sena 1700-talet och Nationalmuseum och Kungliga Biblioteket från 1860- och 70-talen.

En stor del av de mäktiga och sköna fasader som omger stadens människor stod färdiga under loppet av tre decennier från 1800-talets sista år: Nordiska museet, Hallwylska palatset, Operan, Dramaten, Riksdagshuset, Rosenbad, Centralposthuset, Östermalmshallen, NK, Stadion, Rådhuset, Oscars, Sofia, Gustav Vasa, Engelbrekts och Högalids kyrkor, KTH, Handels, Stadshuset, Konserthuset, Kungstornen och

rader av praktfulla bostads- och kontorsfastigheter vid bland annat Strandvägen, Kungsträdgården och Birger Jarlsgatan. Stadsbiblioteket bildar till sist övergång till funktionalismens era.

Efterkrigstidens bidrag kommer kanske inte att nå samma beundran och beständighet som verk av de la Vallé, Tessin, Clason, Boberg, Östberg och Tengbom, om än Kaknästornet och Globen saknar konkurrenter i den spektakulära klassen. 1900-talets sista decennier gav oss också Hötorgscity, Wenner-Gren Center, Filmhuset, Kulturhuset, Berwaldhallen, Vasamuseet, Söders torn, Moderna museet – och kontor i glas, stål och betong. Allt detta är kemiskt rent från det konsthantverk som starkt bidrar till estetiken i skapelserna från början av samma sekel.

Vad blir då 2000-talets bidrag till stadsbilden? Kan man åstadkomma något som stockholmare och turister om hundra år hyllar som pregnant tillskott till huvudstadens skönhet och monumentalitet? Förmår man komplettera stadsrummet också med offentliga byggnader eller lämnas allt utrymme till kommersiella intressenter?

Varje epok lägger inte bara till utan drar också ifrån i det offentliga rummet. Det påminns ofta om hur nedre Norrmalm byttes ut utan hänsyn till historiens skänker. Störst bland förluster i Stockholms byggnadshistoria är annars den medeltida borgen Tre Kronor. Den var stadens ursprung, centralpunkt och helt dominerande byggnadsverk. Efter att under århundraden ha varit maktens nav i det svenska riket ödelades den i slottsbranden 1697 och ersattes med nuvarande slottet.

Stockholm och Sverige kunde inspireras av hur tyskarna värnar arkitektur och historia. Nyligen har de återuppfört sin huvudstads mest saknade byggnad: Berlins slott. Det sprängdes 1950 på order av DDR:s ledare Walter Ulbricht och ersattes på 1970-talet med Republikpalatset, som i sin tur revs 2008.

Det skulle vara fascinerande att på nytt se Tre kronors murverk skjuta upp ur Saltsjön och dess tinnar och torn teckna huvudstadens silhuett, att trampa de oregelbundna borggårdarna och blicka ut från det höga kärntornet mitt i Stockholm. Vår tids obeslutsamhet har passande reserverat den lämpliga platsen för ett återuppförande, 500 meter nordost om originalet: den förfallna "Guldtomten" vid Nybrovikens mynning som en tid var tänkt för Nobelmuseum. Förutom en del rekonstruerade

interiörer kunde Tre kronor bli det lokaltillskott som det intilliggande Nationalmuseum behöver, och plats skulle finnas även för annan verksamhet och till och med bostäder. Borgen vore ett passande säte för ett museum över Sveriges moderna politiska historia, om utvecklingen från kunga- till folkmakt.

Kunskapen om det gamla slottet är omfattande genom samtida avbildningar, planritningar, byggnads- och konsthistorisk forskning och arkeologiska undersökningar. Förutsättningarna är därmed goda för en autentisk rekonstruktion, förslagsvis sådan anläggningen tedde sig före Tessins omdaning av norra längan, som skonades vid branden och ingår i dagens slott. Genom rivning av Nationalmuseums sentida tillbyggnad och viss utfyllnad av vattenområdet – något som varit regel under stadens alla århundraden – finns tillräckligt utrymme för att återskapa hela borgkomplexet i full skala.

Någon motsvarighet till Paris Avenue des Champs Elysées, Berlins Unter den Linden, Oslos Karl Johans gate och andra huvudstäders paradgator utgående från monarkins maktcentrum och med folkrepresentationens byggnad symboliskt vid sidan av gatan har Stockholm, trots flerhundraåriga planer, hittills inte lyckats skaffa sig – förutom Norrbro den korta sträckan mellan Slottet och Gustav Adolfs torg. Samtidigt vänder stadslivet i förvånande hög grad ryggen åt Stockholms kanske främsta tillgång, vattnet. Båda dessa tillkortakommanden skulle kunna bemästras genom att stadscentrum öppnas mot Strömmen och den plats där Stockholm en gång föddes. Den gamla idén att skapa fritt synfält från Slottet till Haga skulle slutligen kunna förverkligas. Att dra Sveavägen fram till Gustav Adolfs torg fordrar att Försvarsdepartementet och sydvästra delen av Gallerian avlägsnas, men det skulle också möjliggöra att Gustav Adolfs torg förenas med Brunkebergstorg – och kanske även Sergels torg – till ett nytt stort stadsrum med vattenkontakt.

Upptäck, avslöja och omvänd antidemokraterna

De flesta invånare i Sverige skulle nog säga sig vara demokrater. Men samtidigt finns det många med värderingar och beteenden som är oförenliga med demokratins ideal. Att de som skaffat sig positioner i det politiska systemet inte vill avstå makt till medborgarna är föga förvånande, liksom att särintressenter som njuter något offentligt privilegium vill fortsätta med det. Både kungamakt och partimakt upprätthåller alltjämt sin gynnade särställning på medborgarnas ekonomiska och demokratiska bekostnad. Och den som smiter från skatt eller tillskansar sig bidragsmedel utan att ha rätt till dem har svårt att bli erkänd som demokrat. Men inte heller vanliga medborgare som reflektionslöst accepterar befintliga brister i demokratin, bara utdelningen för egen del blir gynnsam, är så demokratiska som demokratin fordrar.

Maximal demokrati förutsätter samhällsmedlemmar som i alla väder förmår att hävda allas likställdhet till friheter, rättigheter och skyldigheter, vars och ens faktiska möjlighet att delta i folkstyret, det allmänna medlemsintresset, rättsstatens principer och så vidare. I rak motsats till dessa samhällsbärare står de som aktivt eller passivt medverkar till att samhället inte är så demokratiskt som det skulle kunna vara.

Det finns skäl att blottlägga vem som verkligen är demokrat och vem som inte är det, att skilja ut antidemokraterna – upptäcka dem, avslöja dem och med argumentens styrka omvända dem.

Men först gäller det att säkerställa att man själv är en helgjuten demokrat – i tankar, ord och gärningar.

27 steg för maximal demokrati

att bocka av

- 1. Riksdagen utses genom direkt personval, utan partimandat och utan spärrar, och varje medborgare får kandidera fritt. Genom att väljaren får ange en andrahandskandidat fördelas överskottsstämmor som inte används för ett mandat.
- 2. Folket utser regeringschef, som samtidigt är statschef och kallas riksföreståndare, i direkt personval där alla medborgare får kandidera fritt.
- 3. Riksdagen bestämmer vad som ska gälla i landet och riksföreståndaren föreslår lösningar på samhällsproblem som kan samla ett så stort stöd som möjligt i riksdagen.
- 4. I ett digitalt Riksforum får varje medborgare aktualisera samhällsproblem, föreslå lösningar och argumentera fram till riksdagens beslut.
- 5. De politiska partiernas privilegier och offentliga funktioner avskaffas till förmån för medborgarna och de individer som de valt som sina ombud.
- 6. Staten (inklusive kommuner och regioner) ges uttryckligt i uppgift att verka för att tillgodose alla medborgares likvärdiga och skäliga behov, det vill säga det allmänna medborgarintresset och inte särintressen, inom ramen för det allmännas funktion att sköta sådant som medborgarna åstadkommer bättre tillsammans än enskilt.
- 7. Grundlag kan ändras endast genom två beslutande folkomröstningar med ett års mellanrum.
- 8. Den yttersta grunden för staten och demokratin lyfts upp över grundlagarna och slås fast i ett folkfördrag som antas av folket och kan ändras endast genom tre folkomröstningsbeslut. Här regleras statens etablering i form av ett folkrike, alla människors likställdhet, grundläggande fri-, rättig- och skyldigheter, demokratiska beslutsformer, lagstyre och andra principer som inte bör kunna åsidosättas.

- 9. Medborgarna får delta i beslutsfattandet genom folkomröstningar om politikens huvudlinjer och principiellt avgörande frågor.
- 10. Rättsstatens principer upprätthålls kompromisslöst och lagstyre värnas genom tydliga författningar som är begripliga för medborgarna och som tillämpas korrekt av förvaltningsmyndigheter och domstolar.
- 11. Kommuner och regioner avskaffas och ersätts med statliga verk som ger likvärdig service till alla: Vård-, Utbildnings-, Stöd-, Skydds-, Förbindelse-, Mark- respektive Husverket.
- 12. All skatt görs statlig och lika i hela landet.
- 13. Län och kommuner ersätts med en för alla verk gemensam indelning i sju nya landskap med vardera ett antal nya häradar i form av områden där människor naturligt söker sig till en gemensam centralort.
- 14. Varje härad har ett personvalt ting som företräder medborgarnas intressen gentemot de statliga verken och ansvarar för fysisk planering och gemensamma anordningar inom området.
- 15. Alla offentliga tjänster tillsätts på uteslutande sakliga grunder, under full insyn och genom tydlig kravspecifikation, offentlig utlysning och objektiv meritprövning.
- 16. Rikstillsättningen, under ledning av fem opolitiska rikstillsättare som utses av folket i direkt personval, övertar regeringens utnämning av myndighetschefer och domare.
- 17. Nämndemän utses, i stället för av politiker, genom lottning bland medborgare som anmält sitt intresse och uppfyller behörighets- och lämplighetskrav, såsom laglydighet.
- 18. Alla offentliga befattningshavare får ett personligt ansvar, rikstjänsteansvar, för att inte vare sig över- eller underskrida vad som följer av uppdraget, som därmed måste vara tydligt definierat och möjligt att utföra.
- 19. Rikskontrollen, under ledning av tre opolitiska rikskontrollörer som utses av folket i direkt personval, inrättas för att oberoende och samlat kontrollera hur den offentliga makten i riket utövas med hänsyn till demokrati, rättsenlighet och effektivitet.

- 20. För stärkt folklig maktkontroll granskas varje myndighet av ett antal kontrollombud, som är vanliga medborgare som utses genom lottning bland dem som anmält sitt intresse.
- 21. Oberoendet för public service-media, som ges namnet Rikskanaliseringen, stärks genom att dess styrelse utses av folket i direkt personal, utan regeringens och de politiska partiernas nuvarande inblandning.
- 22. Offentlighetsprincipen utvidgas till all offentligt beslutad och finansierad verksamhet och skyddas ovillkorligt mot att inskränkas utifrån politiska eller ekonomiska intressen.
- 23. All offentlig information görs enkelt tillgänglig via en samlad webbplats kallad sverige.se
- 24. Staten avkräver varje samhällsmedlem att fullgöra sina skyldigheter – såsom att försörja sig själv, betala skatt och följa lagar – och garanterar var och en ett heltidsarbete med tillräcklig lön, vid behov inom Arbetsverket med uppgift att förstärka offentlig verksamhet med extra personal.
- 25. Skolsystemet reformeras med kunskap som är relevant för individen och samhället, tydliga angivelser av vad eleverna ska kunna efter avslutad utbildning, nolltolerans mot störningar i skolarbetet, professionell undervisning inriktad på kunskapsresultat, oberoende kunskapsbedömning, betalning till skolan först efter att eleven blivit godkänd och samtidigt en penningpremie till eleven för att ha klarat utbildningen.
- 26. Allas tillgång till språket förbättras genom en stavningsreform inriktad på att varje betydelseskiljande ljud ska motsvaras av en unik bokstav.
- 27. De politiska helgdagarna 1 maj och 6 juni avskaffas och i stället görs midsommarafton till neutral årsdag för samhällsgemenskapen i Sverige och Norden.